

Ketabton.com

د پوهنې وزارت
د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د
روزنې او د سلېنس د مرکز معیشت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

جغرافیه اووم ټولګی

۱۳۹۰
ش.م

ليکوالان:

- الحاج سر مؤلف نجيب الله امين افغان
- پوهاند غلام جيلاني عارض
- عبدالصمد رامكي غزنوي
- مسلکي اديتور:
- پوهاند غلام جيلاني عارض
- پوهنمل دکتور اندوس رحمت خواکمن

د ژبې اديتور:

- سر محقق نعمت الله اندر

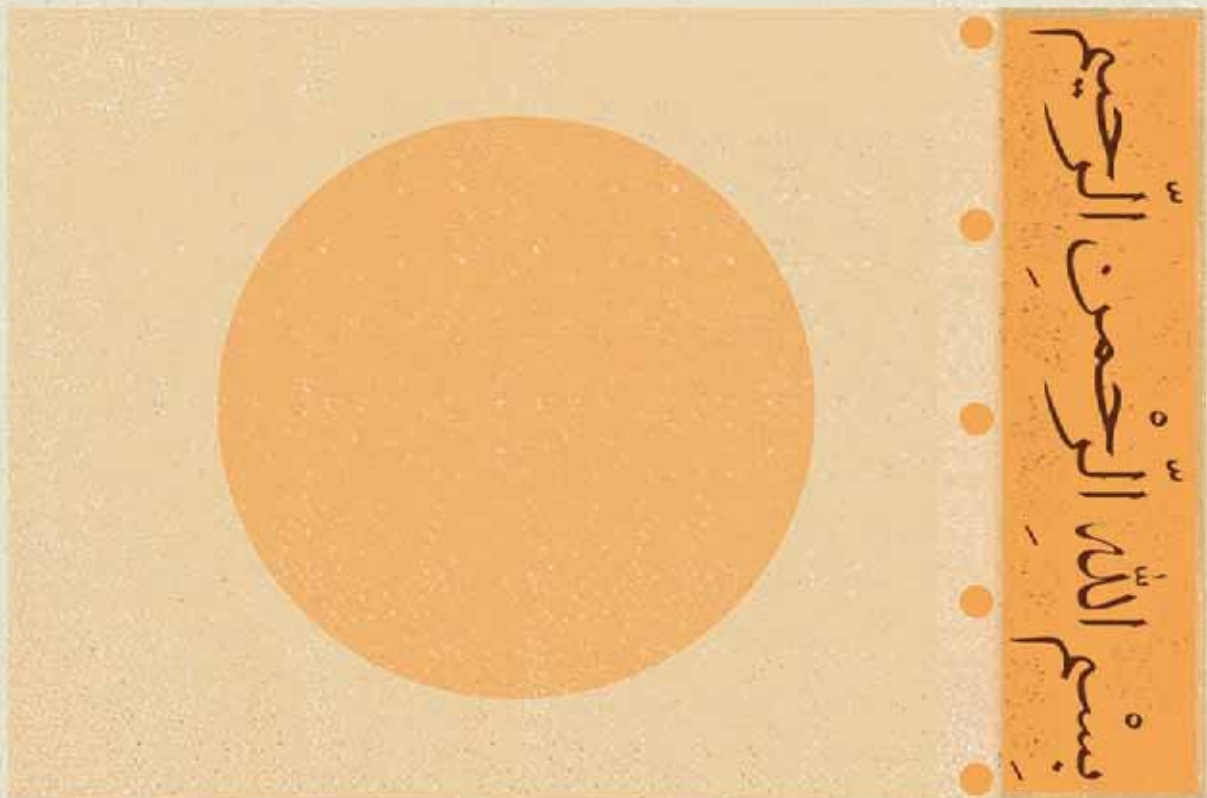
دیني، سیاسي او فرهنگي کمیټه:

- مولوي عبدالصبور عربي
- دکتور محمد يوسف نيازي
- حبيب الله راحل د پوهنې وزارت سلاکار د تعلیمي نصاب د پراختیا په ریاست کې.

د څارنې کمیټه:

- دکتور اسدالله محقق د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزنې او د ساینس مرکز معین.
- دکتور شېرعلي ظریفې د تعلیمي نصاب د پراختیا د پروژې مسؤل.
- د سر مؤلف مرستیال عبدالظاهر گلستاني د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی رئیس.

طرح او ډیزاین: حمیدالله غفاري

ملي سرود

دا عزت د هر افغان دی	دا وطن افغانستان دی
هر بچی یې قهرمان دی	کور د سولې کور د توري
د بلوڅو د ازبکو	دا وطن د ټولو کور دی
د ترکمنو د تاجکو	د پښتون او هزاره وو
پامریان، نورستانیان	ورسره عرب، گوجر دي
هم ايماق، هم پشه یان	براهوي دي، قزلباش دي
لکه لمر پر شنه اسمان	دا هیواد به تل خلیږي
لکه زړه وي جاویدان	په سینه کې د اسیا به
وایو الله اکبر وایو الله اکبر	نوم د حق مو دی رهبر

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهنې د وزير پيغام گرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختيا او پرمختگ بنسټ جوړوي. تعليمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توک دی چې د معاصر علمي پرمختگ او ټولنې د اړتياو له مخې رامنځته کېږي. څرگنده چې علمي پرمختگ او ټولنيزې اړتياوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعليمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښايي چې تعليمي نصاب د سياسي بدلونونو او د اشخاصو د نظريو او هيلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتيب شوی دی. علمي گټورې موضوعگانې پکې زياتې شوې دي. د زده کړې په بهير کې د زده کوونکو فعال ساتل د تدريسي پلان برخه گرځېدلی ده.

هيله من يم دا کتاب له لارښوونو او تعليمي پلان سره سم د فعالې زده کړې د ميتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زده کوونکو مينځني او پلرونه هم د خپلو لوڼو او زامنو په پاکيفيته ښوونه او روزنه کې پرله پسې گله مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هيلې ترسره شي او زده کوونکو او هېواد ته ښې برلاوي ورپه برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ گران ښوونکي د تعليمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤليت په رښتوني توگه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زيار کاږي چې د پوهنې تعليمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دين له بنسټونو، د وطن دوستۍ، د پاک حس په ساتلو او علمي معيارونو سره سم د ټولنې د څرگندو اړتياو له مخې پراختيا ومومي. په دې ډگر کې د هېواد له ټولو علمي شخصيتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده کوونکو له ميندو او پلرونو څخه هيله لرم چې د خپلو نظريو او رغنده وړاندیزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لاسنه تالیف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتيب کې ښې مرسته کړې، له ملي او نړيوالو درنو مؤسسو او نورو دوستو هېوادونو څخه چې د نوي تعليمي نصاب په چمتو کولو او تدوين او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې ښې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفيق

فاروق وردگ

د افغانستان د اسلامي جمهوريت د پوهنې وزير

مخ

گڼه سرلیک

- ۱- د جغرافیه بنسټ (مبادي)..... (۱)
- ۲- د څپرکي موخې (هدفونه)..... (۲)
- ۳- لومړی لوست - جغرافیه مفاهیم او اصطلاحات..... (۳)
- ۴- دویم لوست - آیا ځمکه کروي شکل لري؟..... (۵)
- ۵- دریم لوست - د استوا کرښه او اقلیمي سیمې..... (۷)
- ۶- څلورم لوست - شمالي او سويلي نیمې کرې..... (۱۱)
- ۷- پنځم لوست - د ځمکې شمالي او سويلي قطب..... (۱۳)
- ۸- شپږم لوست - عرض البلد..... (۱۵)
- ۹- اووم لوست - د طول البلد پوهیدل څه اهمیت لري؟..... (۱۷)
- ۱۰- اتم لوست - د ځمکې وضعي حرکت او د هغه پایلې..... (۱۹)
- ۱۱- نهم لوست - د ځمکې انتقالي حرکت..... (۲۱)
- ۱۲- د لومړي څپرکي خلاصه..... (۲۳)
- ۱۳- دویم څپرکی - د افغانستان جغرافیه..... (۲۵)
- ۱۴- د څپرکي موخې (هدفونه)..... (۲۶)
- ۱۵- لسم لوست - د افغانستان موقعیت او څلور خواوې..... (۲۷)
- ۱۶- یوولسم لوست - طبعي جغرافیه..... (۲۹)
- ۱۷- دوولسم لوست - د افغانستان د اقلیم په اړه څه پوهیږئ؟..... (۳۱)
- ۱۸- دیارلسم لوست - غرونه..... (۳۵)
- ۱۹- څوارلسم لوست - د افغانستان سیندونه، د کرنې او انرژۍ د تولید وسیله..... (۳۹)
- ۲۰- پنځلسم لوست - د افغانستان د نورو حوزو سیندونه..... (۴۳)
- ۲۱- شپاړسم لوست - د افغانستان د جهیلونو په اړه څه پوهیږئ؟..... (۴۵)
- ۲۲- اوه لسم لوست - بشري جغرافیه..... (۴۹)
- ۲۳- اته لسم لوست - د افغانستان اقتصادي جغرافیه..... (۵۱)
- ۲۴- نولسم لوست - طبعي او صنعتي نباتات..... (۵۵)
- ۲۵- شلم لوست - د افغانستان مالدارۍ، خرڅیونو او ځنگلونو په هکله څه پوهیږئ؟..... (۵۹)
- ۲۶- یوولسم لوست - کاني منابع.....

(۶۳)	
۲۷-	دوه ويشتم لوست - کاني سون مواد..... (۶۷)
۲۸-	در ويشتم لوست - په افغانستان کې صنايع او سوداگري..... (۶۹)
۲۹-	خلرويشتم لوست - مواصلاتي جغرافيه..... (۷۳)
۳۰-	د خپرکي خلاصه..... (۷۷)
۳۱-	درېم خپرکي - د آسيا لويه وچه..... (۷۹)
۳۲-	د خپرکي موخي..... (۸۰)
۳۳-	پنځه ويشتم لوست - د آسيا د لويې وچې موقعيت او خلورخواوي..... (۸۱)
۳۴-	شپږويشتم لوست - طبيعي جغرافيه..... (۸۳)
۳۵-	اوه ويشتم لوست - د آسيا د لويې وچې د سيندونو په اړه څه پوهېږئ؟..... (۸۵)
۳۶-	اټه ويشتم لوست - د آسيا د لويې وچې جهيلونه، سمندرگي او خليجونه..... (۸۷)
۳۷-	نهه ويشتم لوست - د آسيا د لويې وچې اقليم..... (۹۱)
۳۸-	دېرشم لوست - بشري جغرافيه..... (۹۵)
۳۹-	يو دېرشم لوست - اقتصادي جغرافيه..... (۹۹)
۴۰-	دوه دېرشم لوست - کانونه او صنايع..... (۱۰۳)
۴۱-	درې دېرشم لوست - د آسيا مواصلاتي جغرافيه..... (۱۰۷)
۴۲-	خلور دېرشم لوست - د آسيا سياسي جغرافيه..... (۱۰۹)
۴۳-	د آسيا د لويې وچې د هيمرادونو لست..... (۱۱۱)
۴۴-	د خپرکي خلاصه..... (۱۱۳)
۴۵-	جغرافيايي اصطلاحات..... (۱۱۵)

لوهری چپر کی

د جغرافیې بنسټ (مبادي)

په دغه څپر کې کې لولئ:
د ځمکې د کرې مدل

- جغرافیایي مفاهیم او اصطلاحات (د جغرافیې د علم تعریف، او د جغرافیې د لوستلو گټې)
- د ځمکې کره
- د استوا کرښه، د سرطان کرښه، د جلي کرښه، د مدارونو سیمه، معتدلي سیمې، سوې سیمې
- شمالي او سهېلي نیمې کرې
- شمالي قطب، سهېلي قطب، د شمالي قطب دایره، د سهېلي قطب دایره او د ځمکې محور.
- عرض البلدونه
- طول البلدونه
- د ځمکې وضعي حرکت او نتيجه یې
- د ځمکې انتقالي حرکت او نتيجه یې
- د څپر کې لاندیز

د څپرکي هد فو نه

له زده کونکو څخه هيله کيږي چې ددې څپرکي له لوستلو څخه وروسته د جغرافيا له علم او د هغه د لوستلو له گټو سره آشنا شي.

- د دغه څپرکي مفاهيم، اصطلاحات، ارزښتونه او مهارتونه زده کړي.

- د ځمکې څرخېدل په خپل چاپېر او د شپې او ورځې د پيايښت سره بې اړيکه درک کړي.

- د لمر په شاو خوا باندې د ځمکې د ګرځېدو او د څلورو فصلونو پيايښت پر اړيکه پوه شي.

- د ځمکې پرمخ د هرې سيمې د وخت د بدلون او طول البلد د کرښو ترمنځ اړيکې ټينګې کړي.

- د طول البلد او عرض البلد له کرښو سره آشنا شي.

له زده کونکو څخه هيله کيږي چې ددې څپرکي په لوستلو سره لاندې مهارتي هدفونو ته لاس رسې ومومي:

- د ځمکې کره د طول البلد او عرض البلد له کرښو سره رسم کړای شي.
- وکولای شي د هر طول البلد وخت وټاکي.
- د ځمکې د مخ د بيلا بيلو سيمو د اقليم توپير وکولای شي.
- د ځمکې د وضعي حرکت اهميت بيان کړي.
- د ځمکې د انتقالي حرکت اهميت بيان کړي.

لومړۍ لوست جغرافيايي مفاهيم او اصطلاحات

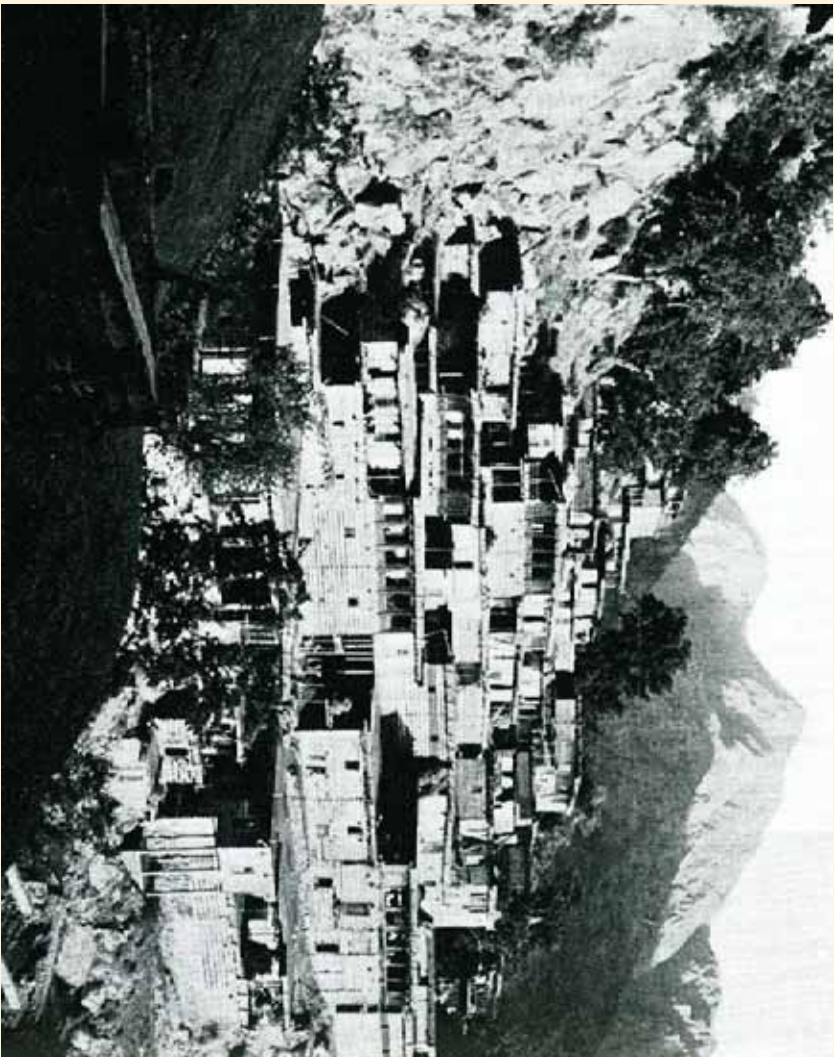
د طبیعي چاپیریال ټوله منظره
جغرافیه د نړۍ د ښودلو هنداره ده چې د ځمکې او کایناتو په ټولو برخو کې موږ ته معلومات راکوي.

د جغرافيايي د علم تعريف

ځینې خلک د ځمکې پرمخ کرکېله کوي، کانونه، راباسي چې په مستقیمه او غیر مستقیمه توګه له چاپیریال څخه ګټه اخلي. د هوا حالت زموږ په ژوند کې ډېر اهمیت لري. په سره هوا کې اړیو چې ځان او خپل کور تود کړو، انسانان د ثقلیه وسایلو څخه په ګټې اخستلو سره طبیعي چاپیریال ککړوي او په هغه باندې اغیزه کوي. د پورتنیو مطالبو په نظر کې نیولو سره جغرافیه داسې تعریفوو: جغرافیه هغه علم دی چې د انسان او چاپیریال متقابلې اړیکې مطالعه کوي.

د جغرافيايي ګټې

موږ او تاسو د خپل کلي، ښار او هیواد په هکله چې په هغه کې اوسیدو معلومات لرو خو د نورو ښارونو، هیوادونو، د ځمکې کرې، لمریز نظام، سیارو او نورو موضوعاتو په هکله معلومات

د نورستان طبيعي او بشري منظره

نه لرو. وخت او امکانات هم محدود دي. ترڅو هرځای ته لاړشو او د هغو په هکله معلومات لاسته راوړو. د جغرافي علم او دهغه مستند معلومات له موږ سره مرسته کوي، پرته له دې چې چیرته لاړشو او یا سفر وکړو، صحیح او موثق علمي معلومات لاسته راوړو.

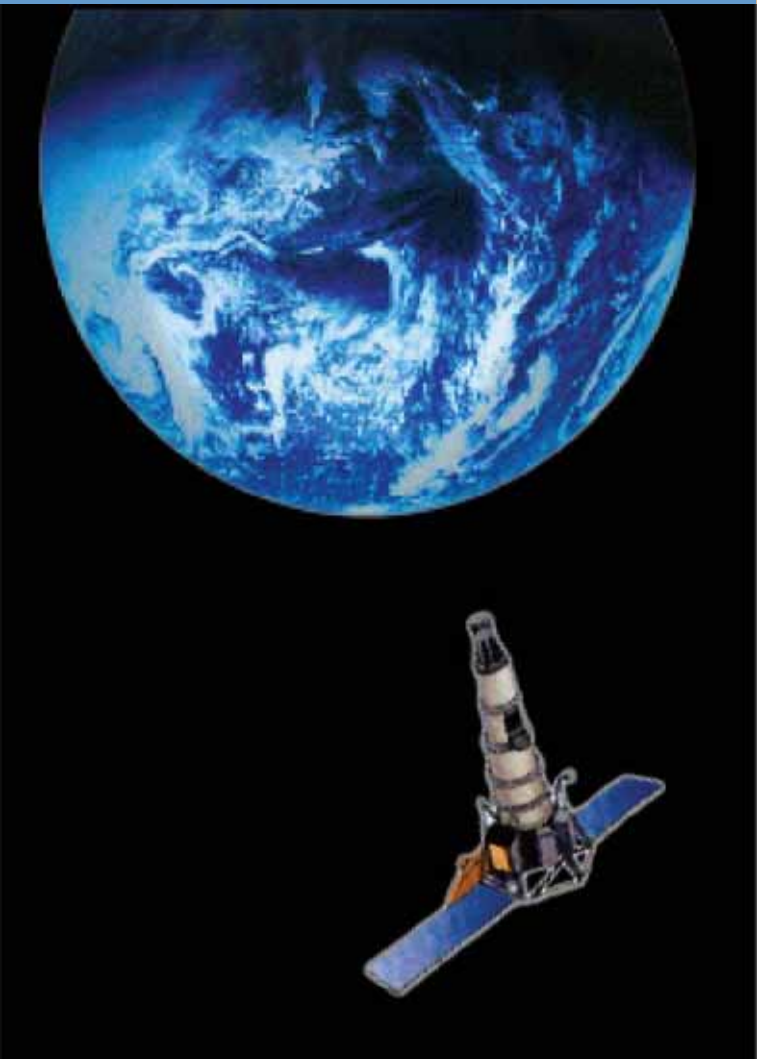
د ټولګي دننه فعالیت

په ټولګي کې دې د زده کونکو هره ډله پورتنی عکس ته وګوري چې کوم شیان پکې ویني؟ له هري ډلې څخه دې یو تن د خپلې ډلې نظریې د ټولګي ترمنځه نورو ته بیان کړي.

پوښتنې

- ۱- جغرافیه تعریف کړئ.
- ۲- جغرافیه د موږ په ژوند کې څه مرسته کوي؟
- ۳- د خپلې استوګنې د ځای د یوې په زړه پورې منظرې په هکله معلومات ورکړئ.

دویم لوست آیا ځمکه کروي شکل لري؟

د ځمکې عکس له سپوږمکۍ څخه

ځمکه د لمریز نظام له سیارو څخه ده چې کابو کروي شکل لري. د هغو د قیو څیزنو په اساس چې ترسره شوي دي د ځمکې قطبونه لږ ننوتلي او د استوا په برخه کې لږ "وټلي دي. پدې اساس ځمکه د یوې بشپړې کروي شکل نلري بلکې هغه د یوې ناستظمي کروي په شکل تعریفوي. ځکه چې استوايي قطري د قطبي قطر په پرتله لږ اوږد دی. د ځمکې کره د جوړښت له مخې لوړې او ژورې هوارې دښتې او همدارنګه خپلنده سیندونه، جېپلونه، سمندرګي او سمندرونه لري. د ځمکې ډېره لوړه څوکه د ایوریست څوکه ده چې د آسیا د لوېي وچې د هماليا په غرونو کې، چې د هند په شمال کې پراته دي موقعیت لري او د سمندر له سطحې څخه (۸۸۴۸) متره لوړوالی

۱. استوايي قطري ۱۲۷۵۴ کیلومتره او قطبي قطر یې ۱۲۷۳۳ کیلومتره دي.

لري. د ځمکې ډېره ژوره برخه د چین په سهېل ختیځ کې په آرام سمندر کې پرته ده چې (۱۱۰۲۲)

متره د سمندر له سطحې څخه
تیټه پرته ده او د ماریانا ګودال په
نامه یادېږي.

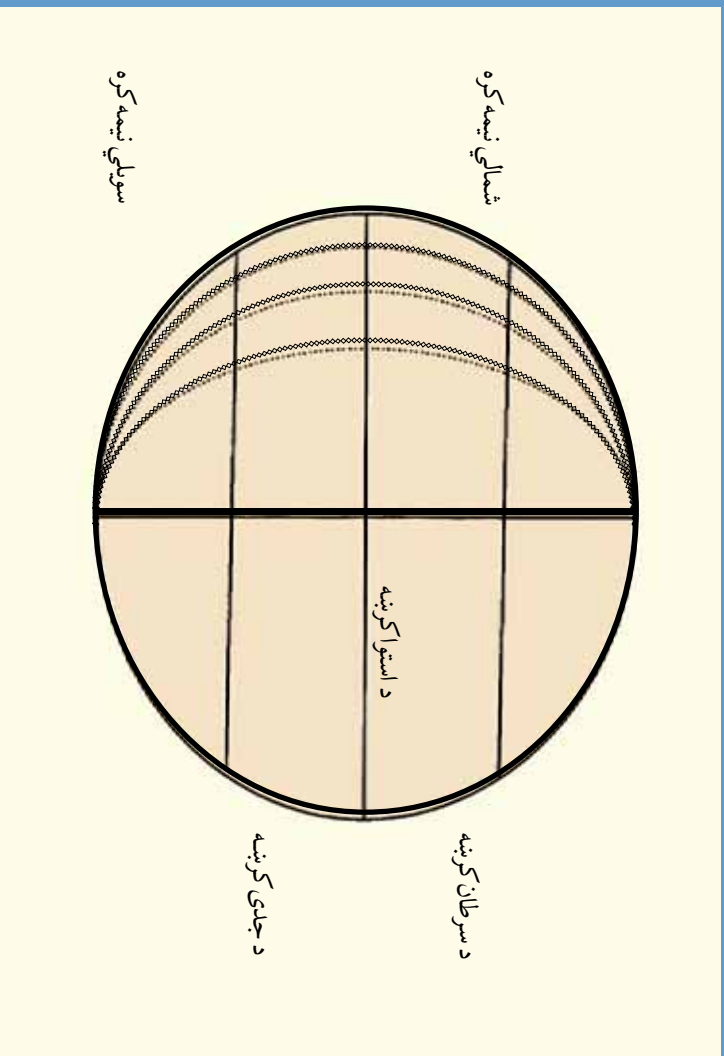
د ټولګي دننه فعالیت

د زده کوونکو هره ډله دې د مجسمې کړې یا نقشې او ښوونکي په مرسته، استوایي سیمه، قطبي سیمه، د ځمکې ډېره لوړه څوکه، د ځمکې ډېره ژوره برخه په تقریبي توګه پیدا کړي. وروسته دې د هرې ډلې استازې د ټولګي په مخ کې تشریح کړي.

پوښتي

- ۱- ځمکه منظمه کړه ده او که غیر منظمه؟
- ۲- د ځمکې کومې برخې وتلې او یا ننوتلې دي؟
- ۳- په هغه ځای کې چې تاسو ژوند کوئ، لوړې او ژورې برخې ښې څه نومېږي؟
- ۴- د نړۍ جګه څوکه څومره لوړوالی لري او په کوم ځای کې پرته ده؟
- ۵- د نړۍ ژوره برخه چیرته پرته ده او څومره ژور والی لري؟

درېم لوست د استوا کرښه او اقليمي سیمې

د استوا کرښه او اقليمي سیمې

زده کوونکي دې د استوا د کرښې، د سرطان د کرښې، د جدې د کرښې او د مدارین د سیمې له مفهوم سره اشناسي.

د استوا کرښه

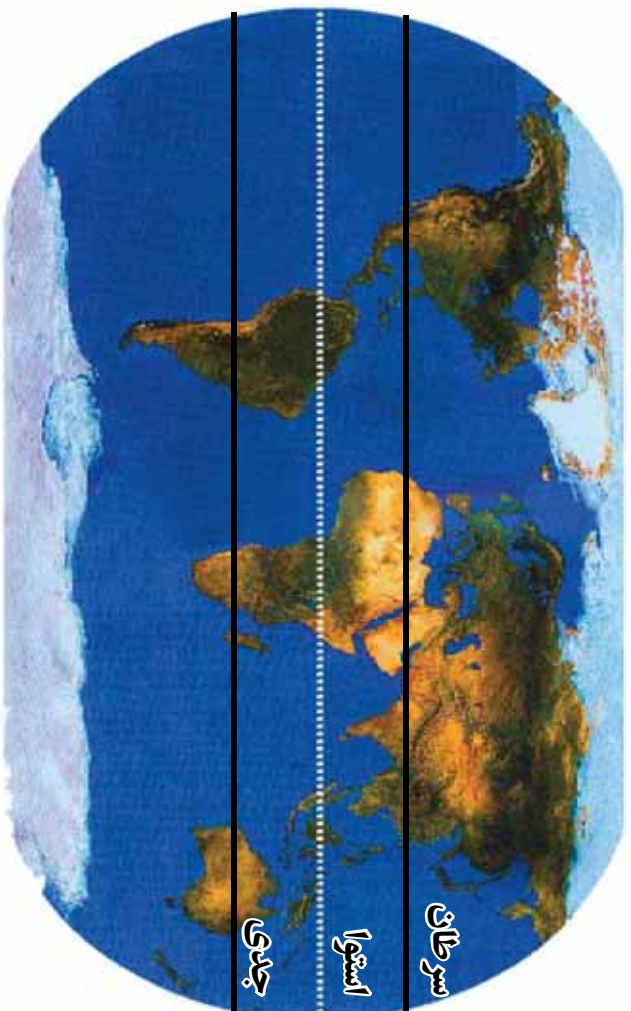
لویه فرضي دایره ده چې د ځمکې کره په دوو برابرو برخو ویشي او د طول البلد پر دایرې او محور باندې عمود ده. د استوا د کرښې شمالي برخې ته شمالي نیمه کره او جنوبي برخې ته یې جنوبي نیمه کره ویل کیږي.

د سرطان کرښه

د وړې د لومړۍ نېټې څخه وروسته، د لمر وړانګې ورو ورو د شمالي عرض البلدونو پر لور عمود لګیږي تر څو چې د سرطان په لومړۍ نېټه د عرض البلد په $۲۳\frac{1}{۲}^\circ$ درجو باندې عمود وګیږي. له دې کبله دا عرض البلد د سرطان د دایرې (Tropic of Cancer) په نامه یادوي. په دې وخت کې د شمالي نیمې کرې دوی او د دوبي لمریز انقلاب وي.

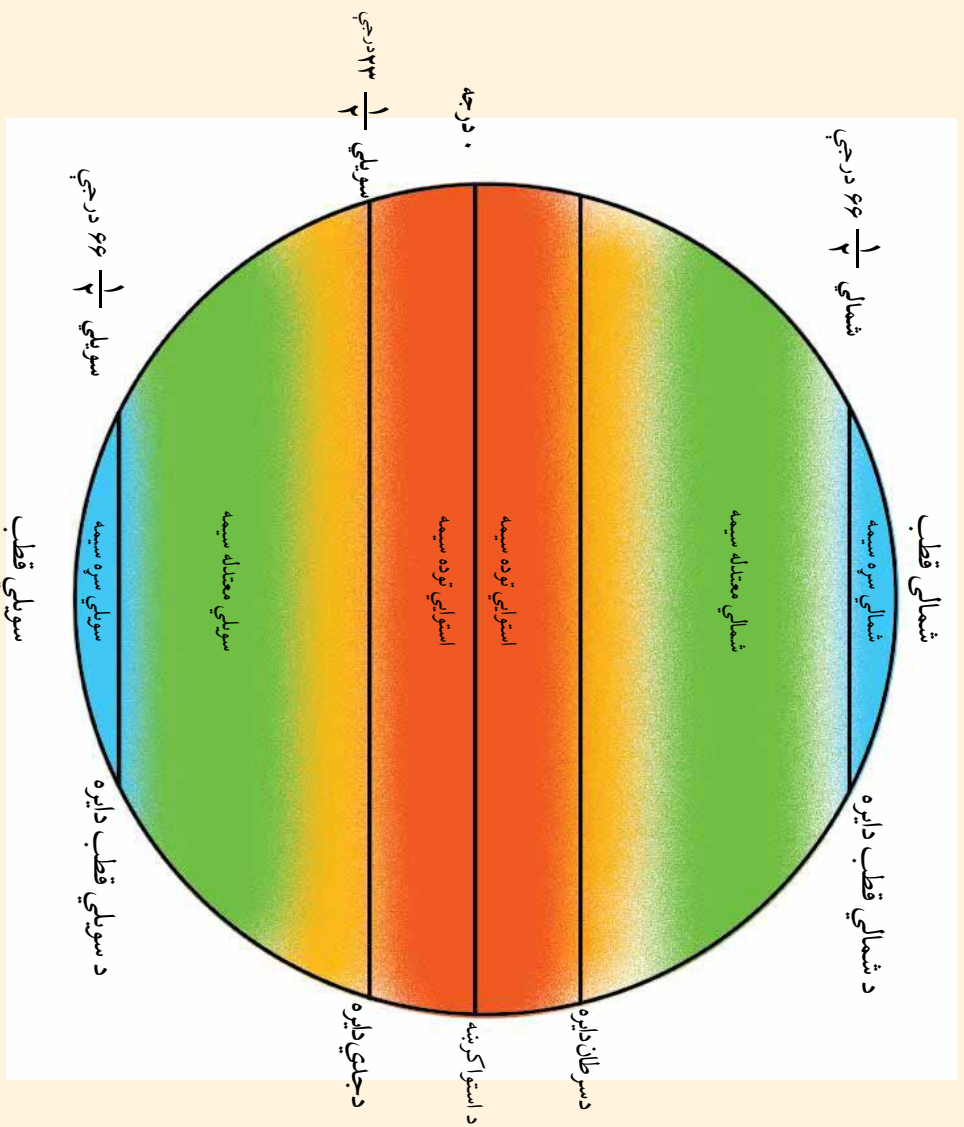
د جدي کرښه
د تلې له لومړۍ نېټې څخه وروسته د لمر وړانګې د استوا د دایرې جنوب په لور عمود لګېږي ترڅو چې د جدي په لومړۍ نېټه د عرض البلد په $۲۳\frac{1}{۲}$ درجو باندې عمود ولګېږي. له دې کبله دا عرض البلد د جدي د دایرې په نامه یادوي (Tropic of Capricorn) او جنوبي نیمه کره دوی وي. د جدي له لومړۍ نېټې څخه وروسته د لمر وړانګې بیرته د استوا ځوانه حرکت کوي، د درې میاشتو په اوږدو کې یعنې د وري په لومړۍ بیا د استوا پر کرښې باندې عمود لګېږي.

د استوا، سرطان او جدې کرښې

د مدارين سيمه

د جدي او سرطان په کرښو باندې د لمر وړانگې يو يوځل او پر نور و عرض البدونو باندې چې د سرطان او د جدي د دایرو تر منځ پراته دي د لمر وړانگې دوه ځله عمود لگېږي. نوځکه دا سیمه د استوايي مدارينو په نامه یادوي. چې هوا یې ډیره توده او مرطوبه ده او زیات اورښت لري.

معتدله سیمه
په شمالي او جنوبي نیمو کروکې د عرض البلد د $۲۳\frac{۱}{۲}$ درجو او $۲۱\frac{۱}{۲}$ درجو تر منځ پرتې دي
چې هوائی معتدله ده.

سړي او باردي سیمه

په دواړو نیمو کروکې د $۲۱\frac{۱}{۲}$ درجو او ۹۰ درجو په منځ کې هوا نوره هم سړه وي چې بارده
او یخچالي سیمه جوړوي.

په ټولګي کې دنده فعالیت

زده کونکي دي په څو ټولو ویشل شي. هره ټوله دي د ځمکې د کرې شکل رسم کړي او
په هغه باندې دې د استوا کرښه، د سرطان کرښه، د جدې کرښه، د مدارین سیمې، معتدله
سیمې او سړو سیمو د یوې موضوع په هکله په خپل منځ کې سره بحث وکړي او د خپل
بحث پریکړه دې د ټولګي تر منځ نوروته بیان کړي.

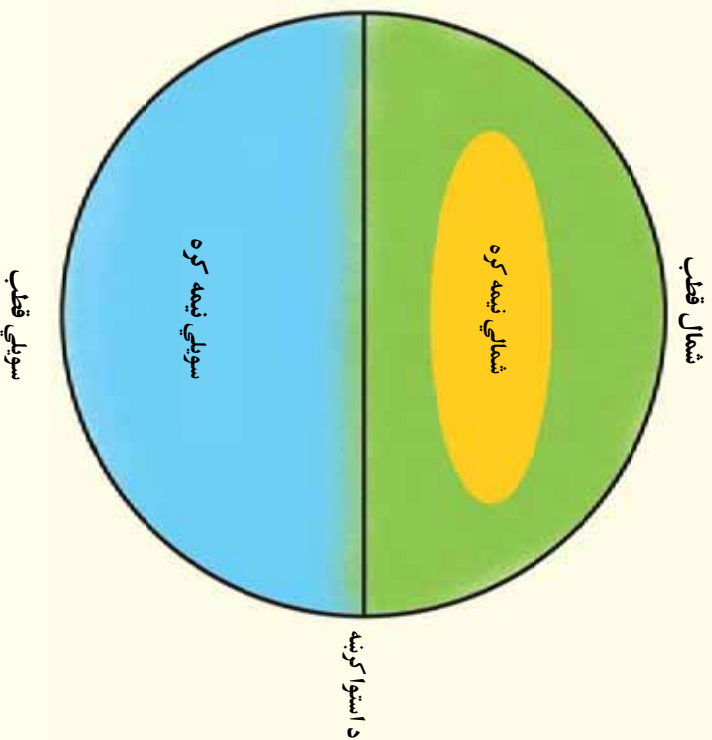
پوښتنې

- ۱- د استوا کرښه څه ده؟
- ۲- د لمر وړانګې څه وخت د استوا پر کرښې عمود لګېږي؟
- ۳- د جدې کرښه په کومه سیمه کې پرته ده؟
- ۴- د سرطان دايره ولې د سرطان د دايره په نامه يادوي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کونکي دي پاتېه وکړي چې د لمر وړانګې څه وخت د دوی د استوګنې په سیمه کې عمود ته
نږدې او څه وخت د لمر وړانګې ډېرې کېږي (امایل) لګېږي.

څلورم لوست شمالي او سويلي نيمې کرې

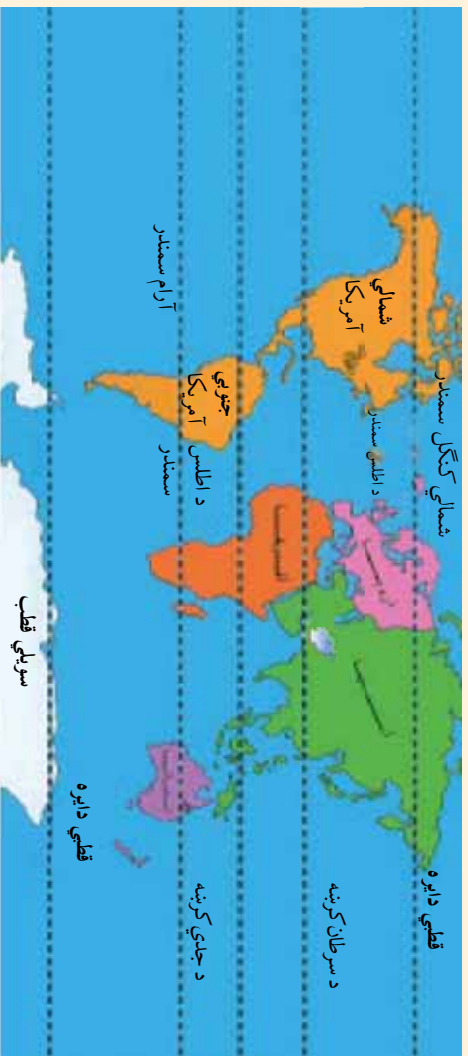
شمالي او سويلي قطب
زده کوونکي دې د شمالي او سويلي نيمو کره، شمالي قطب او سويلي قطب سره اشنا شي.

د شمالي او سويلي نيمو کره، شمالي قطب او سويلي قطب په هکله زده کوونکو لپاره معلومات څه اهميت لري؟

که چيرې د ځمکې کرې ته څير شو نو کتل کيږي چې د استوا کرښه هغه پر وړو برخو وېشي. د استوا کرښه چې د عرض البلدونو مبدا منل شوې ده د عرض البلد صفر درجه ده. د عرض البلد نوي درجې په شمالي نيمه کره کې او د عرض البلد نوي درجې په سويلي نيمه کره کې شتون لري. که څير شو د استوا کرښه په سويلي امريکا کې د امازون د سيند له شمال په افريقا کې د وکتوريا له جهيل او په آسيا کې د سوماترا له ټاپو څخه تيرېږي. په دې توگه د وچې زياتره سيمې لکه شمالي امريکا، مرکزي امريکا، د اروپا ټوله لويه وچه، د آسيا او د افريقا زياته برخه په شمالي نيمه کره کې پراته دي. لومړني انسانان او لرغوني مدنيتونه هم په همدې لويو وچو کې منځ ته راغلې او وده يې کړېده. خو په سويلي نيمه کره کې يوازې استراليا، سويلي افريقا، د سويلي امريکا زياته برخه او انټارکټيکا پراته دي. له بلې خوا د سمندرونو زياته برخه په جنوبي نيمه کره کې پرته ده لکه د

بیلګې په توګه د هند سمندر د آرام سمندر زیاته برخه، سویلي کنگل سمندر او د اطلس سمندر سویلي برخې په سویلي نیمه کره کې موقعیت لري. نو ځکه سویلي نیمه کره د اوبیزې نیمه کرې او شمالي نیمه کره د وچې نیمې کرې په نامه یادوي. د سویلي نیمې کرې د هوا حالت سمندري او د شمالي نیمې کرې د هوا حالت کایو وچه ده. د نړۍ وګړي ډېر په شمالي نیمه کره کې ژوند کوي.

د نړۍ نقشه

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي، هره ډله دې په ټولګي کې نیمه کره د نیمې دایرې د قوس په توګه جوړه کړي. یوه ډله دی شمالي نیمه کره او بله ډله دې سویلي نیمه کره تمثیل کړي.

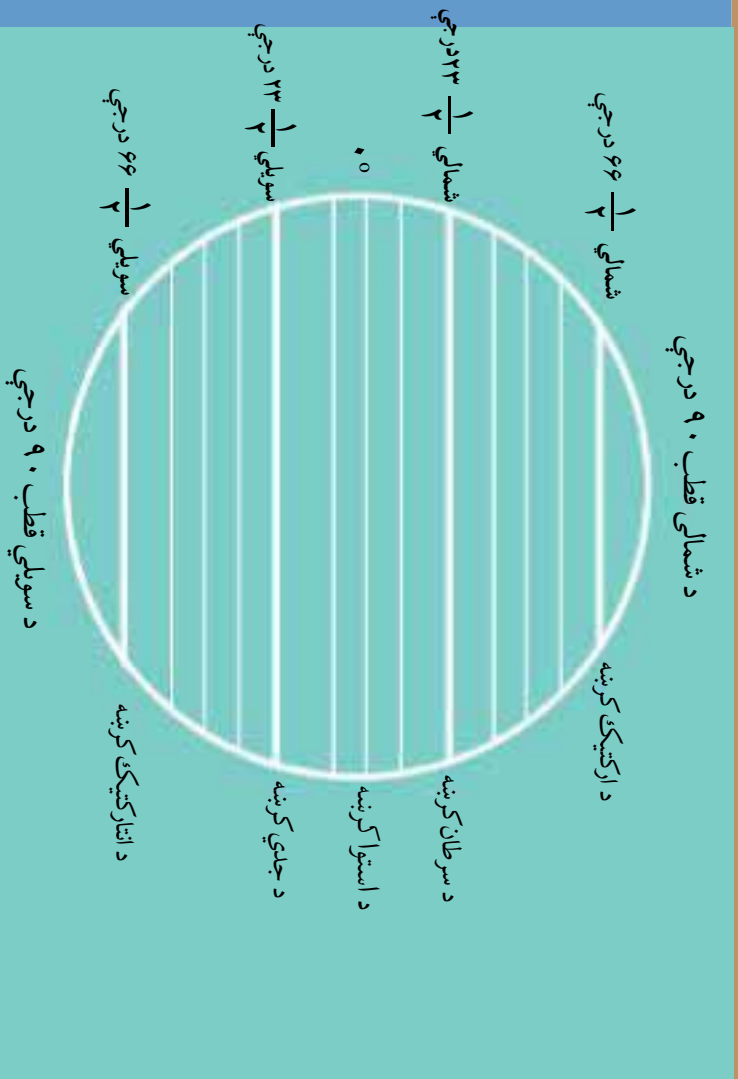
پوښتنې

- ۱- په شمالي نیمه کره کې د وچې کومې ټوټې پرتې دي؟
- ۲- په سویلي نیمه کره کې کوم سمندرونه موقعیت لري؟
- ۳- استرالیا په کومه نیمه کره کې پرته ده؟
- ۴- افغانستان په کومه نیمه کره کې پروت دی؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د شمالي او سویلي نیمې کرې شکل د سمندرونو او وچو له ټوټو سره په خپلو کتابچو کې رسم کړي.

پنځم لوست د ځمکې شمالي او سويلي قطبونو

زده کوونکي دې د شمالي قطب او سويلي قطب سره آشنا شي.

که د ځمکې د کرې شکل ته څېړ شو لیدل کیږي چې د استوا کرښه ځمکه له ختیځ نه لویدیځ ته په دوو برخو ویشي، چې شمالي برخه یې د شمالي نیمې کرې په نامه او جنوبي برخه یې د سويلي نیمې کرې په نامه یادېږي. د استوا کرښه د عرض البلد صفر درجه ده نوري درجي په شمال او نوري درجي د ځمکې په سويل کې پرتې دي خو د نوري درجو عرض البلدونو پای د ځمکې د قطبونو وروستی برخه جوړوي.

شمالي او جنوبي قطب

شمالي قطب په شمال کې د محور وروستی نقطه ده چې عرض البلد یې شمالي نوري درجي دی. همداراز سويلي قطب د ځمکې په سويل کې د محور وروستی ټکی دی. چې عرض البلد یې سويلي نوري درجي دی. له دې کبله د عرض البلد د صفر درجي (د استوا کرښې) اوږدوالی ډېر زیات دی، د عرض البلد د ۴۵ درجي اوږدوالي منځني او د قطبنو ۹۰ درجي عرض البلدونه ډېر کوچني عرض البلدونه شمېرل کېږي، چې اوږدوالی یې صفر ته رسېږي.

د ارکتیک دایره
د شمالي قطب دایره (ارکتیک) د شمالي عرض البلد 90°
درجي ده.
د انارکتیک دایره
د جنوبي قطب دایره (انارکتیک) د سويلي عرض البلد 90°
درجي ده.

د ځمکې محور
که چیرې د شمالي قطب وروستی نقطه د سويلي قطب د وروستی قطبي سره و نښلو، هغه کرښه چې دا دوه ټکي سره نښلوي د محور په نامه یادېږي، د محور شمالي پای شمالي قطب او د محور سويلي پای د سويلي قطب په نامه یادوي. جغرافیایي شمال قطب د قطب ستوري په لور دی چې د ځمکې محور ته یې له عمودي حالت نه یې لورته د $23\frac{1}{2}^{\circ}$ درجو په زاویه میلان ورکړیدی. جغرافیایي شمال قطب چې د قطب ستوري په لور دی او د قطب ستوري موقعیت د دب اکبر سره موازي په شنه آسمان کې د شپې لخوا کولای شو و ټاکو.

د ټولګي دننه فعالیت

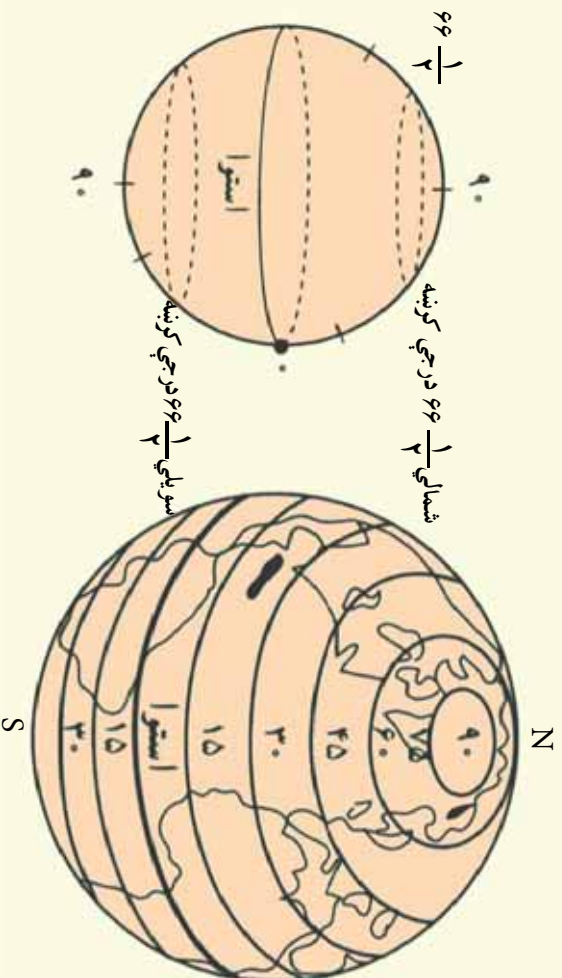
زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي، یوه ډله دې د ځمکې د محور په هکله او بله ډله دې د شمالي نیمې کرې په هکله سره بحث وکړي او معلومات دې لاسته راوړي، وروسته دې د هرې ډلې استازي خپل معلومات په ټولګي کې بیان کړي.

پوښتي

- ۱- شمالي قطب د عرض البلد په کومه درجه کې پروت دی؟
- ۲- سويلي قطب د ځمکې په کومه برخه کې موقعیت لري؟
- ۳ د قطب ستوری د ځمکې د کومې برخې په لور دی؟
- ۴- کوم عرض البلد ته د استوا کرښه ویل کېږي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

هر زده کوونکي دې د ځمکې شکل رسم کړي، شمالي او سويلي نیمې کرې دې په هغه کې ونښي.

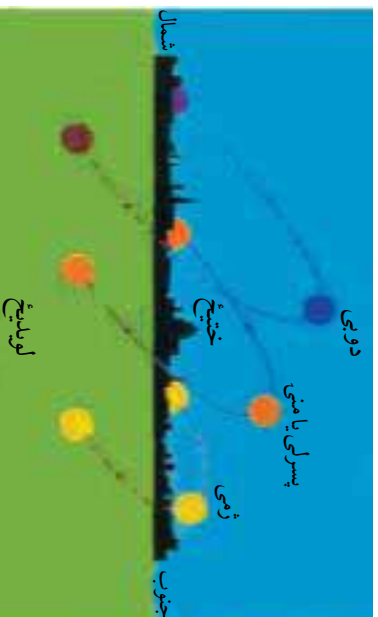
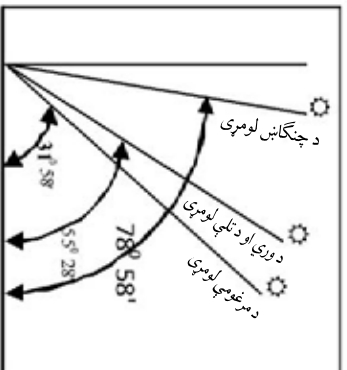

عرض البلد

زده کړونکي دې پوه شي چې د عرض البلد دايرې څه شي دی او څه اهميت لري؟

د عرض البلد دايره ته موازي دايرې هم وايي ځکه دا ټولې کرښې د استوا له کرښې سره موازي دي. چې د تقشې او مجسمې کړي په مخ باندې په ډاگه ليدل کېږي. عرض البلدونه هغو دايره ته ويل کېږي چې د استوا له کرښې سره موازي د ختيځ لويديځ لوري ولري يوډل سره موازي او د طول البلد پر دايره باندې عمود دي. څرنگه چې ځمکه کروړي ده، د عرض البلد ډيره لويه دايره د استوا کرښه ده او د عرض البلدونو مېداه (پيل) گڼل کېږي نو ځکه صفر درجه منل شوې ده. د استوا شمالي عرض البلدونه شمالي عرض البلدونه وايي چې د (N) په توري بنودل کېږي او د استوا جنوبي عرض البلدونه، جنوبي عرض البلدونه وايي او د (S) په توري بنودل کېږي. د عرض البلد هره درجه په ۶۰ دقيقو او هره دقيقه په ۶۰ ثانيو ويشل شوې چې په تقشوکې د درجې، دقيقې او ثانيې په توگه بنودل کېږي. که شکل ته ځير شو د عرض البلد ۹۰ درجې په شمالي نيمه کره کې او د عرض البلد ۹۰ درجې په جنوبي نيمه کره کې شته دي. د عرض البلد لويې درجې ته د استوا کرښه وايي چې د ځمکې کره په دوو مساوي برخو ويشي او عبارت دي له: شمالي

د کال په بیلا بیلو فصلونو کې د لمر د وړانگو
لگیدل د غرمې پر ۱۲ پیچو کې د کابل د عرض
البدل پر ۳۴ درجو او ۳۲ دقیقو باندې

د لمر وړانگو کوروالی د کال په بیلو موسمونو کې

نیمه کره او جنوبي نیمه کره. د عرض البلد ډېره کوچنۍ دایره شمالي او جنوبي ۹۰ درجې دي، چې
اوږدوالی یې صفرة رستېږي.

د استوا پر کرښې باندې د حمل (وري) او میزان (تلي) پر لومړۍ، د سرطان پر کرښې باندې
د سرطان (چنگاښ) پر لومړۍ، او د جدې پر دایرې باندې د جدې (مرغومي) پر لومړۍ نېټې د لمر
وړانگې عمود لگېږي. له همدې کبله چې د لمر وړانگو د لگیدو زاویه او موقعیت په هر فصل کې
تویتر لري. پاملرنه دې وشي چې د لمر د وړانگو د لگیدو تویتر د فصلونو په بدلون او د بوټو په وده
او اقلیمي سیمو باندې مهمه اغیزه لري، په ځانگړې توگه په معتدله او قطبي سیمو کې.

د ټولگي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، لومړۍ ډله دې د شمالي عرض البلدونو دایرې، دوهمه ډله
دې د جنوبي عرض البلد دایرې رسم کړي او خپل شکلونه دې د ټولگي په وړاندې تشریح کړي.

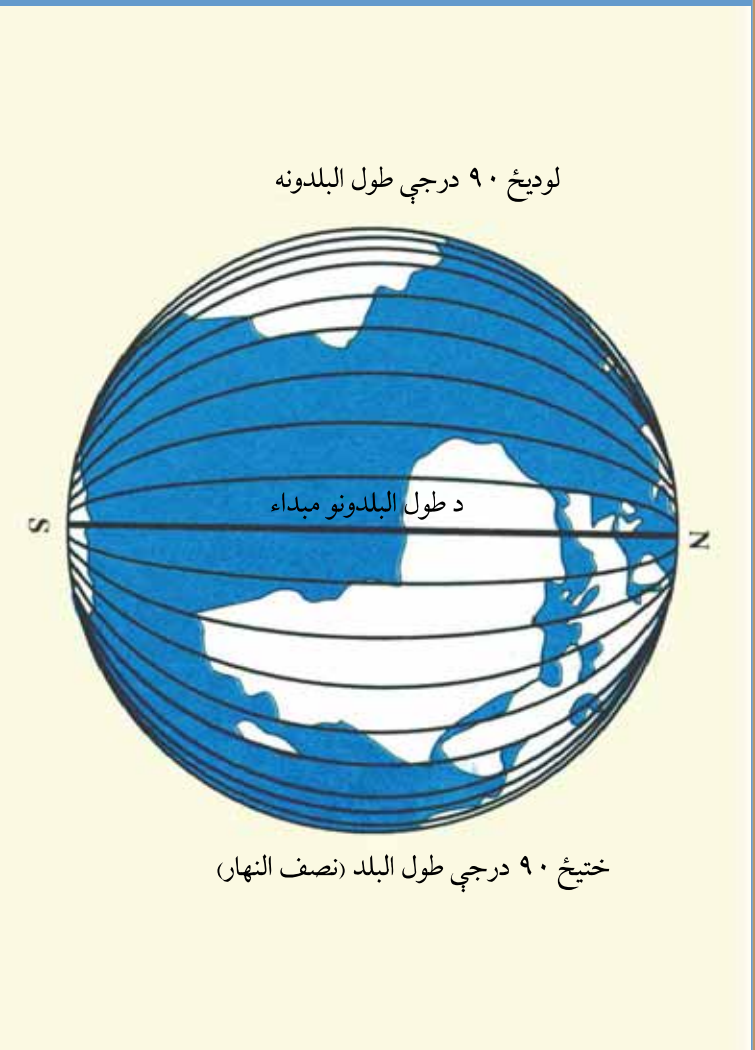
پوښتنې

- ۱- د استوا دایره تعریف کړئ.
- ۲- د سرطان دایره له کومې درجې نه تیرېږي؟
- الف) ۲۳° ۱' شمالي ب) ۲۳° ۱' درجې ج) جنوبي ۲۳° ۱' درجې د) ۲۳° ۱' درجې
- ۳- قطبي دایرې کوم عرض البلدونه ښیي؟

له ټولگي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د عرض البلد دایرې په یوه کره کې رسمي کړي او د مهمو دایرونو نومونه دې واخلي.

په طول البلد پوهیدل څه اهمیت لري؟

طول البلد

- د طول البلد له دایرو سره د زده کوونکو آشنایی.

د جغرافیایي نقشو پر مخ داسې کرښې رسم شوې دي چې د هغو په وسیله پر نقشې باندې، د ځمکې پر مخ هره نقطه چې وغواړو پیدا کولی شي شو. دا کرښې د طول البلد او عرض البلد کرښې دي چې د جغرافیایي وضعیه کمیاتو په اصطلاح هم یادېږي. ځمکه دوه قطبې لري، شمالي قطب او جنوبي قطب. هغه فرضي کرښې چې د شمالي قطب څخه پیل او تر جنوبي قطبې رسېږي د طول البلد (نصف النهار) په نامه یادېږي. څرنگه چې د یوې دایرې محیط (۳۶۰) درجې دی نو د طول البلد د ټولو درجو شمیر (۳۶۰) درجې کېږي. د طول البلد هغه کرښه چې د لندن په ښار کې له گرینویچ څخه تیرېږي د طول البلدونو مبداء ده او صفر درجه منل شوې ده چې د طول البلد (۱۸۰) درجې یې د گرینویچ ختیځ خواته پرتې دي او د ختیځ طول البلدونو په نامه او (۱۸۰) نورې یې د گرینویچ لویدیځ خواته پرتې دي او د لویدیځ طول البلدونو په نامه یادېږي. د طول البلد

هره درجه په (۱۰) دقیقو او هره دقیقه یې په (۱۰) ثانیه باندې ویشل کیږي. د طول البلد کرښې په یوازې توگه د نړۍ په بېلو بېلو ځایو کې د وخت توپیر ښیي. په نقشو کې د طول البلد او عرض البلد د کرښو تقاطع د ځایونو موقعیت ښیي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو ویشل شي هره ډله دې د ځمکې کره رسم کړي او پرهغې باندې دې شمالي قطب، جنوبي قطب، د گرینویچ د طول البلد کرښه او ختیځ او لویدیځ طول البلدونه وښیي وروسته دې یونن د خپلې ډلې په استازیتوب زده کوونکو ته خپله موضوع په ټولګي کې توضیح کړي.

پوښتنې

- ۱- د کومو کرښو د تقاطع په وسیله یوه نقطه د نقشې پرمخ موندلې شو؟
- ۲- د ټولو طول البلدو شمیر شو درجې دی او ولې؟
- ۳- د صفر درجې طول البلد له کوم مهم ښار څخه تیرېږي؟
- ۴- په نړۍ کې د وخت توپیر د کومو کرښو په وسیله ښودل کیږي.
- ۵- جغرافیایي طول البلد تعریف کړي.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د نن ورځې د لوست لمانځ په پنځو کرښو کې په خپلو کتابچو کې ولیکئ.

اتم لوست د ځمکې وضعي حرکت او د هغه پایلې

د ځمکې له وضعي حرکت څخه څه نتيجه منځ ته راځي؟

ځمکه دوه ډوله مهم حرکتونه لري: وضعي حرکت او انتالي حرکت. ځمکه په ۲۴ ساعتونو کې د خپل محور په چاپېر چورلي او خپله دوره بشپړه کوي، چې دا حرکت د ځمکې د وضعي حرکت په نامه یادېږي. د ځمکې وضعي حرکت له ښايي څخه د شپې او ورځې مېشتنه راتګ دی. لمر تل په یوه طول البلد کې د ختو په حالت کې او د هغه په مخالف لوري کې په یوه طول البلد کې د پړیو په حالت کې وي. نوځکه په ټولو طول البلدونو کې شپه او ورځ پرله پسې واقع کېږي. د ځمکې کره چې د طول البلد (۳۶۰) درجې لري، د (۲۴) ساعتونو په موده کې د لمر د وړانګو له مخې تېرېږي. په دې اساس په یوه ساعت کې د لمر د وړانګو له مخې د طول البلد (۱۵) درجې تېرېږي. $۱۵^\circ \div ۲۴ = ۰.۶۲۵^\circ$ د طول البلد یوه درجه په څلورو دقیقو کې د لمر د وړانګو له مخې تېرېږي. لومړی ختیځ طول البلدونه د لمر د وړانګو له مخې تېرېږي او له هغو څخه وروسته لویدیځ طول البلدونه د لمر د وړانګو له ختیځ طول البلدونو وخت نسبت لویدیځو طول البلدونو ته ناوخته وي. د بېلګې په توګه د کابل ښار چې د ختیځ طول البلد په (۶۹) درجو کې پروت دی او د مکې معظمې ښار چې د ختیځ طول البلد په (۴۰) درجو کې پروت دی د وخت توپیر به یې څومره وي؟

یو ساعت او شپږ پنځوس دقیقې $(۱/۵۶ \times ۶۰ = ۱۱.۶۶۶^\circ = ۱۱.۶۶^\circ - ۴.۰^\circ = ۷.۶۶^\circ)$ په دې اساس د کابل او مکې معظمې ښارونو په مېنځ کې د وخت توپیر یو ساعت او شپږ پنځوس دقیقې دی چې په دې صورت کې مکې د کابل وخت د غرمې نه وروسته یوه بجه او شپږ پنځوس دقیقې وي د مکې معظمې وخت به د

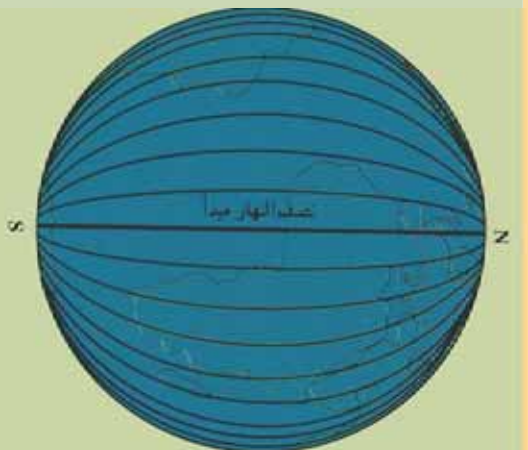
غرمې ۱۲ بجې وي. د يوې سيمې د وخت د پيدا کولو لپاره له نقشې څخه د هغې سيمې د طول البلد درجه پيدا کوو. وروسته د هرې درجې توپير له خپل بنارسره پرتله کوو. څرنگه چې هره درجه په څلورو دقيقو کې د لمر له مخې تيريري نو هغه د څلورو دقيقو باندې ضربوو په دې توگه د دوو سيمو تر منځ د وخت توپير موندل کېږي.

د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي. هره ډله دې د لندن د گرینویچ بنار چې د طول البلد په صفر درجې کې پروت دی او د کابل د بنار چې د ختیځ طول البلد په ۶۹ درجو کې پروت دی تر منځ د وخت توپیر معلوم کړي او سم ځواب دې د ټولگي تر منځ شرح کړي.

پدې شکل کې د طول البلد ۳۶° په ۲۴ ساعتو کې د لمر د وړانگو له مخې تیرېږي.

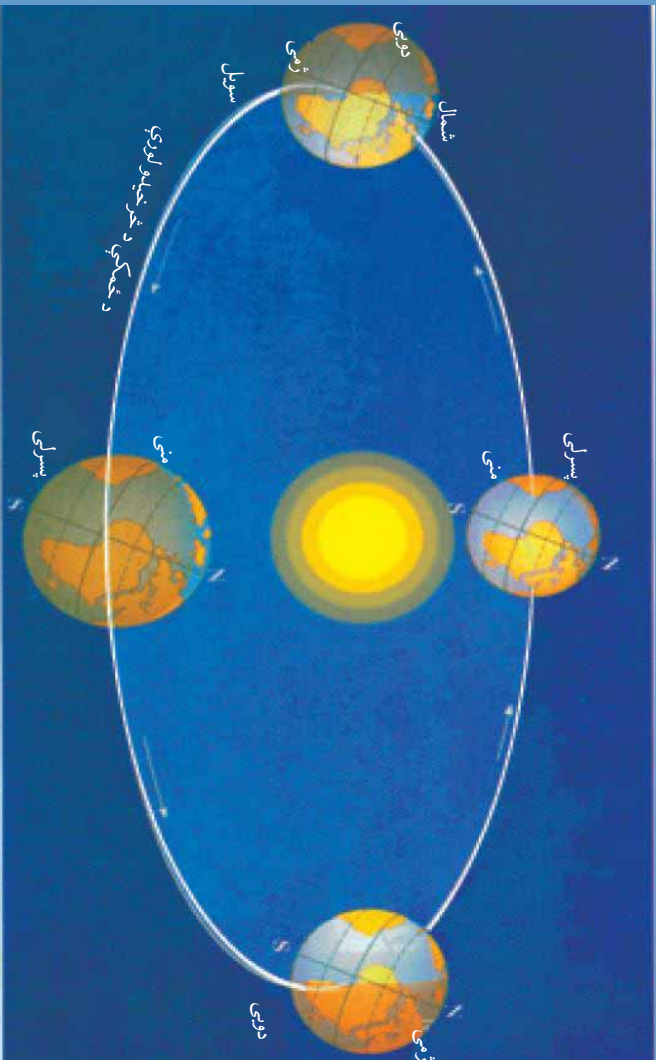

پوښتنې

- ۱- ځمکه څو ډوله حرکت لري؟
- ۲- د ځمکې وضعي حرکت څرنگه یو حرکت دی؟
- ۳- د طول البلد څو درجې د ۲۴ ساعتونو په موده کې د لمر له مخې تیرېږي؟
- ۴- د طول البلد هره درجه په څومره وخت کې د لمر له مخې تیرېږي؟

نهم لوست د ځمکې انتقالي حرکت

د ځمکې انتقالي حرکت

زده کونکي دې د ځمکې پر انتقالي حرکت پوه شي او واضح دې شي چې د کال فصلونه څرنگه منځته راځي.

د ځمکې انتقالي حرکت د لمر په چاپېره ترسره کېږي او مدار يې بیضوي دی. لمر د بیضوي په یوه محراق کې ځای لري. له دې کبله د ځمکې واټن له لمر څخه په دویمې او ژمي کې توپیر لري. نږدې واټن يې د ۱۴۷ میلیونه کیلومتره او ډېر لږې واټن يې ۱۵۲ میلیونه کیلومتره دی. د ځمکې حرکت پر مدار باندې په یوه ثانيه کې د (۳۰) کیلومتره په چټکوالي ترسره کېږي.

په پسرلي کې، د لمر وړانګې د استوا پر کرښې باندې عمود وي او هغه هم د وري پر لومړۍ باندې د چنګاښ پر لومړي کې د دویمې د فصل پیل وي او د لمر وړانګې د سرطان پر دایرې باندې عمود ځلېږي.

- د تلې په لومړۍ کې د مني فصل او د لمر وړانګې د استوا پر کرښې باندې عمود لګېږي.
- د جدي (سرغومي) په لومړۍ کې د ژمي د فصل پیل او د لمر وړانګې د جدي پر دایرې باندې عمود لګېږي.
- له بلې خوا د سرطان (چنګاښ) لومړۍ نیټه د لمر وړانګې د ارکتیک د شمالي عرض البلد $۶۶\frac{1}{2}$ درجو له شانې سماس تیرېږي او ټول شمالي قطب د لمر د وړانګو لاندې راځي. خو په جنوبي قطب کې د لمر وړانګې نه لیدل کېږي. ځکه په شمالي قطب کې شپږ میاشتې ورځ اوپه جنوبي قطب

کې شېږ میاشتي شپه منځ ته راځي.

- ددې په خلاف د جدي (مرغومي) په لومړۍ کې د لمر وړانګې د انټارکټیک (جنوبي) ۶۶ درجې عرض البلد) څخه حماس تیرېږي ټول جنوبي قطب د لمر د وړانګو په وسیله روښانه کېږي او په جنوبي قطب کې شېږ میاشتي ورځې منځ ته راځي چې دا حالت د شمالي قطب په خلاف وي.

- د حمل (وري) لومړۍ ته د پسرلي اعتدال او د میزان (تلي) لومړۍ ته د مني اعتدال^۱ وایي.
- د سرطان (چنگاښ) لومړۍ ته د دوبي لمريز انقلاب او د جدي (مرغومي) لومړۍ ته د ژمي شمسي انقلاب وایي^۲.

د سرطان او جدي کرښو ترمنځ د لمر د وړانګو تګ او راتګ په دولسو میاشتو کې پوره کېږي او په منځنیو عرض البلدونو کې څلور فصله (پسرلی، دوی، منی او ژمی) روښانه لیدل کېږي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې د ځمکې انتقالي حرکت رسم کړي او د هغه په هکله دې په ټولګي کې خپلو ټولګیوالو ته معلومات ورکړي.

پوښتنې

- ۱- د ارکټیک دایره د ځمکې په کومه برخه کې پرته ده؟
- ۲- د سرطان دایره څه اهمیت لري؟
- ۳- د پسرلي اعتدال څه دی؟
- ۴- د دوبي لمريز انقلاب څه وخت منځ ته راځي؟
- ۵- په شمالي نیمه کره کې شېږ میاشتي ورځ څه وخت منځ ته راځي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

دځمکې د حرکتونو په هکله یو مطلب ولیکئ او په ټولګي کې یې ولولئ.

۱. د پسرلي اعتدال ته رباعي Vernal Equinox او د مني اعتدال ته خريف اعتدال Autumnal Equinox هم وايي.

۲. د دوبي لمريز انقلاب ته Summer Solstice يا سيني انقلاب او د ژمي انقلاب ته Winter Solstice يا شتوي هم وايي.

د لوړې څپرکي خلاصه

- جغرافیه هغه پوهه ده چې د انسان او طبیعي چاپېریال متقابلې اړیکې مطالعه کوي. د جغرافې د پوهې په مطالعې سره د ډېرو لږ سیمو په باره کې صحیح او علمي معلومات ترلاسه کوو.
- ځمکه چې د لمریز نظام د سیارو له جملې څخه ده کروي شکل لري. د استوا کرښه یوه فرضي دایره ده چې ځمکه په دوه شمالي او سويلي نیمو کړو ویشي.
- د سرطان دایره هغه کرښه ده چې د شمالي عرض البلد په $۲۳\frac{۱}{۲}$ درجو کې پرته ده او د چگاین په لومړۍ کې ورباندې د لمر وړانګې عمود لګېږي.
- د جادې دایره هغه کرښه ده چې په جنوبي $۲۳\frac{۱}{۲}$ درجو کې پرته ده او د مرغومي په لومړۍ کې معتدله سیمې په دواړو نیمو کړو کې د $۲۳\frac{۱}{۲}$ درجو او $۶۶\frac{۱}{۲}$ درجو په منځ کې پرته دي او معتدله اقلیم لري.
- سړې سیمې په دواړو نیمو کړو کې د $۶۶\frac{۱}{۲}$ درجو د عرض البلدونو او شمالي او سويلي قطب ترمنځ پرته دي چې سور اقلیم لري.
- د استوا له کرښې شمال خواته د شمالي نیمې کرکې په نامه یادوي. د استوا له کرښې سويل خواته د سويلي نیمې کرکې په نامه یادوي. د شمالي قطب له دایرې (ارکتیک) نه تر شمالي نوي درجې پورې شمالي قطب او د سويلي قطب له $۶۶\frac{۱}{۲}$ درجو (انټارکتیک) څخه تر جنوبي ۹۰ درجې عرض البلد پورې د سويلي قطب په نامه یادوي.
- د ځمکې محور فرضي کرښه ده چې شمالي او سويلي قطب له یو بل سره په مستقیمه توګه نښلوي او ځمکه دهغه په چاپېره له لویدیځ څخه د ختیځ په لور څرخي.
- هغه کرښې چې د ځمکې په کره کې له ختیځ څخه د لویدیځ په لور کښل شوي دي او د استوا کرښې سره موازي دي د عرض البلد د کرښو په نامه یادېږي چې ۹۰ درجې یې د استوا د کرښې په شمال کې او ۹۰ درجې یې د استوا د کرښې سويل خواته پرته دي.
- هغه کرښې چې شمالي او سويلي قطبونو سره نښلوي د طول البلد په نامه یادېږي. هغه کرښه چې د لندن له ګریټویچ څخه تیریږي د طول البلد صفر درجه منل شوې چې ۱۸۰ درجې یې ختیځ خواته د ختیځو طول البلدونو په نامه او ۱۸۰ درجې یې د لویدیځ په لور د لویدیځو طول البلدونو په نامه یادېږي.

- ځمکه په ۲۴ ساعتونو کې په خپل چاپېر گرځي چې دا حرکت د ځمکې د وضعي حرکت په نامه یادېږي او د هغه په نتیجه کې شپه او ورځ مېنځته راځي. ځمکه په ۳۶۵ ورځو او شپږو ساعتونو کې د لمر پر چاپېر گرځي چې دا حرکت د ځمکې د انقلابي حرکت په نامه یادېږي او د هغه له نتیجه څخه د کال څلور فصلونه مېنځ ته راځي.

دویم څپر کی

د افغانستان جغرافیه

په دې څپر کې لولو:

- د افغانستان موقعیت
- طبيعي جغرافيه (لوړې سطحې او دښتې، اقليم، غرونه، سیندونه او جهيلونه)
- بشري جغرافيه (نفوس، قومونه، ژبې او دين)
- اقتصادي جغرافيه (کرڼه، مالداري، ځنگلونه، د خرڅايرنه، کاني زیرمې، صنايع او سوداگري)
- مواصلاتي جغرافيه (هوايي او ځمکنۍ)

د چپر کي هد فونه

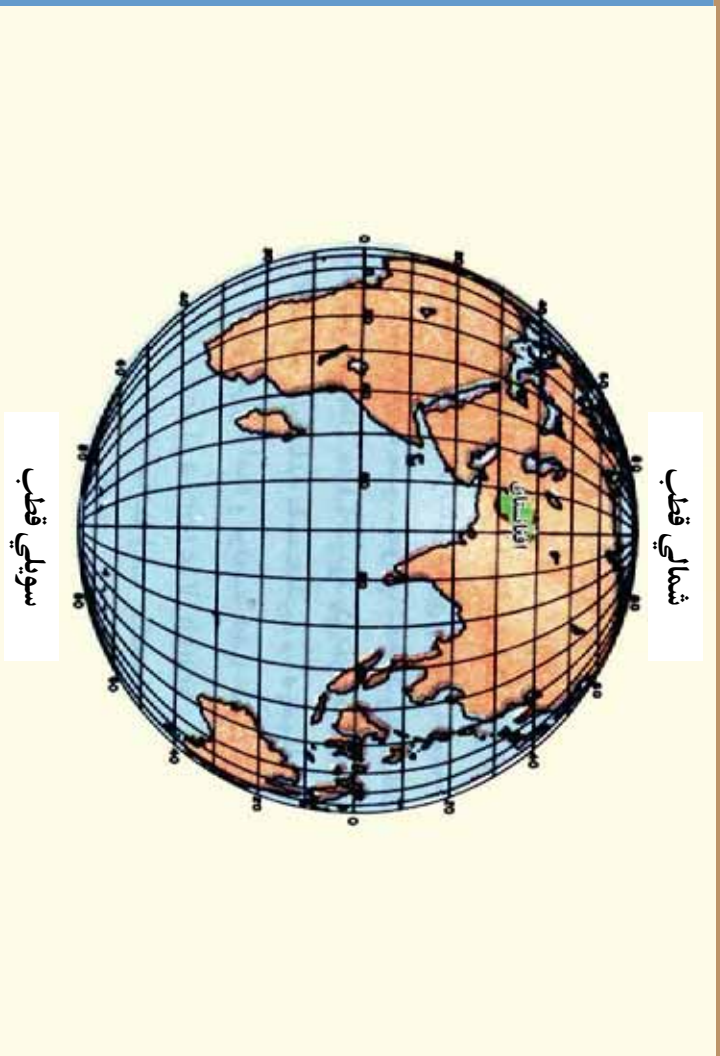
ددې چپر کي له لوستلو څخه وروسته له زده کوونکو څخه هیله کېږي چې:

- د هیواد پر طبیعي جوړښت پوه شي.
- د افغانستان له اقلیم سره آشنا شي.
- د افغانستان د مشهورو غرونو په هکله معلومات ولري.
- د افغانستان د سیندونو پر سیستم و پوهیږي.
- د افغانستان د اوبو لرونکو حوزو او د هغو له لویو سیندونو سره آشنا شي.
- د افغانستان د جریلونو په هکله معلومات ولري.
- د افغانستان له نفوسو او بشري قواو سره آشنا شي.
- د افغانستان له قومونو سره آشنا شي.
- د افغانستان د خلکو له ژبو سره آشنا شي.
- د افغانستان د خلکو له دین سره آشنا شي.
- د افغانستان له اقتصادي جغرافیې سره آشنا شي.
- د صنعتي بوټو له ډولونو سره آشنا شي.
- له طبي بوټو سره آشنا شي.
- د مالدارۍ او څارویو له روزنې سره آشنا شي.
- د ځنگلونو او څړځایونو سره چې ملي شتمني ده، آشنا شي.
- د کاني زیرمو په هکله معلومات ترلاسه کړي.
- د سوداګرۍ پر اهمیت باندې خبر شي.
- د وړلو او راوړلو پر ډولونو او اهمیت باندې پوه شي.

له زده کوونکو څخه هیله کېږي چې ددې چپر کي په لوستلو سره په لاندې مهارتي هد فونو لاس پورې پیدا کړي.

- په افغانستان کې د نفوسو د خصوصیاتو تحلیلول.
- له یوې سیمې څخه بلې سیمې ته د وګړو د ګڼوالي د توپیر تشریح.
- د نقشې پر مخ د کاني شتمنیو ویش.

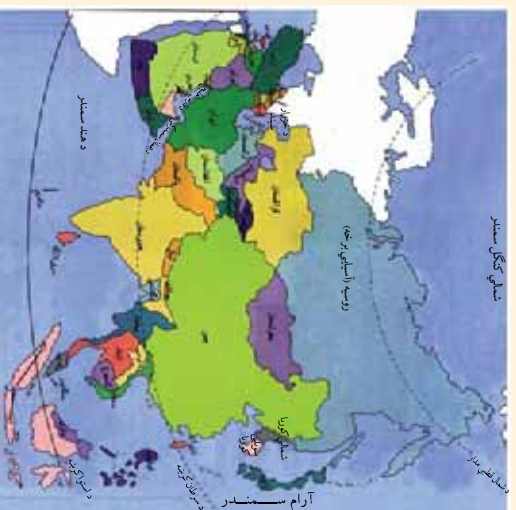
لسم لوست د افغانستان موقعیت او څلور خواوې

د ځمکې د کرې مدل ته وگورئ چې افغانستان د آسيا د لويې وچې او نړۍ په کومه برخه کې پروت دی؟

افغانستان غرنی هیواد دی، چې د آسيا د لويې وچې په سويل کې په شمالي نيمه کره (د استوا له کرښې نه شمال خواته) او په ختيځه نيمه کره کې (د لندن د گريټويچ له کرښې څخه ختيځ خواته) پروت دی. د افغانستان پراخوالی (۱۵۲۰۰۰) کيلومتره مربع دی. زموږ هیواد افغانستان له څلورو خواوو وچې چاپېر کړی دی او آزاد سمندر ته لار نه لري. د عربو سمندرگي ته یې نږدې واټن ۵۰۰ کيلومتره رسېږي.

د افغانستان شمال خواته د منځنۍ آسيا د تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان جمهوريتونه پراته دي. زموږ د هیواد سويلي او ختيځې پولې (سرحدونه) د پاکستان له اسلامي جمهوريت سره د ډیورنډ د

تحميلي کړننې په واسطه په نښه شوي چې د افغانستان خلکو هغه په رسميت ندي پېژندلي، زموږ د هيواد لویدیځ خواته د ايران اسلامي جمهوريت پروت دی. زموږ هیواد شمال ختیځ لورته په یوه لږه برخه کې د چین له جمهوریت سره گډه پوله لري. د سڅني آسیا هیوادونه هم آزاد سمندرته لار نه لري. لدې کبله دهغوی سوداگري د آسیا له سویلي هیوادونو سره د افغانستان له لارې کیري چې دا موضوع د افغانستان موقعیت ته ښه اهمیت ورکوي.

د ټولګي دنده فعالیت

د نقشې له مخې پېداکړئ چې افغانستان له کومو هیوادونو سره ګډه سرحدی پوله لري، په ترتیب سره یې له اوږدې پولې لرواځو څخه پیل کړئ.

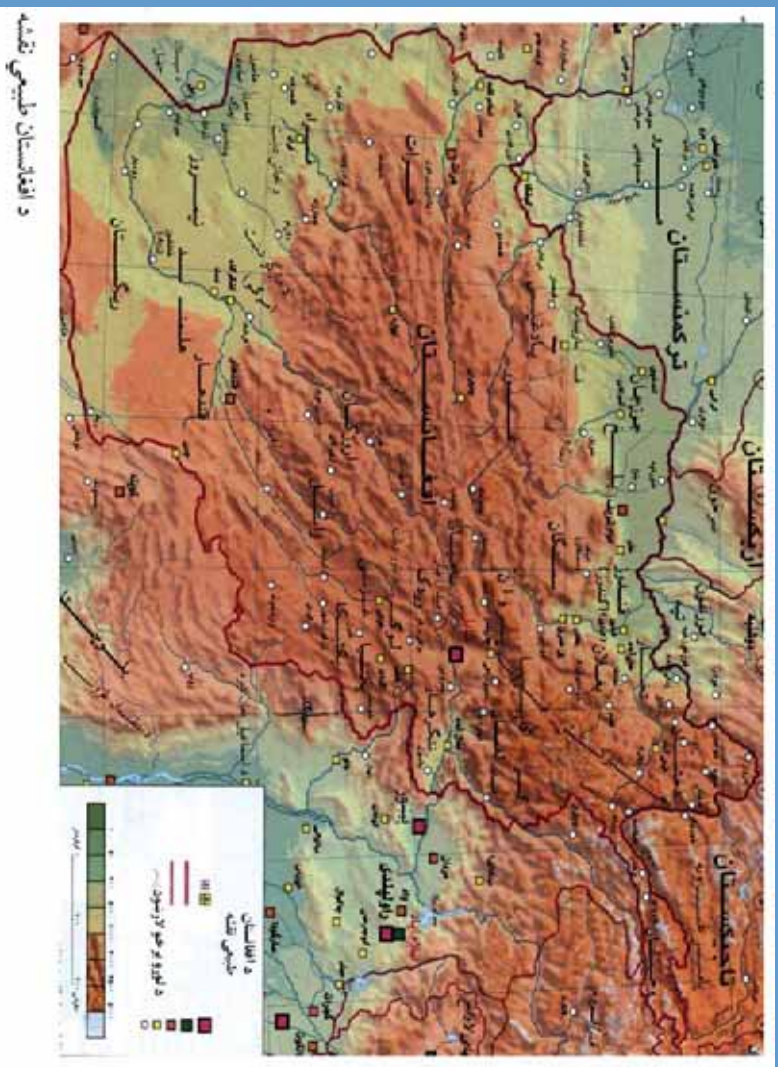
- پاکستان
-
-

پوښتي

- ۱- افغانستان د آسیا د لویې وچې په کومه برخه کې پروت دی؟
- ۲- افغانستان د نړۍ په کومه برخه کې پروت دی؟
- ۳- د افغانستان پراخوالی څومره دی؟
- ۴- له افغانستان وچه چاپېره ده او که سمندر؟ نږدې واټن یې له کوم سمندرګي سره او څومره دی؟
- ۵- د افغانستان شمال خواته کوم هیوادونه پراته دي؟ د هریوه نوم راځئ اوپه نقشه کې یې وښئ.
- ۶- افغانستان د شمال ختیځ خواته له کوم هیواد سره گډه پوله لري؟ په نقشه کې یې وښئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د افغانستان گاونډي اسلامي هیوادونه د هغو له لوري سره په خپلو کتابچو کې لست کړئ او د جغرافیه په راتلونکي درسي ساعت کې یې ولولئ.

د افغانستان د طبیعي حالت په هکله څه پوهیږئ؟

نقشې ته څیر شی، زموږ د هیواد $\frac{1}{3}$ برخه غرنۍ ده، ځینې برخې یې هوارې دي. دهنډوکش د غرونو لړۍ، د بابا غر، سفید کوه او سیاه کوه د ترکستان تیرنده، او د سپین غر او تور غر د غرو لړۍ لوړې سیمې جوړوي. دا غرونه د هیواد په منځنیو، شمال ختیځو او ختیځو سیمو کې پراته دي. په لوړو غرنیو سیمو کې ژمی ډېره سړه هوا لري او زیات اورښت یې د واورې په بڼه وي. واورې په غرونو کې زیرمه کېږي او د پسرلي او درېي په موسمونو کې د هوارو سیمو لپاره د سیندونو د اوبو اصلي سرچینه جوړوي.

دافغانستان ددې غرونو له لږو څخه زیات سیندونه سرچینه اخلي، چې خلک یې له اوبو څخه د ځینلو لپاره او د خپلو ځمکو د خړوبولو په برخه کې گټه اخلي. دافغانستان پر ځینو سیندونو د بریښنا بندونه جوړ شوي دي، چې له یوې خوا له نوموړو بندونو څخه په گټې اخستې سره د هغو له بریښنا نه گټه واخلي او له بلې خوا د هغو د اوبو له زیرمو څخه د کرنیزو ځمکو په خړوبولو کې کار واخلي.

لوړې سطحې

هواړې ځمکې چې د غرونو په مینځ کې پرتې دي او نسبت خپل شاوخوا سیمو ته لوړې وي د لوړې سطحې په نامه یادېږي. زموږ د هیواد مشهورې لوړې سطحې: د پامیر او واخان له لوړې سطحې او مرکزي لوړې سطحې څخه عبارت دي. د پامیر لوړه سطحه د آسیا د لویې وچې په منځنۍ برخه کې پرته ده، چې لوړ والي یې د سمندر له سطحې څخه د ۲۰۰۰ او ۷۰۰۰ مترو تر منځ دی ، او د نړۍ د بام په نامه شهرت لري. ددې لوړې برخې یوه برخه د افغانستان په خاوره کې پرته ده.

د نښتې

د هیواد سویل لویديځه برخه چې توده او وچه د هوا حالت لري، ارزښت یې کم دی. په دې سیمو کې د مارگو، سیستان او بکوا د نښتې پرتې دي. زموږ د هیواد نورې نښتې عبارت دي له: همدام آب څخه په هرات کې ، چمنله په کابل کې ، کیله ګي په بغلان کې ، گمبيري په لغمان کې ، د سقاوي دښته په لوګر کې ، د توپ دښته په وردګو کې او د ليلي دښته په جوزجان کې.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کونکي دې په دریو ټولو ویشل شي. لوړې ټوله دي د افغانستان د غرونو او د هغو د موقعیت او دغزیدو د لوري په هکله، دوهمه ټوله دې د افغانستان د لوړو سطحو په هکله او دریمه ټوله دې د افغانستان د دښتو په هکله په خپل منځ کې سره بحث وکړي او د هرې ټلې استازي دې خپله موضوع د ټولګي تر منځ بیان کړي.

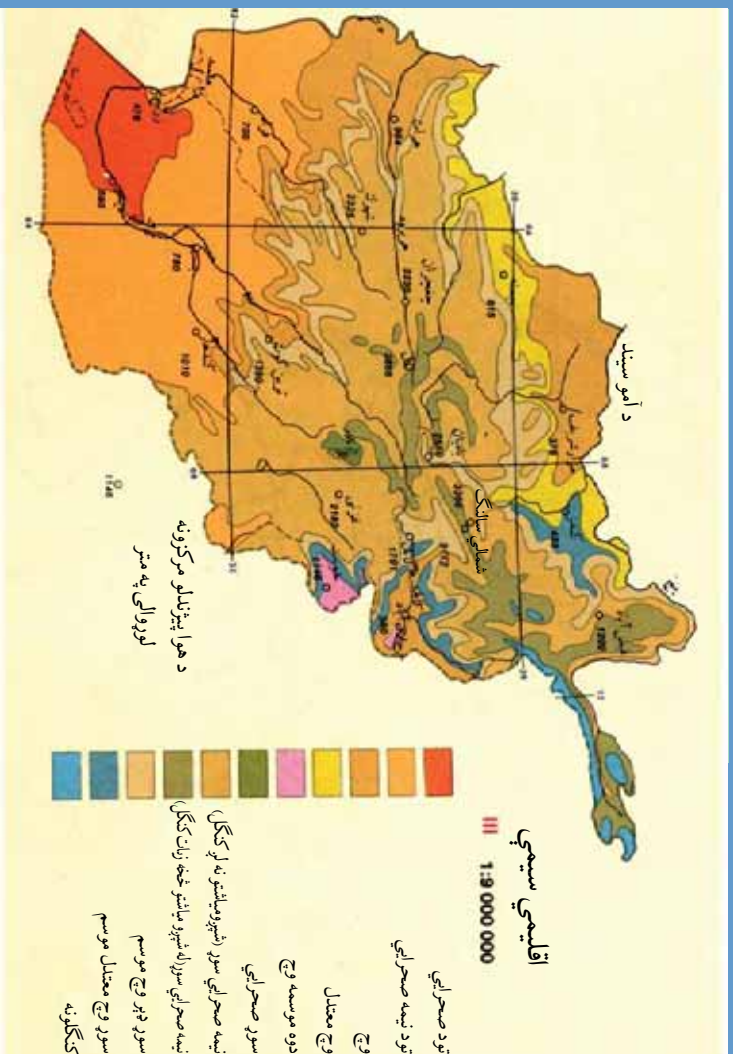
پوښتي

- ۱- د افغانستان د ډیرو مشهورو غرونو نومونه واخلئ؟
- ۲- لوړې سطحې یعنی څه؟ معلومات ورکړئ.
- ۳- د هیواد د لوړو سطحو نومونه واخلئ.
- ۴- ډیره جګه لوړه سطحه څه نومېږي او څومره لوړوالی لري؟
- ۵- د هیواد د سیمو دښتو نومونه واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د خپلې سیمې د غرونو، سیندونو او دښتو نومونه واخلئ، او د جغرافي په راتلونکي درسی ساعت کې یې بیان کړئ.

دولسم لوست د افغانستان د اقليم په باره کې څه پوهیږئ؟

د افغانستان اقليمي نقشه د عرض البلد له کرښو سره
د اقليم توري لاتيني رښه لري له Klima څخه اخستل شوی دی، چې د لمر د وړانگو د
میلان معنا ورکوي. د لمر د وړانگو میلان دځمکې د مخ په بېلو بېلو برخو کې توپیر کوي. اقليم د
(۳۰) کلوڼو په موده کې د یوې سیمې د هوا د حالاتو له منځنۍ اندازې څخه عبارت دی چې په
یوه ټاکلې وخت او ځای کې بېلې بېلې ځانګړنې غوره کوي. افغانستان د جغرافیایي موقعیت او
طبیعي جوړښت له امله په شپږو لاندې اقليمي سیمو باندي ویشل شوی دی:

صحرایي سیمې

۱- صحرايي اقليم
د هیواد سویل لویدیځې
سیمې، لکه ګرشک، نیمروز او د
فراه سویلي برخې په برکې نيسي.
اورښت په دې سیمو کې لږ دی.
په هغو سیمو کې په ژمي کې واوره
نه اوریږي. زیاته تودوخه او لږ
اورښت ددې سیمې له ځانګړنو
څخه دي. د شپې او ورځې تر منځ

بي د هوا د تودوخې توتير زيات دي. لکه چې شېبې يې ډېرې سړې او د ورځې هوا يې ډېره توده وي. دمارگو، بکوا، خاشرود او سيستان دښتې په دې سيمو کې پرتې دي. په دې برخو کې اغزي لرونکي ډول ډول بوټي، چې د وچې هوا او لنده بل د لېروالي په مقابل کې مقاومت لري، شنه کېږي.

۲- غرنی اقليم

لېروالی د ځمکې د منځ د اقليم په بدلون کې ډېره اغېزه لري چې د غرنی سوري اقليم د منځته راتلو سبب کېږي. څرنگه چې دهوا تودوالی په هور زرو ستروکې د شېږو درجو په شاوخوا کې کمېږي او د واورې او باران د اورښت کچه زياتېږي، نو له همدې کبله په لوړو غرونو برخو کې له سړې هوا سره مخامخ کېږو. ډېر اورښت په دغو سيمو کې د واورې په شکل وي. دغه واورې په غرونو کې زيرمه کېږي او د سيندونو اصلي سرچينه جوړوي. د هندوکش او سلنگونو د منځنۍ برخې آب و هوا ددې راز اقليم بېلگه ده.

۳- مديترانه يي اقليم

مديترانه يي وښي

د مديترانه يي اقليم سيمه ډېر تود او وچ دوی لري. اورښت يې ډېر وختونه په ژمي کې د باران په توگه وي. ويښچې، گني او د ستروس د کورنۍ سيمو په هغې کې وده کوي. د ننگرهار او لغمان ولايتونه مديترانه يي اقليم لري.

۴- د مونسون اقليم

د پکټيا، خوست او ننگرهار د ولايتونو ځينې سيمې مونسوني اقليم لري. په دې سيمو کې په دوبي کې باران اوري. ددې سيمو لنده هوا د لمنځې څپرې، جنغوزبو او قهروې د ونو د ودې

لیاره ډیره برابره او مناسبه ده. زموږ د هیواد ډیر طبیعي ځنگلونه په همدې سیمو کې پراته دي.

۵- سټی (واښه لرونکی) اقلیم

اورښت په دې سیمو کې زیاتره په ژمي کې کیږي. په دې سیمو کې بوټي ښه وده کوي. دا سیمې د کرنې ودې او د څارویو روزنې ته ډیرې مناسبې دي. په دې سیمو کې د بغلان، کندز، فاریاب، پروان، غزني، کاپیسا، کابل او هرات ولایتونه شامل دي.

د استوې بوټو انځور

۶- الپي توندرا اقلیم

لوړې برخې چې د ځنگلونو او ونو ساحه پکې پای ته رسېږي او نباتات پکې د وږو بوټو او وانښو په ښه شته کيږي د توندرا د اقلیم سیمه جوړوي. په دې سیمو کې واوړه زیاته اوري. ژمی یې ډیر سوړ او اوږد او دوی یې معتدله او لنډوي. د هوا د ډیر سړښت له امله پکې ونې نه شته کیږي. په بدخشان کې د پامیر سیمه د هندوکش لوړې برخې او دغزني ناوړه په دې سیمه کې موقعیت لري.

د ټولګي د ننه فعاليت

زده کوونکي دې په درې ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د اقلیم او صحرائي اقلیم په باره کې، دوهمه ډله دې د غربي اقلیم او مدیریتانه یي اقلیم په باره کې، دریمه ډله دې د مونسووني اقلیم، سستي اقلیم او الپي توڼدار اقلیم په باره کې سره بحث وکړي او هره ډله دې خپله موضوع د ټولګي په مخ کې شرح کړي.

پوښتي

۱- اقلیم تعریف کړئ.

۲- د افغانستان دغه لاندې اقلیمي جدول په خپلو کتابچو کې بشپړ کړئ.

د اقلیم نوم	ځانګړي	ښايي پوښتن
صحرائي اقلیم		
مونسوني اقلیم		مختلف ښايي پوښتن
	اورښت پاتې کې	د ستورس د کورنۍ مېوې

له ټولګي څخه بهر فعاليت

ستاسو د استوګنې سیمه کوم ډول اقلیم لري. په هکله یې په خپلو کتابچو کې څو کرښې ولیکئ او د جغرافې په راتلونکي ساعت کې یې خپلو ټولګیوالو ته ولولئ.

د افغانستان خرونه

د افغانستان خرونه موروته څه گټې لري؟

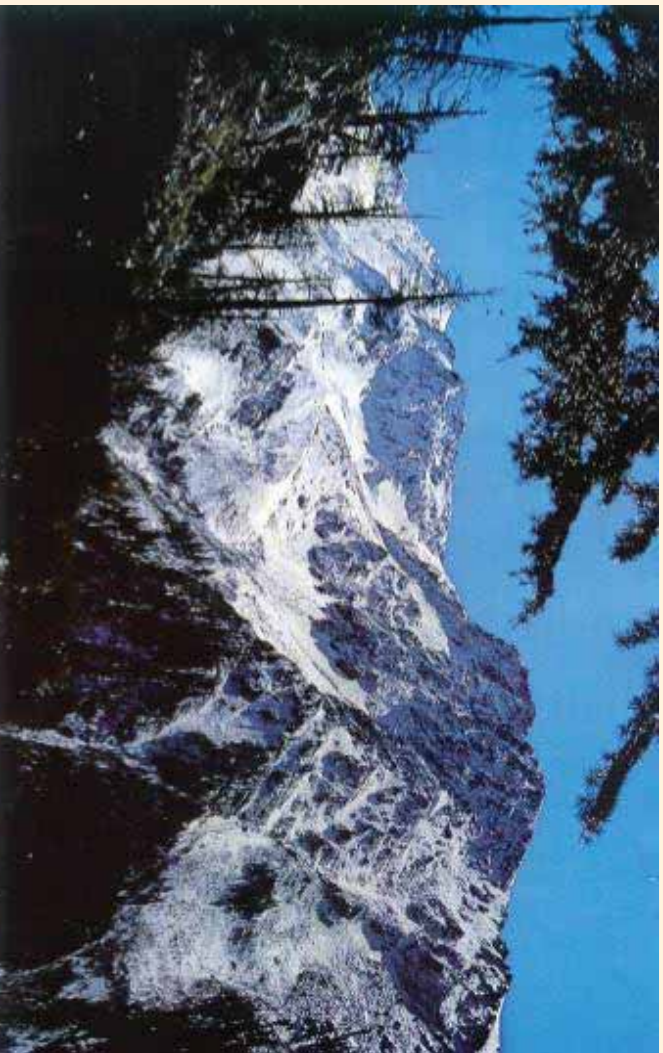
افغانستان غرنی هیواد دی، چې کابو ۱۳ برخه خاوره یې غرونو نیولې ده. دا خرونه د افغانستان په سختۍ او ختیځه برخه کې پراته دي. زموږ د وطن ځینې خرونه په ځنگلونو پوښل شوي دي. زموږ د هیواد په لوړو غرونو کې، دایمي واورې شته، دا واورې د کال په تودو فصلونو کې اوبه کیري او د سیندونو سرچینه جوړوي.

که په افغانستان کې دا لوړ خرونه نه وای، زموږ هیواد به په یوې بې اوبو او بې بوټو وچې صحرا بدل شوی وای. پر دې سربیره زموږ د هیواد په غرونو کې ډیرې کاني زیرې، لکه اوسپنه، مس، سرپ او قیمتي ډیرې لکه یاقوت، لاجورد، زرد او داسې نورې شته دي. له همدې کبله خرونه د افغانستان طبیعي شتمني شمیرل کیږي. د غرونو موقعیت د یوې سیمې د هوا په حالت کې هم زیاته اغیزه لري. د مثال په توگه د ننگرهار په ولایت کې سپین غر له ختیځ نه د لویدیځ په لوري پروت دی، چې په هغه سیمه کې د هند د سمندر له خوا څخه د مونسوني لنډې هوا د راتلو مخه نیسي، ځکه نو یوازې د سپین غره په لوړو څوکو کې اورښت د واورې په شکل، خو ددې ولایت په هوارو برخو کې اورښت کم او د باران په ډول وي. لوړې غرنۍ سیمې د ټیټو برخو په نسبت سړه هوا لري. خرونه له پوځي اړخه هم د اهمیت وړ دي.

د افغانستان مهم غرونه ۱- هندوکش

هندوکش د افغانستان د ډېرو لویو غرونو له ډلې څخه دی، چې د افغانستان له شمال ختیځ کونجې پامیر څخه پیل شوې او د سویل لویدیځ په لور د بامیان تر درې پورې غزیدلې دی. ددې غرونو لړۍ په مرکزي برخه کې پراخه سیمه نیولې ده. هندوکش د بڼې مطالعې لپاره په دوو برخو ویشل شوې: ختیځ هندوکش او لویدیځ هندوکش. ختیځ هندوکش د بدخشان له زیاک درې څخه د خاراګ تر کنډو پورې غزیدلې دی. ختیځ هندوکش زیات لوړوالی لري. ډېره لوړه څوکه یې تیراجمیر نومېږي، چې په چترال کې پرته ده او (۷۷۵۰) متره لوړوالی لري. ډېره لوړه څوکه یې د افغانستان په خاوره کې نوشاخ نومېږي، چې د سمندر له سطحې څخه (۷۴۸۵) متره لوړوالی لري. لویدیځ هندوکش د خاراګ له کنډو څخه د بامیانو تر درې پورې غزیدلې دی. لوړوالی یې له ختیځ هندوکش نه لږ دی. له دې کبله یې له کنډوونو تګ راټګ آسانه دی. د سالنگ کنډو د (۳۴۰۰) مترو او د شیر کنډو د (۳۲۰۰) مترو په لوړوالی سره د لویدیځ هندوکش له مشهورو کنډوونو څخه دی، چې د خلکو د تګ او راټګ لاره ده، له شمال څخه سویل ته او د هغې برعکس.

د هندوکش غرونه

۲-۵ بابا غر

د بابا غر د افغانستان په سختې برخه کې له ختیځ څخه لویدیځ ته د حاجیګک له کنډو نه پیل شوی د حصار د غره تر سويل پورې غزیډلی دی. لوړه څوکه یې شاه فولادي نوسیري، چې د سمندر له سطحې څخه (۵۱۴۰) متره لوړه پرته ده. ددې غره لوړې څوکې زیاتره له واورو ډکې وي. په شمالي او سويلي لمنو کې یې د څارویو د روزنې لپاره ښه څر ځایونه شته دي.

د بابا غر

۳- سپين غر

سپين غر د افغانستان په ختيځ کې پروت دی. لوړه څوکه يې سيکارام د سمندر له سطحې څخه (۴۷۵۵) متره لوړوالی لري. شمالي او سويلي لمنې يې له طبيعي پراخو ځنگلونو څخه ډکې دي. د خيبر نامتو دره چې له تاريخي او ارتباطي پلوه د اهميت وړ ده، ددې غره په لړۍ کې پرته ده. افغانستان زيات غرونه لري. نور مهم غرونه يې دادي: فبروز کوه يا لوېديځ سفيد کوه، لوېديځ سپاه کوه، گل کوه، د ترکستان تيربنده، د سليمان غرونه، چاگاني، ختيځ تورغر او نور.

د ټولگي دننه فعاليت

زده کونکي دې په دريو ډلو وويشل شي، د لاندي موضوعاتو په باره کې دې بحث وکړي او موضوع دې د ټولگي ترمنځ شرح کړي. لومړۍ ډله دې د افغانستان نقشه رسم کړي، د بابا غر دې پکې ونښي او د هغه په باره کې دې معلومات ورکړي. دوهمه ډله دې د افغانستان نقشه رسم کړي سپين غر دې پکې ونښي او د هغه په باره کې دې معلومات ورکړي. دريمه ډله دې د افغانستان نقشه رسم کړي د هندوکش غر دې پکې ونښي او دهغه په باره کې دې معلومات ورکړي.

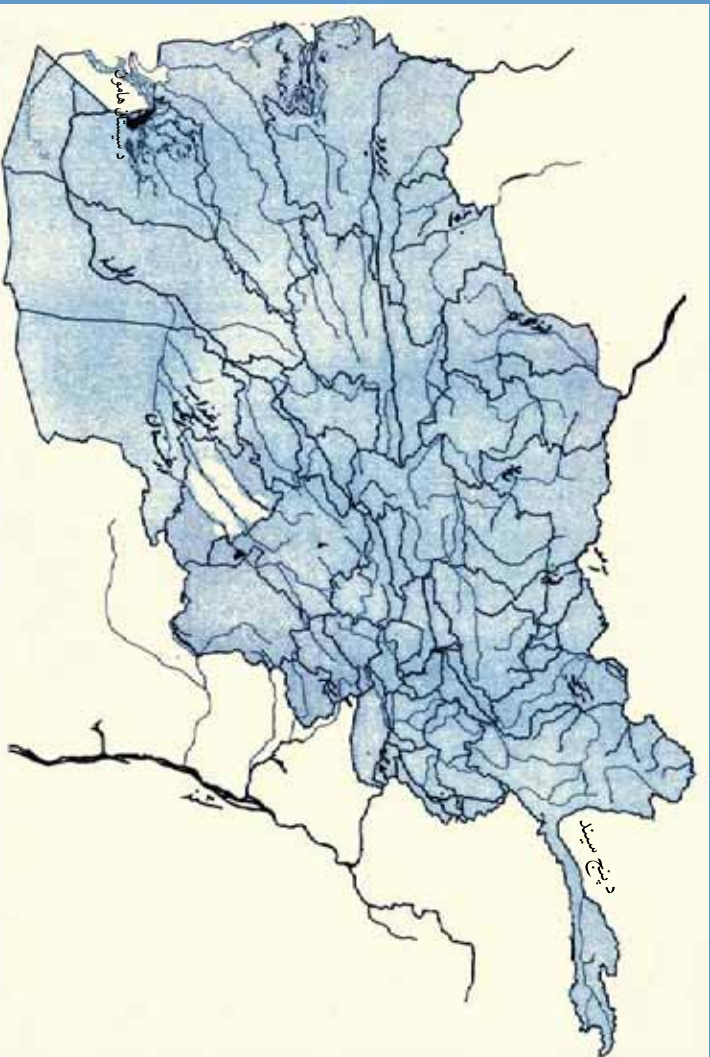
پوښتي

- ۱- د افغانستان غرونه زياتره په کومه سيمه کې پراته دي؟
- ۲- ولې په لوړو غرو کې دايمي واورې شته دي؟
- ۳- د هندوکش غر زمونږ د هيواد په کومې برخې کې پروت دی؟
- ۴- د بابا غر د هيواد په کومه برخه کې پروت دي؟
- ۵- سپين غر د هيواد په کومه برخه کې موقعيت لري؟
- ۶- د افغانستان د غرونو اهميت بيان کړئ؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت

په خپلو کتابچو کې د افغانستان نقشه رسم کړئ، مهم غرونه د کتاب د نقشې له مخې په هغې کې په نښه کړئ.

د افغانستان سيندونه د کرنې او انرژۍ د توليد وسيله

د افغانستان د سيندونو نقشه

آيا رواني اوبه او سيندونه په نيو سيمه کې په مستقيمه د خلکو پر فعاليتونو اغيزه لري؟

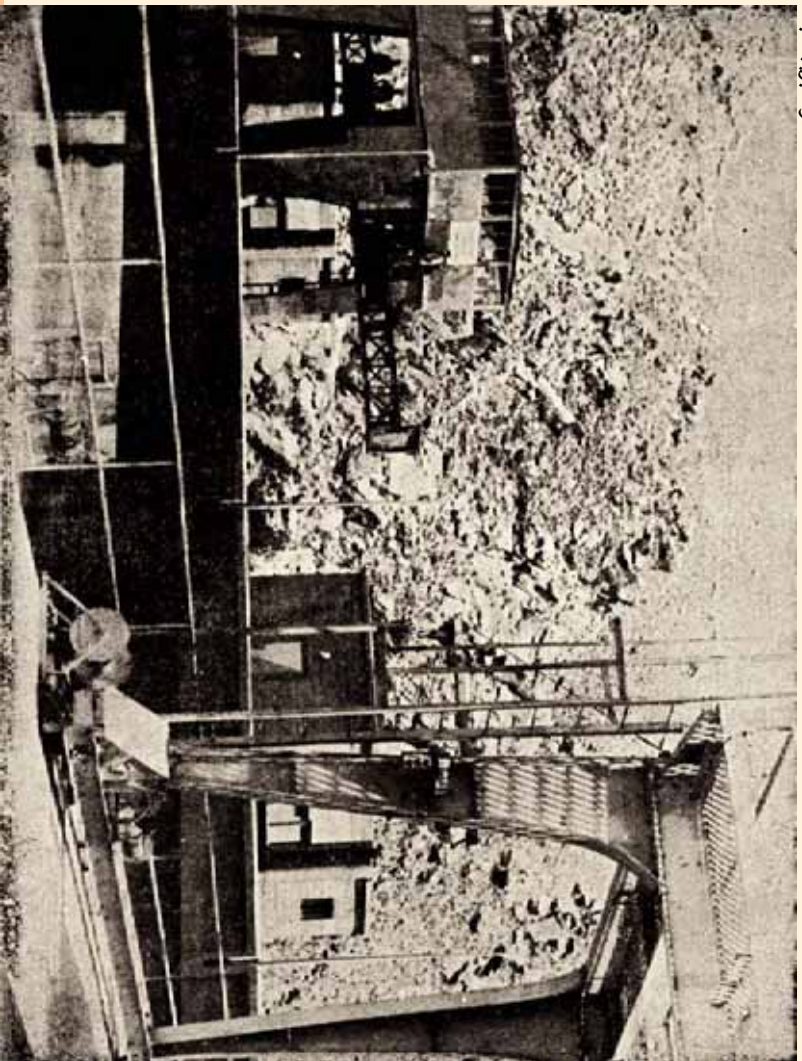
د غرونو په لوست کې مو ولوستل چې د هيواد په ډېرو لوړو غرونو کې دايمي واورې شته. دا واورې د کال په تودو فصلونو کې اوبه کېږي او د سيندونو د اوبو سرچينه جوړوي. سيندونه په خپله سرچينه کې واړه وي او لږې اوبه لري، د لارې په اوږدو کې د خو ناوونو اوبه سره يوځای کېږي او سيند ورو ورو لويېږي. څرنگه چې د افغانستان ټولو سيندونو له لوړو غرونو څخه سرچينه اخستي ده، نو په هغو سيمو کې چې د سيندونو څوړ زيات وي. په زياته اندازه د اوبو د برېښنا انرژي د توليد او قوت درلودونکي وي. د هر يوه سيند په اوږدو کې په ځينو برخو کې د څو کيلومترو په اوږدو کې د برېښنا بندونو د جوړښت امکان شته دی. خو د سيندونو له سرچينې څخه تر خولې (مصب) پورې د زيات څوړ او ډبرين بستر له امله د افغانستان سيندونه زياتره د پيرۍ چلولو وړ نه دي. همدارنگه د سيندونو له اوبو څخه په کرانه او کب نيولو کې هم گټه اخستله کېږي. لوی سيندونه عموماً مرستالان او څانگي لري. د سيندونو څانگي د سيند په بڼې او کيڼو

غارو کې بهېرې په پای کې بې اوبه د لویو سیندونو سره یوځای کېږي. له لویو سیندونو سره ددې کوچنیو سیندونو د اوبو یوځای کېدل د سیندونو د سیستم په نامه یادېږي. د جغرافې پوهانو د افغانستان روانې اوبه په پنځو اوبه لرونکو حوزو ویشلې دي، چې عبارت دي له:

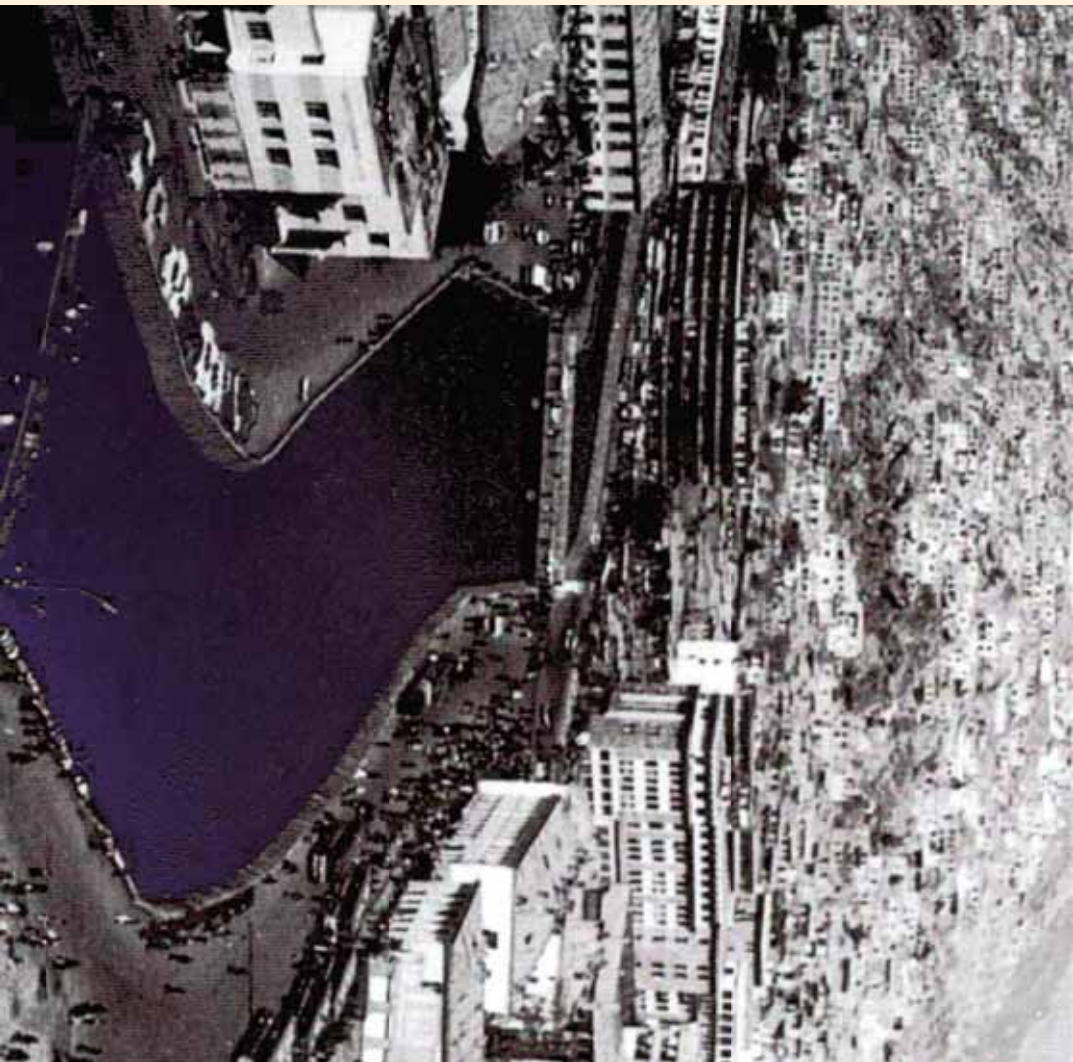
لومړۍ - د کابل د حوزې سیندونه
دوهم - د آمو د حوزې سیندونه
درېم - د هلمند د حوزې سیندونه
څلورم - د هريرود د حوزې سیندونه
پنځم - د ترلو حوزو سیندونه

لومړۍ - د کابل د حوزې سیندونه

ددې حوزې ډېر لوی سیند د کابل سیند دی، چې د بابا د غره د اونی له کنډو څخه سرچینه اخلي، له لویدیځ څخه د ختیځ په لور بهېږي. د کابل ښار، لغمان ولایت او ننگرهار څخه تېرېږي او په اټک کې د نغلو د برېښنا بند

د سنده له سيند سره يوځای کيږي. د کابل د سيند مرستيالان دادي: د لوگر، پنجشیر، لغمان (اليشنگ او الينگار) او د کوثر سيندونه. د کابل د سيند له اوبو څخه د کرنې د ځمکو په خړوبولو کې گټه اخستله کيږي. د ماهير، نغلو، سروبي او درونټي د برينبا بندونه د کابل د سيند په اوږدو کې جوړ شوي دي، چې د هغو له برينبا څخه د کابل او جلال آباد د ښارونو په روښانولو کې گټه اخستله کيږي.

د کابل سيند او د ښار مرکز

دوهم - د آمو د حوزې سيندونه

د آمو سيند، چې يونانيانو د آکسوس او عرمانو د جيغون په نوم ياد کړی دی، ددې سيمې ډېر لوی سيند دی چې له کوچني پامير څخه سرچينه اخلي او د ارال په سمندرگي کې توپيري. دا سيند د زرقول نه تر خماپ پورې د (۱۲۰۰) کيلومترو په اوږدوالي د افغانستان او تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان د جمهوريتونو ترمنځ طبيعي پوله جوړوي. مرستيلان يې د افغانستان له خاورې څخه د کندز او کوکچې سيندونه دي.

د آمو د سيند له اوبو څخه لدې کبله چې سيند تپيت او د افغانستان په خاوره کې د سيند بهير ته نږدې ځمکې لوړې پرې دي، گټه نه اخستله کيږي.

د ټولگي د ننه فعاليت

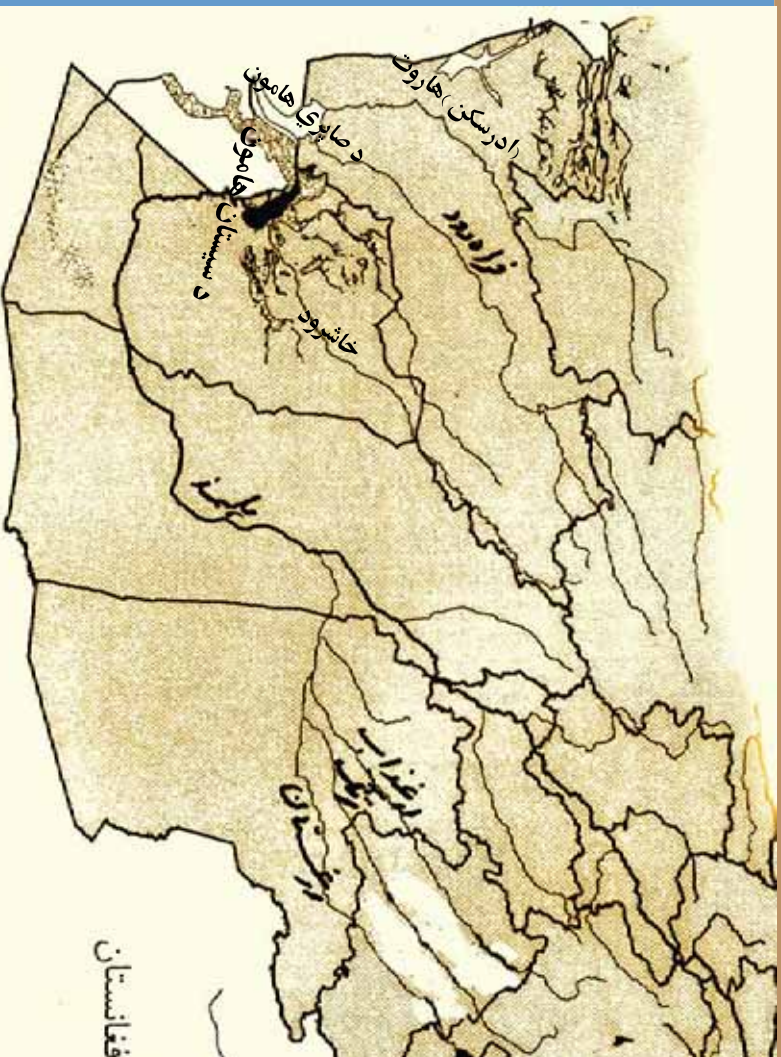
زده کوونکي دي په څلورو ډلو وويشل شي. دوه ډلې دي د آمو د حوزې پر سيندونو او دوه ډلې دي د کابل د سيند د حوزې پر سيندونو بيل بيل بحث وکړي او د هرې ډلې استازي دي خپله موضوع د ټولگي تر منځ تشرېح کړي.

پوښتي

- ۱- سيندونه له څه ډول غرونو څخه سرچينه اخلي؟
- ۲- آيا د سيند اوبه ناڅاپه زياتيږي؟
- ۳ له سيند څخه څه گټه اخلو؟
- ۴ ولې د افغانستان سيندونه د بېړۍ چلولو وړ ندي؟
- ۵- په هغو سيمو کې چې سيند ډېر ځوړ لري، ورځني څه گټه اخستلای شو؟
- ۶- د افغانستان د اوبه لرونکو حوزو نومونه واخلئ؟
- ۷- د آمو سيند د افغانستان او کومو هيوادونو ترمنځ طبيعي پوله جوړوي؟
- ۸- د کابل سيند له کوم غره څخه سرچينه نيولې او د بهيردو لورې يې کوم لوري ته دی؟
- ۹- د کابل د سيند د مرستيالانو نومونه واخلئ؟
- ۱۰- د کابل د سيند له اوبو څخه څه گټه اخستله کيږي؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت

د خپلې سيمې د سيندونو د اهميت په باره کې معلومات راټول کړئ او په ټولگي کې يې وړاندې کړئ.

د هلمند او د هغه د مرستیالانو نقشه

آیا د افغانستان له ډېر اوږده سیند سره آشنا یاست؟

درېم - د هلمند د حوزې سیندونه

د افغانستان ډېر لوی او اوږد سیند د هلمند سیند دی، چې د بابا د غره له لویدیځو لمنو څخه سرچینه اخلي او د سویل لویدیځ په لور بهیږي. اوږدوالی یې (۱۴۰۰) کیلومتره دی. مرستیالان یې د موسی کلا، ارغنداب، ترک او ارغستان سیندونه دي. ځینې سیندونه له هلمند سره نه یوځای کیږي او د سیستان په جهیل کې توپیري، چې هغه له: خاشرود، فراه رود، ادرسکن یا هاروت څخه عبارت دي. د هلمند د سیند تر څنګ د گرشک په سیمه کې د بغرا نهر جوړ شوی دی. دا نهر د نادعلي سیمې او هغه دښتې چې د بست کلا په لویدیځ کې پرته دي خړوبوي.

څلورم - د هریود د حوزې سیندونه

ددې حوزې ډېر مهم سیند هریود دی، چې د بابا د غره له لویدیځ څخه سرچینه اخلي او له ختیځ څخه د لویدیځ لورته بهیږي. دا سیند له اسلام کلا څخه تر ذوالفقار پورې د افغانستان او ایران ترمنځ

طبیعی پوله جوړوي. هریرود په خپله تگ لاره کې د هرات ولایت سمسوروي. ددې حوزې بل مهم سیند د مرغاب سیند دی.

پنځم - د تړلو حوزو سیندونه

هغه سیندونه چې له لوړو غرونو سرچینه اخلي او په یوې تړلې حوزې کې بهیرې او دبل سیند سره نه یوځای کېږي، د تړلو حوزو د سیندونو په نامه یادېږي، لکه: د غزني سیند چې د غزني د بنار څخه له تیریدو وروسته د غزني په ولاړو اوبو کې توپیري. ددې حوزې نور سیندونه له: بلخاب سیند، سمگان سیند، اندخوی سیند او د قيصار له سیند څخه عبارت دي.

د ټولګي دنده فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو ویشل شي، هره ډله دې د لاندې یوې موضوع په هکله سره بحث وکړي او د هرې ډلې استازی دې خپله موضوع د ټولګي ترمنځ بیان کړي.

- د هلمند د حوزې سیندونه
- د هریرود د حوزې سیندونه
- د تړلو حوزو سیندونه

پوښتنې

- ۱- د افغانستان ډیر اوږد سیند کوم دی او څومره اوږدوالی لري؟
- ۲- د هلمند د سیند د مرستیالانو نومونه واخلئ؟
- ۳- د هغو سیندونو نومونه واخلئ چې په مستقله توګه بهیرې او د سیستان په جهیل کې توپیري.
- ۴- د هلمند له سیند څخه تر اوسه څه ګټې اخستل شوي دي؟
- ۵- هریرود له کوم غره څخه سرچینه نیولې او کوم ولایت سمسوروي.
- ۶- هریرود د کومو هیوادونو ترمنځ طبیعي پوله جوړوي؟ د هغو هیوادونو نومونه واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د پراښتو حوزو سیندونه، لکه هلمند او نور د تړلو حوزو له سیندونو سره پرتله کړئ او خپل معلومات ټولګي ته وړاندې کړئ.

د افغانستان د جهيلونو په باره کې څه پوهيږئ؟

آيا تر اوسه په خپل چاپيريال کې له ولاړو اوبو سره، چې له څلورو خواوو څخه پر وچه چاپيره شوي وي، مخامخ شوئ يا ست او پوهيږئ چې هغو ته څه وايي؟

هغه ولاړې اوبه چې څلورو خواوته يې وچه وي د جهيل په نامه يادېږي. زموږ هيواد افغانستان په ځينو برخو کې ترې حوزې لري، چې د جهيلونو د رامنځته کيدو سبب شوي دي. ځينې له دغو جهيلونو د مساحت له مخې کوچني او ځينې لوی دي. يو شمير له دغو جهيلونو په لوړو سيمو کې د پخچالي اوبو څخه منځته راغلي او ځينې په هوارو سيمو کې د سيمه ييزو سيندونو د اوبو له تويندو څخه جوړ شوي دي او په بيلو بيلو نومونو، لکه هامون، کول، ولاړې اوبه او يا جهيل په نامه يادېږي.

د سيستان هامون

د هلمند هامون، د صابري هامون، د پوزک هامون او گود زيره د هيواد په سويل لويديځه برخه کې د نيمروز په ولايت کې د سيمه ييزو سيندونو اوبه جوړوي. ددې هامونونو څارې د سيندونو د اوبو د زياتيدو له امله توپير کوي.

د هلمند هامون د افغانستان او ايران ترمنځ يوه برخه طبيعي پوله جوړوي. لکه چې دارنگه يوه برخه چې د افغانستان او بله برخه يې په ايران پورې اړه لري.

د شپوا جهيل

د شپوا جهيل د بدخشان په ولايت کې پروت دی. اوبه يې پاکی او رنځي دي، په ژمي کې کنگل کېږي. د شپوا جهيل د سمندر له سطحې څخه (۳۰۵۰) متره لوړوالی لري.

د زړقول جهيل

د زړقول يا زړقول جهيل د پامير په لوړه سطح کې د افغانستان او تاجکستان د پولې تر منځ پروت دی. دا جهيل د آمو او پامير د سيندرونو لومړنۍ سرچينه جوړوي. د شمالي غاړې اوږدوالی يې شپږ کيلومتره، سويلي غاړې يې لس کيلومتره او سوريې څلورنيم کيلومتره دي، دا جهيل هم يخچالي دی. د کال په ډېرو وختونو کې يې اوبه منجمدې او کنگل وي.

د چقمقین جهیل

دا جهیل هم په پامیر کې پروت دی. د واخان سیند له دې جهیل څخه سرچینه اخلي. ددې جهیل اوږدوالی ۱۷ کیلومتره او سورې دوه نیم کیلومتره دی. شاوخوايي شنه او سمسوره ده د قرغز خلکو د څارویو لپاره یې د څړ ځایونه جوړ کړي دي.

د غزني ولاړې اوبه

د غزني ولایت سویل خواته موقعیت لري. د غزني سیند پکې توښېږي. ددې جهیل اوبه ښه خوند نه لري.

د هرات ماښامین جهیل د افغانستان او ایران د پولې تر منځ پروت دی. اوبه یې ماښامینې دي اوبه هغه څخه ماڼۍ لاس ته راوړي.

له پورتنیو جهیلونو پرته، یو شمیر طبیعي بندونه چې سیمه ییز جهیلونه یې جوړ کړي دي، هم زمونږ په هیواد کې شته دي، چې ډېرې ښکلې او زړه وړونکې منظرې جوړوي لکه د بامیانو په ولایت کې د امیربند (هیت)، پتیر، پوډینه او دولفقان).

په ټولگي کې د ننه فعاليت

زده کوونکي دي په څلورو ډلو وويشل شي، لومړۍ ډله دي د جهريلونو او د هغو د منځته راټگ، دوهمه ډله دي د سيستان د هامون او د غزني د ولاړو اوبو، دريمه ډله دي د بدخشان د ولايت د جهريلونو، زرقول او چقمقټين او څلورمه ډله دي د امير بند په هکله سره بحث وکړي او د بحث نتيجه دي د ټولگي په مخ کې بيان کړي.

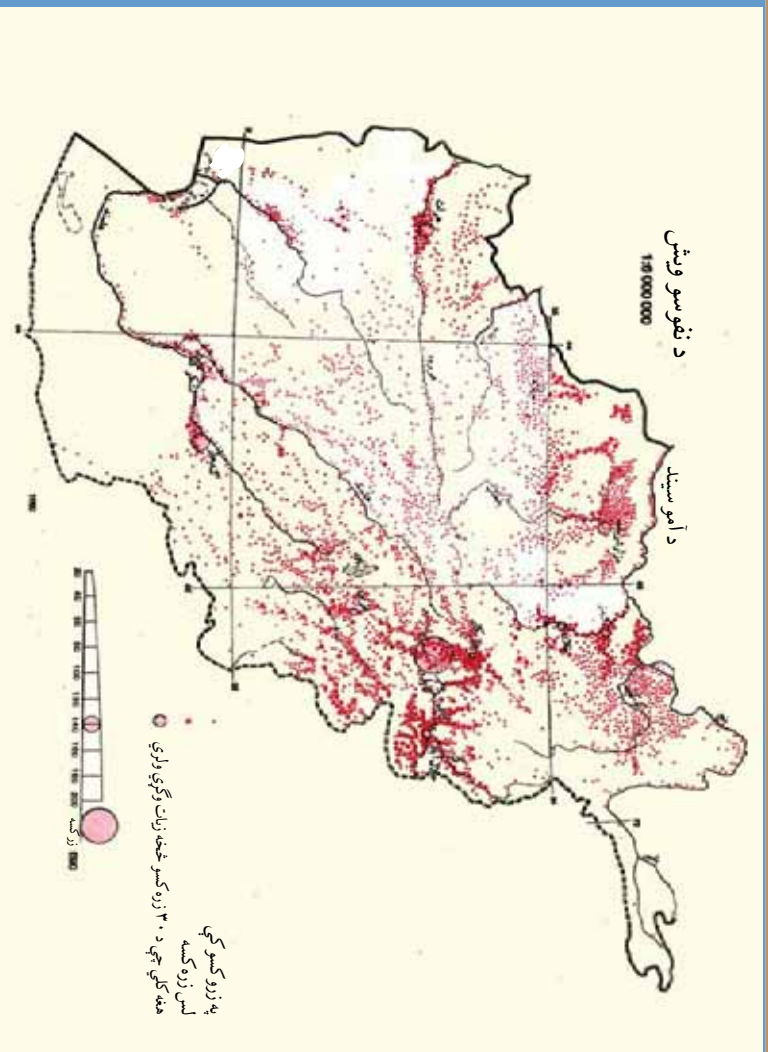
پوښتني

- ۱- جهريل تعريف کړئ.
- ۲- د لوړو او ټيټو برخو جهريلونه سره څه توپير لري؟
- ۳ جهريلونه په کومو نومونو او اصطلاحو يادېږي؟
- ۴- د هلمند هامون د کومو هيوادونو ترمنځ يوه برخه پوله جوړه کړېده؟
- ۵- د زرقول جهريل د افغانستان په کومه برخه کې پروت دی؟
- ۶- کوم سيند د زرقول له جهريل څخه سرچينه اخلي؟
- ۷- د امير بند د افغانستان په کومه برخه کې پروت دی؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت

هغه جهريلونه چې تاسې ليدلي دي، نومونه يې واخلي، د هغو په هکله څو کرښې په خپلو کتابچو کې وليکئ او د جغرافيه په راتلونکي درسي ساعت کې يې په ټولگي کې خپلو ټولگيالو ته وړاندې کړئ.

اوه لسم لوست بشري جغرافيه

د جغرافيې علم په بيلا بيلو څانگو ويشل کيږي، چې د هغو له اصلي څانگو څخه يوه هم بشري جغرافيه ده، چې د نفوسو، قومونو، ژبو، دينونو او نورو موضوعاتو په هکله بحث کوي.

نفوس

افغانستان يو پراخه هيواد دی چې کابو ۲۶ ميليونه تنه وگړي لري. په ۱۳۸۷ کال کې په افغانستان کې په هر کيلومتر مربع کې د وگړو گڼوالی په منځني توگه ۴۰ تنه و. د نفوسو ویش د افغانستان په ټولو ځايونو کې يو ډول نه دی، په ختيځو برخو کې د وگړو گڼوالی زيات او په سوېل لويديځو او منځنيو برخو کې د وگړو گڼوالی لږ دی. د هيواد اوسېدونکي د بيلا بيلو سياسي، اقتصادي او اقليمي عوامو په اساس له کليونه د بنارونو په لور مهاجرت کوي، چې دا کار په بنارونو کې د خلکو د گڼوالي سبب شوی دی.

قومونه

- په افغانستان کې کوم قومونه ژوند کوي؟
زموږ گران هيواد افغانستان، د افغانستان د اسلامي جمهوري په نامه او هره تبعه يې د (افغان) په نوم ياديږي د بشري جغرافيې له نظره افغانستان له بېلو بيلو قومونو، لکه: پښتون، تاجک، هزاره، ازبک، ترکمن، بلوڅ، نورستاني او نورو څخه جوړ شوی دی. پښتانه او تاجکان چې ددې سيمې

له آريايي نژاد څخه دي د هيواد په کابو ټولو برخو کې ژوند کوي. هزاره گان، ازبکان او ترکمنان هم د افغانستان له نورو توکمونو څخه دي، چې زياتره دافغانستان په مرکزي او شمالي برخو کې اوسېږي. نورستانيان او پشه يان هم له اصلي قومونو څخه دي، چې په ختيځو ولاياتو کې ژوند کوي. بلوڅان هم ددې هيواد له اصلي اوسيدونکو څخه دي چې په بلوڅي ژبه خبرې کوي او د افغانستان په سويل لويديځ کې ژوند کوي.

ژبې

په افغانستان کې له ديرشو څخه زياتې ژبې او لهرجي شته دي چې ځينې يې دادي: پښتو، دري، ازبکي، ترکمني، بلوڅي، پراچي، منځي، واخي، زبکي، اشکاشمي، پشه يي، نورستاني، تيرابي، جتي، سندي، پنجابي او نورې چې له دې جملې څخه دوه ژبې پښتو او دري چې د هيواد اکثريت وگړي ورسره بلد دي، زموږ د هيواد رسمي ژبې دي. سيمه ييزې ژبې، لکه: ازبکي، ترکمني، بلوڅي، نورستاني او پشه يي په خپلو سيمو کې د دريمي ژبې په توگه رسميت لري.

دين

زموږ د هيواد خلک د اسلام د مقدس دين پيروان دي. زموږ اکثريت خلک د حنفي مذهب پيرو دي. د جعفري او اسماعيلي د مذهبونو يو شمير پيروان هم په دې هيواد کې ژوند کوي. يو شمير هندوان هم په افغانستان کې اوسېږي.

د ټولگي دنده فعاليت

زده کونکي دي په په څلورو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې د بشري جغرافي پر يوې موضوع، لکه: نفوس، قومونه، ژبې او د افغانستان د خلکو ددين په هکله سره بحث وکړي او له هرې ډلې دې يوتن موضوع د ټولگي په مخ کې تشرېح کړي.

پوښتنې

- ۱- د افغانستان په کومو ولايتونو کې د وگړو گڼوالی زيات او په کومو کې لږ دی؟
- ۲- د افغانستان اتباع په څه نامه يادېږي؟
- ۳- په افغانستان کې د ژبو شمير څومره دی؟ د څو مهمو ژبو نومونه واخلئ.
- ۴- د افغانستان د رسمي ژبو نومونه واخلئ؟
- ۵- په افغانستان کې د کومو دينونو پيروان ژوند کوي؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت

ستاسو په ولايت او د استوگنې په سيمه کې مهاجرت له کلي نه ښار ته زيات دی او که له ښاره کلي ته؟، په څو کړښو کې يې وليکئ اوپه ټولگي کې يې شرح کړئ.

اتاسم لوست د افغانستان اقتصادي جغرافيه

د افغانستان کرنیز فعاليتونه

آيا پوهيږئ چې کرڼه په افغانستان کې څه اهميت لري؟

له تصويرونو څخه مو څه زده کړل؟

د نباتاتو د غټيدو او ودې لپاره هوا، اوبه، خاورې، لمر او ښي او ډول ډول سرې ته اړتيا ده، د ځمکې خاوره د نباتاتو تکيه ځای دی، او پکې بيلابيل غذايي توکي شته دي. افغانستان يو داسې هيواد دی چې په سلوکې ۸۵ خلک يې د کرنيزو محصولاتو له لارې ژوند کوي. زموږ په هيواد کې د آريايانو له وخته تر اوسه پورې کرڼه په درويزه او عنعنوي توگه يوې کول

د ترکتور په واسطه د ځمکې پستول (يوې کول)

د خاوریو په وسیله او د کروندگرو د مټو او لاسونو په زور ترسره کیږي.
زموږ د هیواد کرنیز حاصلات غلی داني، لکه: غنم، وربشي، جوار، ربیجي، گدن، لویا، نخود، می، مشنگ، باقلي او داسې نور دي.

غنم

دغنمو کرل په کرنیزو ځمکو کې په اویز او للمي توگه د مني او پسرلي په موسمونو کې سرته رسیږي. د مني غنم په تودو سیمو کې تر (۲۵۰۰) مترو لوړوالي او پسرلي غنم په اویز او للمي توگه تر (۳۴۰۰) مترو لوړوالي پورې کرل کیږي. په سرو سیمو کې د کال یو یا دوه فصله حاصل اخستل کیږي او د تودو برخو په ځینو سیمو، لکه: ننگرهار کې یو کال د یوې کرنیزې ځمکې خڅه تر درې فصله هم حاصل اخستل کیږي.

للمي غنم د کب او وري په میاشتو کې د غونډیو په لمنو او هوارو ځمکو کې کرل کیږي، چې د پسرلیو اړښتونو په وسیله خړوبیږي.

افغانستان ۱۶ ملیونه هکتاره ځمکې لري، چې تر اوسه یې یوازې ۳،۳۷ ملیونه هکتاره ځمکه د غنمو کرنې ته ځانگړې شوې ده.

د غنمو کروندې

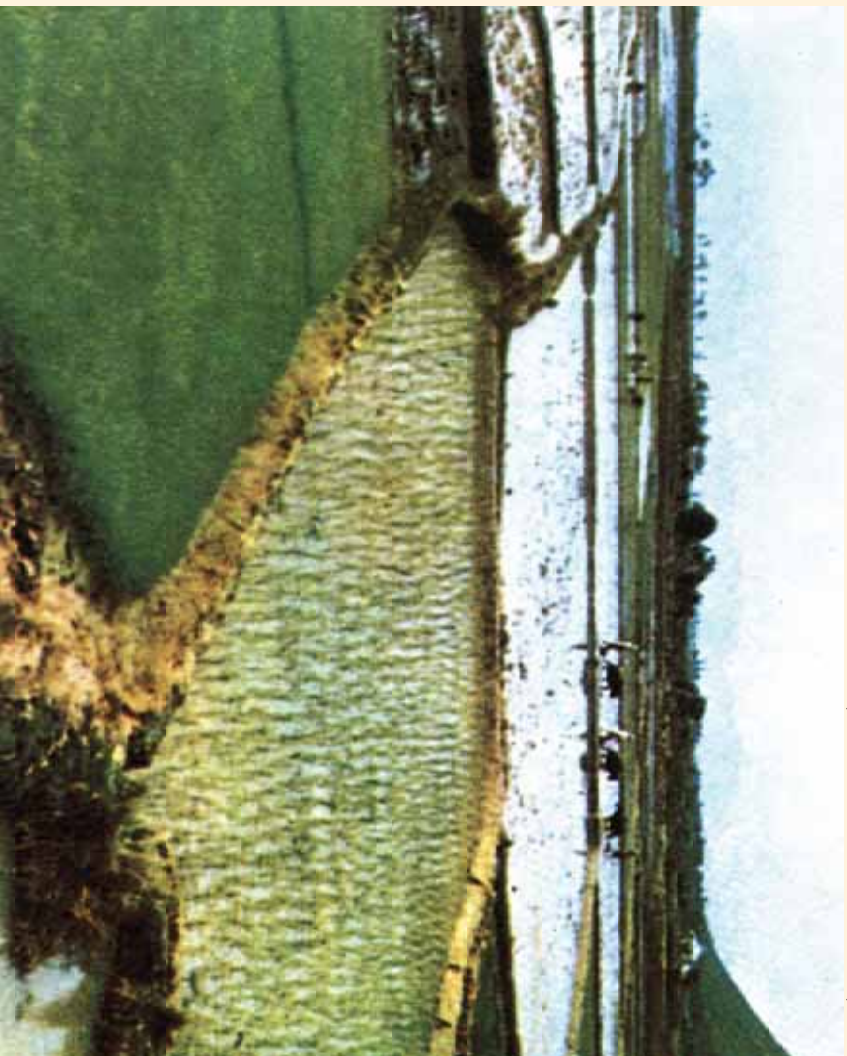
په ۱۳۸۱ هـ.ل کال کې د غلو ټول تولید ۵،۴۱ ملیونه ټنه شمیرل شوی او د هیواد د وگړو د خورو لپاره د نورو (۵۲۷) زره ټنو د واردولو اړتیا وه. د کرنې له ماشین آلاتو څخه د گټې اخستې په اساس په هر هکتار ځمکه کې د غنمو حاصلات (۲،۶) ټنه وه او په ۱۳۸۶ هـ.ل کال کې په ټول افغانستان کې د غنمو تولید (۴،۵) ملیونه ټنه زیات شوی دی.

وریجې

ستاسو په نظر د وریجو اهمیت د خلکو د خوراکي توکي په توگه څه دی؟

د نړیو او غټو وریجو کرل، چې له غنمو وروسته زموږ د خلکو د خوراکي توکو څخه شمیرل کېږي. په (۲۱۴) زره هکتاره ځمکه کې کرل کېږي. د وریجو د بوټي کرل په هغو سیمو کې چې تود اقلیم، لنډه هوا او ډیرې اوبه لري، ښه حاصل ورکوي. نو ځکه د بغلان نړۍ باره وریجې، د کونړ د پشدریجې، د لغمان نړۍ وریجې، د کندز د خان آباد د سیمو وریجې او د مزارشریف وریجې له ډیر شهرت نه برخمنې دي.

د وریجو کرونده

د جوارو محصول

جوار

جوار زموږ د وطن د خلکو بل خوراكي توکي دی، چې کرڼه يې تر ۲۱۰۰ مترو لوړوالي پورې ترسره کېږي او د کرڼې ساحه يې د ۵۰۰ زره هکتاره ځمکې په شاوخوا کې ده. د جوارو کرڼه زياتره د پکتيا او ننگرهار په ولايتونو کې ترسره کېږي.

د ټولگي دنده فعاليت

- زده کوونکي دې په دريو ډلو ووېشل شي، هره ډله دې د لاندنيو فعاليتونو څخه د يوه په هکله پخپل منځ کې بحث او خبرې وکړي او يو تن دې د خپلې ډلې په استازيتوب د خپلو خبرو پايله د ټولگي تر منځ شرحه کړي.
- د غنمو د کرڼې په هکله معلومات ورکړئ.
 - په هيواد کې د وريجو د کرڼې په هکله معلومات ورکړئ.
 - د جوارو د کرڼې په هکله معلومات راټول کړئ.

پوښتي

- ۱- د هيواد د غوره کرنيزو محصولاتو نومونه واخلئ.
- ۲- په کوم دليل ويلاى شئ چې افغانستان يو کرنيز هيواد دی؟
- ۳- د اوبيزو غنمو او د هغو د کرڼې د وخت په هکله څه پوهېږئ؟
- ۴- د للمي غنمو د کرڼې په هکله معلومات ورکړئ؟
- ۵- په هيواد کې د وريجو د کرڼې او ډولونو په هکله څه پوهېږئ؟
- ۶- اوبيز او للمي غنم سره څه توپير لري؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت

ستاسو په سيمه کې کوم کرنيز محصولات کرل کېږي، خپل معلومات خپلو ټولگيالو ته بيان کړئ.

طبي او صنعتي نباتات

د پنبې کرونده

د افغانستان طبيعي ځانګړنو او جغرافيايي موقعيت ته په پام سره په دې هيواد کې ډېر صنعتي او طبي بوټي وده کوي.

الف- صنعتي بوټي

ستاسو په نظر صنعتي بوټي د هيواد په اقتصاد کې څه اهميت لري؟
زموږ په هيواد کې صنعتي بوټي له پنبې، چغندرو، گڼو او نورو څخه عبارت دي.

۱- پنبه

پنبه له دوو برخو څخه چې يوه يې مالوچ او بله برخه يې د پنبې دانه ده او د نساجي په فابريکو کې يو له بل څخه جلا کېږي، جوړه شوېده. د مالوچو له برخې نه يې د نساجي په فابريکو کې هر ډول نخي ټوکران، شطرنجې، جوال او رسي جوړوي او همداراز له پنبه دانې څخه يې نباتي غوړي، د کالي ميخلو صابون او د پاتې توکو نه يې حيواني کچاړه جوړوي. له کورنۍ جگړو څخه د مخه زموږ په هيواد کې د بګراميو، گلېهار، پلخمرې، کندز، مزارشريف، بلخ، هرات، هلمند، کندهار او ننگرهار د نساجي فابريکو فعاليت کاوه، چې ډول ډول سپين ټوکران يې توليدول. د پنبې نبات د ثور په مياشت کې کرل کېږي او د مې په وروستيو کې په لومړۍ دوه مې، درېمې او څلورمې

درجي د لاس په وسيله راټول او سورت کيږي او د دوني په تودي هوراکي ښه حاصل ورکوي. هغه ولايتونه چي پښه پکي کرل کيږي عبارت دي له: بغلان، کندز، تخار او بدخشان څخه، چي دهيواد په سلوکي نوي پښه توليدوي. پښه د سمنگانو، بلخ، هرات، هلمند، ننگرهار، لغمان، پروان او کاپيسا په ولايتونو کي هم کرل کيږي. د پښي د مالوچو يوه برخه په کورنيو بازارونو کي پلورل کيږي.

۲- چنډر

د چنډرو د کرنې لپاره هغه ځمکي مناسبې دي چي آهکي توکي او پټاس لري او ډيري پکي نه وي. چي دا رنگه د کښت پراخه سيمه يي زمونږ د هيواد د بغلان او کندز په ولايتونو کي ده. د بغلان د بورې په فابريکي کي له چنډرو څخه بوره او له پاتي برخي څخه يي حيواني کښاره جوړوي.

۳- گني

د گني بوټي په توده او لنده هوا کي، چي ډيري اوبه لري، شنه کيږي. دا بوټي زياتره د ننگرهار، لغمان او گونډر په ولايتونو کي کرل کيږي. چي له هغه څخه گوره جوړه وي. د هغه له پاتي برخي څخه د خاړيو د خوراک لپاره گټه اخستله کيږي. پدې وروستيو وختونو کي د گنيو قلمي له همد څخه وارښوي او د کندهار او هلمند په ولايتونو کي هم کرل کيږي.

د گنيو کورنده

شمېره	د بوټي نوم	د کښت ساحه په جریب
۱	ښه	۲۷۲۸۷۰
۲	چغندر	۲۲۵۹۰
۳	گني	۱۱۸۴۰

د صنعتي بوټو (۱) گڼه جدول

ب - طبي بوټي
له طبي بوټو څخه څه گټه اخستله کيږي؟

د طبي بوټو له جملې څخه زعفران، سپرکي، بادیان او زیره په کرنيرو فصلونو کې کرل کيږي او نور بوټي، لکه خوږه وله، هنگه، کاسني، پنیرک، مستار، سپلني، ختمی، خاکشیر، شیرخشت،

گر په خورک، سناگان، سپيغول، د غره پياز او هوگه، او... ټوله په خود رويه توگه دغورنو او غونډيو په لمبو، دښتو، وپالو او د کروندو په څنگ کې شنه کيږي او د شفا ورکونکو درملو په توگه په يوناني طبابت کې په کورنيو بازارونو کې پلورل کيږي. زعفران، خوږه وله، هنگه، زيره او ځيني نور طبي بوټي د هيواد د صادراتو مهم قلم جوړوي.

د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دريو ډلو وويشل شي لومړۍ ډله دې د پښې او له هغې نه گټه اخيستل، دوهمه ډله دې د چغندرو او گڼيو او د هغو نه گټه اخيستل او دريمه ډله دې د طبي بوټو او له هغو څخه گټې اخيستلو په هکله بحث وکړي او يو تن دې د خپلې ډلې په استازيتوب د بحث نتيجه د ټولگي په مخ کې خپلو ټولگيوالوته بيان کړي.

پوښتي

- ۱- د هغو ولايتونو نوم واخلي چې پښه پکې کرل کيږي.
- ۲- د پښې له بوټي نه څه گټه اخيستله کيږي؟
- ۳- له چغندرونه څرنگه گټه اخيستله کيږي؟
- ۴- گټې په څرنگه آب و هوا کې ډيره ښه وده کوي؟
- ۵- د طبي بوټو نوم واخلي؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت

ستاسو په سيمو کې څه ډول صنعتي او طبي بوټي وده کوي، په خپلو کتاېچو کې د هغو نومونه وليکئ او د جغرافي په راتلونکي درسي ساعت کې يې خپلو ټولگيوالوته وړاندې کړئ.

شلم لوست د افغانستان د مالدارۍ، څړجاړنو او ځنگلونو په هکله څه پوهیږئ؟

اهلي څاروي - پسونه

د خپل هیواد له اهلي او وحشي څارویو سره آشنا شی.

الف - مالداري

مالداري او د حیواناتو ساتل زموږ د هیواد د کورنۍ، شتمنۍ یوه مهمه سرچینه شمیرل کیږي چې په دوو برخو ویشل کیږي.

۱- اهلي حیوانات: لکه پسه، زړه، شیدې ورکونکي خوا او غوانۍ، آس، اوبښ او کورني چرگان دي. پسه: د پسونو ځینې نور ډولونه، لکه هزاره گي، ترکي او کندهاري مشهور دي. د پسونو لویي او وړې ربي د ځمکه لرونکو او کوچیانو په وسیله ساتل کیږي، چې له غوښو، پوستکي، وړیو او کولمو څخه یې ګټه اخستل کیږي. د پسونو وړۍ، پوستکي او کولمي بهرته هم صادريږي. د ترکي پسه کولمي ډیر پیرودونکي لري.

اهلي ڄاروي - غوراڱائي

د قره قل پسونه، جي ڏيانهه د هيواد په شمالي ولايتونو کي د مالدارانو له خوا په سمنگانو، بلخ، جوزجان، فارياب، کندز او هرات کي ساتل کيږي، د هغه له پوستي څخه پوستين او پوستينچه جوړيږي او پر هغو هيوادونو جي سره هوا لري، لکه کاناډا، روسيه او د امريکا متحده ايالاتو باندې ډيانهه پلورل کيږي. د قره قل د وري پوستي د سره، کيودچه او تور تکر په نامه د لويدځي اروپا هيوادونو، د امريکا متحده ايالاتو، هند او کاناډا ته صادريږي.

خوا: له هغې څخه لبنيات لاس ته راځي او د هيواد په کليو کي يې کروند گر او د ځمکي خاوندان ساتي.

اضافي معلومات:

آس: قطعي، سزاري، ترکمني او هراتي آسونه مشهور دي او د سپرلي، وزلوبي، نيزي وهلو، بار وړلو، دهقاني او گاډۍ کي ورڅخه گټه اخيستله کيږي.
اوين: ډيانهه يې کوچيان ساتي او د شنو سيمو او خرځايونو ته د کله کولو په وخت کي له هغو څخه په بار وړلو کي گټه اخلي او وايي جي: اوبن وفا داره خاړو دی، جي خوځ خوري او بار وړي.
خړ: خړ د بار وړلو لپاره پکاريږي. ډيانهه يې کروند گر او خرکاران ساتي. د شمالي سيمو خړه غنډلي او غټ جسمونه لري.

وحشي حيوانات

۲. وحشي حيوانات: زمور په هيواد کي ۱۲۰ ډوله وحشي او تي لرونکي حيوانات شتون لري، جي له هغې ډلې څخه پراڅگ، زمري، ليوه، گيډو، سورلېږي، سوي او نور او ۵۰۰ ډوله بيلابيل الوتونکي هم شتون لري جي له هغې جملې څخه کولای شو د ډينگ، زافي، باز، هلي، زک، دبتي چرگ او د چنگېبو ډولونو ته اشاره وکړو.

ب. څرخايونه

د افغانستان څرخايونو ۲،۲ ملیونه هکتاره ځمکه نیولې ده. د هیواد په شمال، جنوب او ختیځ کې د تودو سیمو چمنونه، د څارویو دایمي څرخايونه جوړوي. د ځنگلونو په ساحه، د هندوکش د غرونو د لړیو په لمنو او ناوونو کې او د افغانستان د شمال په نورو غرونو، مرکزي، ختیځو او سویلي ولایتونو او د غزني د ناور په دښته کې د پسرلي په معتدلي او د دوبي په تودې هوالې د مالدارانو او مالداره کوچیانو لپاره ښه څرخایونه شته دي. دا خدای ورکړې شتمني مهم حیاتي ارزښت لري.

ج. ځنگلونه

ځنگلونه په افغانستان کې څه اهمیت لري؟

ځنگل زموږ په هیواد کې خدایي سوغات، طبیعي او ملي شتمني ده. ځنگلونه په زړه پورې او د لیدو وړ منظرې لري او د وحشي حیواناتو او الوتونکو پټن ځایونه دي. د ځنگلونو د سیمو هوا پاکه، صافه او زړه وړونکې ده.

په افغانستان کې د ځنگلونو ساحه د دوو ملیونو هکتارو په شا او خوا کې ده. ځنگلي سیمې زموږ په هیواد کې د نوروستان، ننگرهار، لغمان، کونړ، پکتیا، پکتیکا، بدخشان، بغلان، سمنگانو، سرپل، بادغیس او هرات په ولایتونه کې دي.

ځنگل

د نورستان او کونړ د چارتراشو لرگي د نړۍ په سطحه ډېر پېرودونکي لري، او د هيواد مهم صادراتي قلم جوړوي. دولت پدې وروستيو وختونو کې کلکه پاملرنه کړې چې خو د ونو د وهلو مخه ونيسي، په دې سيمو کې د ډول ډول نيا لگيو کينول لازم دي.

په ټولگي کې دننه فعاليت

زده کورنکي دي په ډلو وويشل شي، له هرې ډلې څخه دې يو تن پر يوې لاندینۍ موضوع خبرې وکړي او له بحث څخه وروسته دې د خپل بحث نتیجه د ټولگي تر منځ بيان کړي.

- د پسه او خوا په هکله معلومات ورکړئ؟
- د وحشي حيواناتو په هکله څه پوهېږئ؟
- د څړ ځايونو په هکله دې معلومات راټول کړي.
- د طبيعي ځنگلونو په هکله دې څرگندونې وکړي.

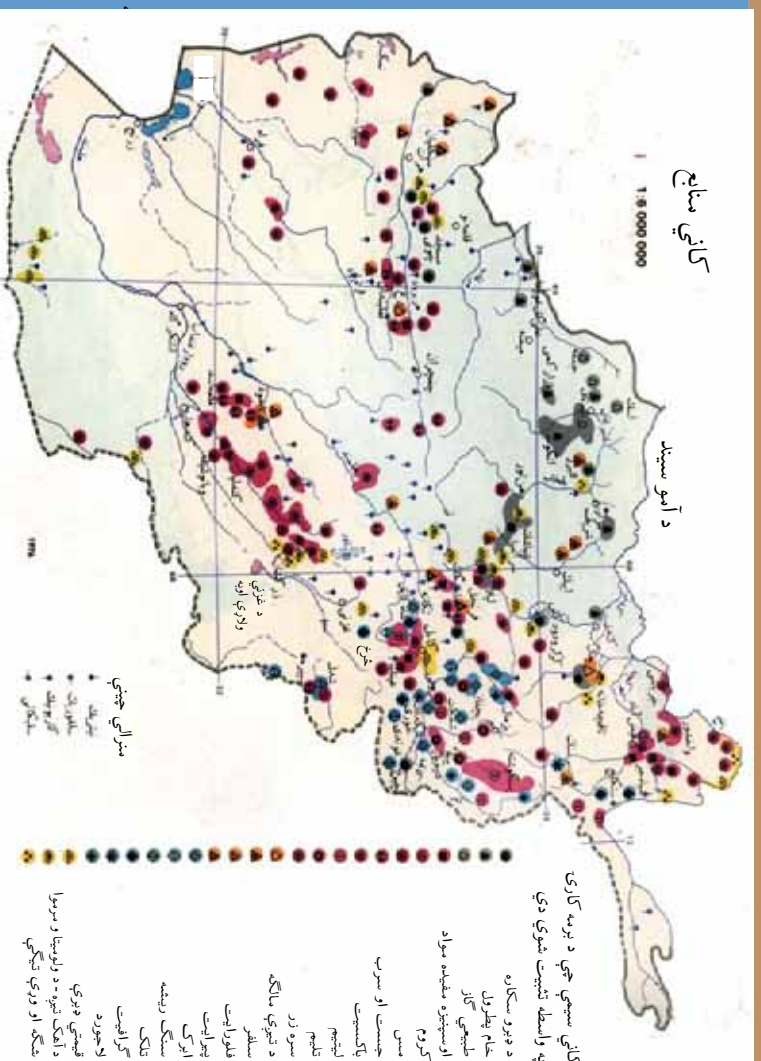
پوښتي

گرانو زده کورنکو لاندیني جدول ته په څېر سره پاملرنه وکړئ. د کلمو او اصطلاحاتو ترڅنګ عدد د الفبا د اړوند توري سره، چې توضیحات لري، په خپلو کتابچو کې ونښلوئ. د مثال په توگه د ۴ عدد د الف له توري سره اړیکه لري.

۱	الف	اوزن	پوستگی چې زموږ د هېواد د صادراتو مهم قلم دی.
۲	ب	غوا	د څړ ځایونو لپاره له یوه ځایه بل ځای ته کډه کوي.
۳	ج	کورچیان	له هغه نه په سیرلي، پارولو، زولوني او نيزې وهلو کې گټه اخلي
۴	د	د قوړه قل پسه	وفا داره حیوان دی چې څڅ خوري او بار وړي.
۵	هـ	آس	شني پوتې لرونکې سږې دي چې د پسونو، وزو، آس، غوايي او خړو دې پکې خړي.
۶	و	ځنگلونه	له هغې څخه لبنیات لاسته راځي.
۷	ز	پسته او بادام	زموږ د هېواد له صادراتي میوو څخه دي.
۸	ح	څړ ځایونه	زموږ طبيعي او ملي شتمني ده.

له ټولگي څخه بهر فعاليت

د وحشي حیواناتو نفرونه واخلي او په خپلو کتابچو کې د هر یوه په هکله یو مطلب ولیکئ، چې له هغو سره باید څه وشي؟

د هيواد په اقتصاد کي له کاننونه گټه اخيستل څه اهميت لري؟

افغانستان بيلابيل کانونه، لکه: نفت، طبيعي گاز، د ډبرو سکاره، اوسپنه، مس، سوره زر(طلا)، سپين زر، سرب، جاست، مالګه، سلفر، قيمتي ډبري او د مرمرو ډبري لري.

اوسپنه

اوسپنه د ځمکي په پوڅکي (قشر) کي ډېره په نسمواري، سوره، تور او ژېړ ليموڼي رنگونو پيدا کېږي. افغانستان د اوسپني زيات کانونه لري. چي ډېر مهم يې د حاجيگلک د اوسپني کان دی، چي د اوسپني اندازه يې په سلو کي ۶۳ ته رسېږي. همدا رنگه د اوسپني کانونه په ارزگان، د کندهار په خاکړيز، د جوزجان په فيض آباد، پکتيا، هرات او د پروان په جبل السراج کي پيدا کېږي. زموږ د هيواد پښگران په لاسي صنايعو کي له اوسپني څخه د بزرګرۍ، ترکاني، او د کورونو د کار وسايل جوړوي.

له مسو گټه اخيستل

مس

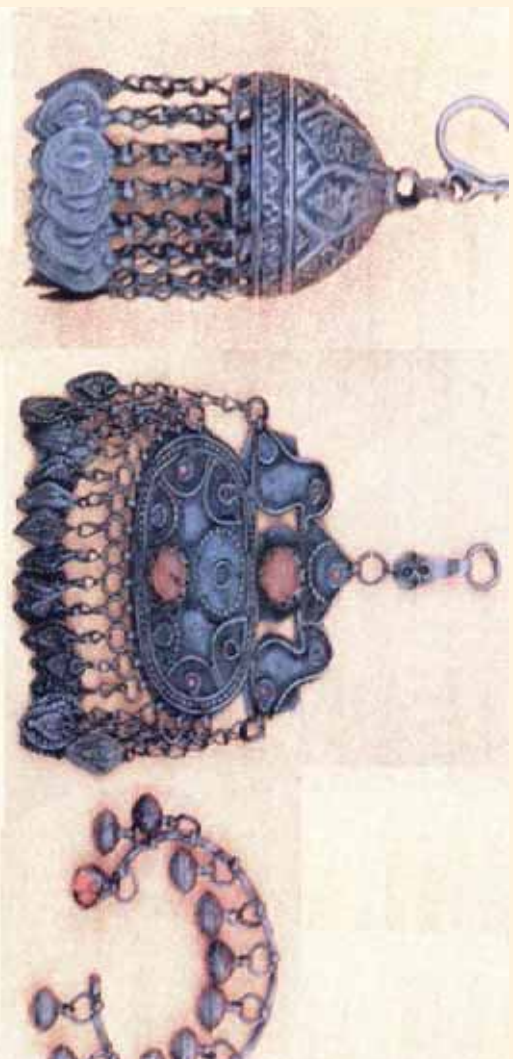
په لرغونو زمانو کې د ډبرو او
لرگيو د وسايلو ځای د مسو سور
رنگه پوست فلز ونيو او انسانانو
يو گام د پرمختگ په لور کيښود.
د مسو کانونه زموږ د هيواد د
لوگر په عينکو، د ميدان په کهږنه
خمار، د کابل په چکري منار، د کندهار په خاکړيز، غوربند، بدخشان او د بلخ په ولايتونو کې شته
دي. مس د برېښنا او حرارت قوي هادي دي. د هغه له سيمونو څخه د برېښنا په لټونو کې گټه
اخيستله کيږي. زموږ د هيواد مسگران له مسونه واړه او غټ مسي ديگونه، چلو صاف، غوري،
آبگردان، څمڅي، کفگير، کاچوڅي او نور د اړتيا وړ شيان جوړوي.

سره زر

د سرو زرو قيمتي فلز، ښه رنگ اړيه زړه پورې ځلا لري. سره زر زنگ نه اخلي. د پيسو لوی
ملا تړي دي. د هغو څخه ډول ډول گانې د ښځو زينت جوړوي. سره زر په زابل، کندهار او د
بدخشان د ولايت د کوکچې د سيند په څارو کې شته دي.

سپين زر

سپين زر لکه سره زر زنگ نه نيسي او د برېښنا او تودوخې قوي هادي دی. د گانو په توگه
ډېر استعمالیږي. کانونه يې په پنجشير، د هرات په سيم غره او د کندهار په بې بې گوهر سيمو
کې شته دي.

قيمتي ډبري

لا جوړد د بدخشان ولايت په غرونو کې له لرغونو زمانو څخه پېژندل شوي او له هغو څخه گټه اخيستل کيده او نړيوال شهرت لري او له ۱ څخه تر ۵ درجو وېشل شوي دي. له هيواد څخه بهر ته صادريږي.

ياقوت، لال د بدخشان لاجورد او د پنجشېر زمره يوازې د هيواد په قيمتي ډبرو کې بلکې په سيمه او نړۍ کې شهرت لري او ډېر پيرودونکي لري.

د سړپو او جستو کانونه

نوموړي کانونه په هزاره جاتو، د هندوکش د غرو په لمنو، بلخ، بدخشان او کندهار کې موندل کېږي.

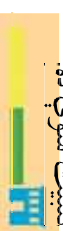
د مالگي کانونه

د مالگي کانونه د تخار په تالقانو، د جوزجان په اندخوی، هرات، مزارشريف او د غزني د مقر په سيمو کې شته دي. د ډبرو شين رنگه، شنه بخنه ډبرينه غوړنۍ مالگه د هزاره جاتو په سيمو کې پېداکيږي. د تالقانو او د هزاره جاتو له ډبريني مالگي څخه د خوړو په توکو کې زياته گټه اخيستله کېږي.

سلفر

د سلفر يا گوگړوکان د (۶۰۰) تنو په ظرفيت په مزارشريف او يوه اندازه يې د بدخشان په اشکاشم کې

تثبیت شوې ده:

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په څلورو ډلو ویشل شي، هره ډله دې د افغانستان د کانونو د دوو عنونو په هکله سره بحث وکړي او نتيجه دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د لاندې جدول هر یو کان د افغانستان په کومو سیمو کې دی. هر کان په خپلو کناپو کې د یوې کرښې په وسیله له اړوندې سیمې سره ونښلوئ

کانونه	جغرافیایي سیمې
اوسپنه	— زابل او کندهار
مس	هزاره جات او د هندوکش د غرو لمبې
سوره زر	— د ارزگان ولایت او د بامیان حاجیګک
سپین زر	د تخار تالقان او د جوزجان اندخوی
فیستي ډبرې	د لوګر عینک، د میدان کپنه، خمار، پنجشیر او بدخشان
سرب او چسټ	— مزارشريف
مالګه	- د بدخشان غرونه
سلفر	پنجشیر او د هرات سیم غر

۲- د اوسپنې د کانونو اهمیت بیان کړئ.

۳- د مسو د کانونو ډبرې مسې ځانګړتیاوې بیان کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

هر زده کوونکي دې د خپلې سیمې د یوه کان په هکله معلومات راټول کړي او د جغرافې په راتلونکي درسي ساعت کې دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

د ډبرو د سکرو کان

د افغانستان د سون د توکو له منابعو سره آشنا شئ.

د ډبرو سکاره

ستاسو په نظر د ډبرو سکرو د پيدايښت منشاء له څه نه ده؟
د ډبرو سکاره نباتي منشاء لري او د رسوبي ډبرو له جملې څخه دي، چي د سون موادو په توگه ورته کار اخيستل کيږي. زموږ د هيواد د ډبرو سکرو کانونه د هندوکش د غرو له رامنځ ته کيدو سره يوځای منځ ته راغلي دي. په هغه وخت کي ځنگلونه د ډبرينو طبقاتو په منځ کي واقع شوي وو، او د ډبر فشار او تودوخې له امله په يوې اوږدې مودې کي د هوا د نشتوالي له امله د ډبرو سکرو باندې اړښتي دي. چي اوس د سمگانو په صوف دره، د پلخمرې په کرکر، د سيغان درې په اشيپتي، د هرات کرخ، او د تخار په بنگي کي يې لويې زيرمي تثبيت شويدي. د صوف د درې د ډبرو سکرو له کان څخه د امير عبدالرحمن خان له دورې څخه په ابتدايي شکل سره گټه اخيستنه پيل شوې ده او زيرمه يې ۷۹ ميليونو تنو په شاوخواکي تثبيت شوې ده. د پلخمرې د کرکر د ډبرو د سکرو کان زيرمه چي د کوک ښه جنس لري د خلور مليونو تنو په ظرفيت اټکل شوې ده. د هرات د کرخ سکاره د سبزک د غاښي لاندي پراته دي. د بنگي د سکرو زيرمي تر اوسه لاس نه دی خوړلې.

نفت

له نفتو څخه څه گټه اخیستله کیږي؟

دا توکی حیواني منشاء لري چې د سمندري حیواناتو له اجسادو څخه چې په یوه اوږده موده کې د ځمکې د رسوبي طبقاتو په منځ کې د زیات فشار لاندې واقع او خوسا شوي په لاس راځي. د نفتو له چاڼېدو څخه، د الوتکو تیل، ډیزل د ډیزلې ماشینونو د سون لپاره، پترول د پترولي ماشینونو د سون لپاره، د خاورو تیل او نور مشتقات یې، لکه: مېلایل، گریس، وایکیم، قیر، واسلین او داسې نور لاس ته راځي.

په افغانستان کې د ۱۳۱۴ هـ ش کال څخه تر ۱۳۴۳ هـ ش پورې د طبیعي گاز او نفتو پلټل شوي او په پایله کې یې څرگنده شوه چې د تخار د رستاق له ولسوالۍ څخه د ایران تر سرحد د آمو سیند تر ختیځ، لویدیځ او سویل د ترکستان د تیرېند تر شمالي لمنو، لویدیځ هندوکش، او د بابا تر غره پورې د نفتو د پیدایښت لپاره برابرې دي. د نفتو زیرمې په رستاق، نالغان، د میرعلم په ابدان، شیرخان، میمنې، هرات او هلمند کې تثبیت شوي دي.

طبیعي گاز

طبیعي گاز په شیرخان کې د خواجه گوگردک، یتیم ټاټ، خواجه برهان او جر قلوب په سیمو کې شته دي. چې پخواني رایسته د روسانو په وسیله شوي او یوه برخه یې د پایپ لښ په وسیله پخواني شوروي ته صادر شوي و. د طبیعي گاز له سوزولو څخه په ژمي کې د کورنو په تودولو، د غذایی موادو په پخولو او د غازي څراغونو په روښانولو کې کار اخیستل کیږي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کورنګي دې په درې ډلو ویشل شي: هره ډله دې د یوه کان د ډبرو د سکرو، نفت او طبیعي گازو په هکله سره بحث وکړي او پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتي

- ۱- د افغانستان له کومو برخو د ډبرو سکاره لاسته راځي؟
- ۲- د نفتو د پیدایښت د منشاء په هکله څرگندونې وکړئ؟
- ۳- د طبیعي گازو له سوزولو څخه څه گټه اخیستله کیږي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

هر زده کورنګي دې په افغانستان کې د سون د موادو د اهمیت په هکله معلومات راټول او د جغرافیه په رالټوکې درسي ساعت کې دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

درویشتم لوست په افغانستان کې صنایع او سوداګري

غالي

د هیواد د لاسي صنایعو په هکله څه معلومات لری؟

تعریف

صنعت د لومړنیو توکو د شکل له بدلون څخه په ګټور توکو باندې د هغو له بدلون څخه عبارت دی. د لومړني توکي کېدای شي چې کرنیز، حیواني او یا کاني محصولات وي چې د تولیدي مالونو لپاره کارخانو ته وړل کیږي. صنعت پر دوو برخو ویشل کیږي: لاسي صنایع او ماشیني صنایع.

الف - لاسي صنایع

د ډېرو لرغونو زمانو څخه چې زموږ نیکونه په کرنې بوخت شول، د خپلو اړتیاوو د لیرې کولو لپاره یې په لاسي صنایعو لاس پورې کړ. داکار یوه ښه بوختیا او د خلکو د ستونزو د له منځه وړلو لپاره د پیسو پیداکول و. شپږ زره کاله مخکې، د بلخ کروندګرو رسپدلي غنم او وربشي د هغه لور په وسیله رپلي چې د چمق له ډبرو څخه جوړ شوي و. د نولسمې پېړۍ په وروستیو وختونو کې زموږ د هیواد په سلوکې ۹۱ خلک په کلیوالي ژوند بوخت وو او له لاسي صنایعو څخه یې ګټه

اخيسته هغوی د پخولو او تارتولو او اوبدلو فن زده کړ.
په لاسي صنايعو کې ټي له حيواني سرچينو تر لاسه شوي ورک، پت، پوستکي او ورينېم له نباتي منابعو لکه، پنبې او سند او کاني منابعو، لکه اوسپنې، مسو، سرو زرو، سپينو زرو او خاورو نه کار اخيست.

غالي، اوبدل: د غالي اوبدل له لرغونو زمانو څخه تر اوسه پورې زموږ د هيواد د شمالي برخو د خلکو تر منځ رواج لري. د فارياب د دولت آباء، اندخوړ، اقچي او د بلخ د دولت آباد خلک د بڼو او عالي جنس او په زړه پورې ډيزاين او رنگ لرونکو غاليو جوړولو او اوبدلو کې او په قرقيڼ، کندز او هرات کې هم د غالي اوبدل رواج لري. د سروې، د فارياب دولت آباد، اندخوړ او اقچي په نامه غالي ډبر کورني او بهرني پيړودونکي لري.

د غالي ښه جنس، زموږ د هيواد د صادراتو ستر او مهم قلم جوړوي، چي هند، پاکستان، اروپا، روسيې او امريکا ته صادريږي.

فلزکاري: زموږ د هيواد پښگران له اوسپنې څخه د کرکيلي، ترکاني، او د کورونو د اړتيا وړ وسايل جوړوي. ددې وسايلو په منځ کې د کابل د ده دانا د پښگرانو يوم او د چاريکارو او لغمان د حيدر خانپو د پښگرانو چرکي شهرت لري. زموږ د هيواد فلزکاران د موټرو په ترميم، د دروازو، کتارو او اوسپنې زينو په جوړولو او د ودانيو په سيم کارولو کې شهرت لري.

ب - په افغانستان کې ماشينې صنايع

افغانستان د ماشينې صنايعو له نظره د مخ پر ودې هيوادونو له ډلې څخه دى. د ماشينې صنايعو بنسټ لومړى ځل د امير شيرعلي خان په دوره کې کينودل شو او د امير عبدالرحمن خان په دوره کې دوه صنعتي فابريکې د ماشين خانې، او ورپکې اوږدلو د فابريکو په نامه تاسيس شوې چې د هغو توليداتو د عسکري قطعاتو اړتيا پوره کوله. د افغانستان د نورو سهرمو ماشينې صنايعو په لړ کې کولای شو د کابل جنگلک فابريکې، د بغلان بورې جوړلو فابريکې، د کندز د سپين زر غوري، د مزارشريف د برينينا او بخار پروژې، د سمنو فابريکې، د اوبو د برينينا د دستگاؤ لکه: نغلو، سروبي، درونټې، ماهير، کجکې او گرشک څخه نوم واخلو.

د افغانستان سوداګري

ستاسو په نظر سوداګري د اقتصاد په وده کې څه رول لري؟

د هر هیواد ترقي او پرمختګ د کورنیو تولیداتو په زیاتوالي او ډولونو پورې اړه لري. په هره اندازه چې تولیدات ډول ډول او صادرات زیات وي په هماغه اندازه یو هیواد په ځان بسیا او خلک یې په هوسایي او آرامتیا کې ژوند کوي او د پیسو ارزښت او قدرت یې زیاتوالی مومي.

له خپلواکۍ څخه وروسته په ۱۲۹۸ هـ ل کې زموږ په هیواد کې پر سوداګرۍ باندې څارنه او پاملرنه وشوه. افغاني استازي مسکو، لندن، برلین، انقرې او تهران ته ولېږل شول ترڅو په سوداګرۍ کې آسانتیاوې منځ ته راشي او د افغانستان صادرات په زیاته اندازه بهر ته صادر شي. زموږ د هیواد صادرات په لوړې درجه کې حیواني محصولات لکه: وړۍ، پوستکي، کولمې، د قره قل پوستکي، غالي، بغرونه او په دوهمه درجه نباتي محصولات، لکه: تازه او وچه میوه او همدارنګه قیمتي ډبرې او صلي نباتات دي چې بیلابیلو هیوادونو ته صادریږي.

د ټولګي دنده فعالیت

زده کونکي دي په بیلابیلو ډلو وویشل شي، هره ډله دي د لاسي یا ماشيني صنایعو پر یو ډول باندې سره بحث وکړي او نتیجه یې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتي

۱- صنعت تعریف کړئ؟

۲- د خاګۍ اوبدلو صنعت د هیواد په کومو سیمو کې ډېر رواج لري؟

۳- د افغانستان د غوره ماشيني صنایعو نومونه واخلئ.

۴- د هیواد اقتصاد څه وخت وده کولای شي؟

۵- د افغانستان د غوره صادراتي محصولاتو نومونه واخلئ او کومو هیوادونو ته صادریږي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

ستاسو په ولایت کې کوم لاسي او ماشيني صنایع رواج لري، خپل معلومات راټول او د جغرافیه په راټلونکي درسي ساعت کې یې په ټولګي کې بیان کړئ.

څلوريشتم لوست مواصلاتي جغرافيه

دوچي مواصلاتي لاره

ستاسو په نظر لارې او د وړلو او راوړلو وسايل دخلکو په ژوند کې څه اهميت لري؟

لاره

د خلکو ډېره طبيعي ارتباطي وسيله ده، لاره د بڼه هيواد په اقتصادي، ټولنيز او فرهنگي پراختيا کې مهم عامل شميرل کېږي. د لارو رول د کلتور او تمدن په پراختيا او د قومونو او ملتونو په نږدېوالي کې زيات ارزښت لري. لاره د شتمنۍ د زياتيدو وسيله ده، کرنيز او صنعتي توليدات د لارو په وسيله له توليدي سيمې څخه لگښتي سيمې ته رسول کېږي.

د افغانستان مواصلاتي لارې په دوو برخو ويشل کېږي:

۱- دوچي لارې ۲- هوايي لارې

په افغانستان کې ډول ډول موټر په سړکونو او ډول ډول الوتکې په هوايي کرښو کې د خلکو او مالونو د لېږدولو لپاره فعاليت کوي. په افغانستان کې د موټرو د بيلابيل ډولونو د واردولو نه د مخه، نمونه په هيواد کې کورني او بهرني سوداگري د حيواناتو، لکه: اوبښ، آس، او کچورو

کاروان په وسیله ترسره کیده. کله چې موټر د امیر حبیب الله خان په دوره کې هیواد ته وارد شو، ډول ډول باروونکي او گړندي موټر زموږ په هیواد کې زیات شول او د موټر د تگ د سپړکونو په جوړولو هم اقدام وشو. له هغه وخته تر اوسه پورې د (۱۵۰۰۰) کیلو مترو نه زیات د موټر د تگ سپړکونه جوړ شوي چې کابو نیم یې پاڅه او کانکرتي دي او نور سپړکونه یې خامه دي چې د هیواد بیلابیلې سیمې سره نښلوي. په افغانستان کې د سوداگریز مالونو لېږدونه د سرحدې بندرونو له لارې لکه تورخم، سپین بولدک، اسلام کلا، تورغنوی و د آمو د سیند د غاړو بندرونو تاشگذر، شیرخان بندر، حیرتان او کلفت نه کیږي.

دا سپړکونه او لویې لارې د کرنیزو، صنعتي او د سوداگریز مالونو د پراختیا سبب ګرځیدلي او د سویلي آسیا او د منځنۍ آسیا د هیوادونو ترمنځ اړیکې ټینګوي.

د سېمو سپړکونو جدول چې کابل د هیواد له بندرونو او ولایاتو سره نښلوي

شېره	د سپړک نوم	واټن په کیلومتر
۱	کابل - کندهار	۴۸۳
۲	کندهار - هرات تورغنډی	۶۷۹
۳	هرات - اسلام کلا	۱۲۴
۴	قندهار - سپین بولدک	۱۰۴
۵	کابل - تورخم	۲۳۱
۶	کابل - شیرخان بندر	۴۰۵
۷	پلخمړی - مزار شریف - شیرخان	۳۶۰
۸	کابل - گردیز	۱۳۲
۹	گردیز - خوست	۱۱۷

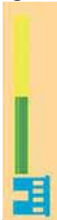
هوايي حمل او نقل

د الوتکو کورنۍ او بهرنۍ الوتنې د خلکو په ژوند کې څه اهميت لري؟ د کرښو هغه تگلوري چې الوتنې یې په فضا کې له یوه ښاره تر بله ښاره پورې وهي هوايي لاري او هوايي کرښې ورته ویل کېږي. الوتکه د مسافرت ډېره چټکه او آراهه وسیله ده چې مسافران، قیمتي او نازکه سوداګریز توکي په کم وخت کې نورو لیرې او نږدې سیمو ته وړي. په ۱۲۹۸ هـ لمریز کې وروسته له دې چې د هیواد خپلواکي ترلاسه شوه د المان او روسیې له هیوادونو څخه الوتنې و پیرودل شوې او لومړنۍ هوايي وګر د کابل د ښار په خواجه راوش کې جوړ شو. اوس ډول ډول ملکي او پوځي الوتنې د هیواد په دننه او بهر کې د مسافرینو او سوداګریزو مالونو په لیږدولو، الوتنو او فعالیت بوختي دي.

کورنۍ الوتنې له کابل څخه ولایتونو او هغو سیمو ته ترسره کېږي چې هوايي وګرونه پکې جوړ شوي دي. بهرنۍ الوتنې له کابل نه اسلام آباد، نوي ډیلي، تهران، دوبي، شارجې، اورمېجې، فرانکفورت او نوموړو ښارونو څخه بیرته کابل او کندهار نیولالو وګرونو ته ترسره کېږي. د کابل د خواجه راوش میدان کانکریټي او د کندهار میدان قبر شوي دي. وروسته د ننگرهار، کندز، مزار شریف، هرات او پکتیا هوايي وګرونه جوړ شول. د هیواد په بیلابیلو سیمو کې نور هوايي وګرونه ځای په ځای وروستی هوايي وګر په ۱۳۷۶ هـ ل کې په بامیانو کې د (شیرتو) په نامه جوړ شوی دی. په هوايي وګرونو کې الوتنې، د الوتلو کرښې (Runway)، ترمینال، مخبراتي وسیلې، قلبه وسایل د الوتکو زینه، هوټل، د مسافرینو خونې او فني او مسلکي پرسونل شتون لري.

د آریانا ملي هوايي شرکت په ۱۳۳۳ هـ لمریز کال کې چې په سلو کې ۵۱ پانګه یې د افغانستان ملي پانګه او په سلو کې ۴۹ یې د انډیمار د کمپنۍ په پانګې چې وروسته یې ځای پان امریکن ونيو (د آریانا افغان الوتنه) په نامه جوړ شو. په لومړیو کې د اکوټا ډوله الوتکو چې د دیرش تنو ظرفیت یې درلود په کورنیو او بهرنیو وګرونو کې کار پیل کړ. وروسته بل ملي شرکت (د باختر افغان الوتنې) په نامه جوړ شو. زموږ په هیواد کې اوس ځینې خصوصي هوايي شرکتونه هم فعالیت لري.

د ټولګي دنده فعالیت

زده کوونکي دې په دوه بیلابیلو ډلو ویشل شي. هره ډله دې د وچې او هوایي لارو څخه پر یوې باندې بحث وکړي او پایله دې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتي

- ۱- د لارو اهمیت بیان کړئ؟
- ۲- افغانستان ته د موټرو د واردیدونه مخکې کورنۍ او بهرنۍ سوداګري د په وسیله ترسره کیده.
- ۳- له هوایي کړنو نه مقصد څه دی؟
- ۴- د کابل نه د الوتکو الوتنې کومو کورنیو او بهرنیو ښارونو ته ترسره کېږي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د لغتونو او اصطلاحاتو عددونه د الفبا د اړوندو تورو سره په خپلو کتابچو کې وښلوئ او ولیکئ.

۱	الف	الوتکه	په دوو برخو د هوایي لارو ویشل شوي دي.
۲	ب	موټر	د موټر د واردیدو او سړک جوړولونه مخکې سوداګریز مالونه د حیواناتو په واسطه، لکه: اژن، آس او کچر له یوه ځایه بل ځای ته وړل کېده.
۳	ج	د څارویو کاروان	پر سړک ګ او راتګ کوي خلک او مالونه لیږدوي.
۴	د	د افغانستان بندرونه	په هوایي الوتنو کې مسافران، ټارک او قیمتي مالونه په کم وخت کې په آرامه توګه له یوه ځایه بل ځای ته لیږدوي.
۵	هـ	لاري	د کڼیرو، صنعتي او سوداګریزو مالونو د ودې او د سولې او منځنۍ آسیا په منځ کې اړیکې ټینګوي.

د خپرکي خلاصه

- افغانستان غرنی هیواد دی، چې د آسیا د لویې وچې په سویل کې د (۶۵۲۰۰۰) کیلومتره مربع په پراخوالي سره پروت دی.
- د افغانستان دریمه برخه خاوره غرنۍ ده او ځینې برخې یې هوارې دي.
- د افغانستان یوڅه برخه خاوره د مارگو، سیستان، بکوا او داسې نورو دښتو نیولې ده.
- افغانستان د جغرافیایي موقعیت او طبیعي جوړښت له نظره په شپږو اقلیمي صحراوي، غرنی، مونسون، مدیریتانه یي، ستي او توندرا باندې ویشل شوی دی.
- د افغانستان د غرونو غوره لرونه هندوکش، د بابا غر، سفیدکوه، سیاهکوه او سپین غر دي. چې د کاني توکو د لویو زیرمو لرونکي، د ډبرو سیندونه سرچینه او د هیواد پر آب و هوا ډېره اغیزه لري.
- د افغانستان سیندونه په پنځو اوبه لرونکو حوزو کابل، آمو، هلمند، هریرود او ترلو حوزو باندې ویشل شوي دي.
- د افغانستان ډېر اوږد سیند د هلمند سیند دی چې د بابا د غره له لویديځو لمنو څخه سرچینه اخلي او لویدیځ لورته بهیږي.
- د هریرود سیند د افغانستان او ایران ترمنځ له اسلام کلا څخه د ذوالفقار تر سیمې پورې طبیعي پرله جوړوي.
- د افغانستان په ځینو برخو کې چې ترلې حوزې لري جهيلونه منځ ته راغلي دي، لکه: د سیستان هامون، د شېوا جهيل، د زرقل جهيل، د امیر بند او د غزني ولاړې اوبه.
- افغانستان یو پراخه هیواد دی چې د وگړو ویش یې په ټولو ځایونو کې یوشان ندی، ختیځي سیمې د نفوسو نه ډکې او سویل لویدیځې او مرکزي سیمې کم نفوسه دي.

- افغانستان کرنیزه هیواد دی. ډیر مهم حاصلات یې غنم، ورېجې، جوار، اوربشي او نور دي. جغرافیایي موقعیت او طبیعي ځانګړنو ته په پام سره په افغانستان کې صنعتي او طبی نباتات لکه: پنبه، چغندر، گني، زعفران، خوربه وله، سپرکي، بادیان او نور په کې وده کوي.

- د څارویو ساتل، د افغانستان له منابعو څخه یوه مهمه سرچینه ده، چې پسونو، وزې، د قره قل پسونو، غواګاني او نور پکې شامل دي.

- افغانستان بیلابیل کانونه لکه: اوسپنه، مس، سره زړ، سپین زړ، قیمتي ډبرې، سرب، جست، مالګه او سلفر لري.

- افغانستان د سون بیلابیل کاني توکي، لکه: د ډبرو سکاره، نفت او طبیعي ګاز لري چې د هیواد د اقتصاد په ودې او پرمختیا کې رول لري.

- په افغانستان کې صنایع په دوو برخو لاسي صنایعو (د غالي، اوبدل...) او ماشیني صنایعو (د کابل جنګلک فابریکه او ...) ویشل کېږي.

- په افغانستان کې ډول ډول موټر په سپکونو او په وچو لارو کې، او راز راز الوتکې په هوايي کربنو کې د مسافرینو او سوداګریزو مالونو د لېږدولو لپاره فعالیت کوي.

دريځم څپرکی

د آسيا لويه وچه

په دې څپرکي کې لولو:

- د آسيا د لويې وچې جغرافيه
- څلورخواوي او موقعيت
- طبيعي جغرافيه: غرونه
- سيندونه
- د آسيا د لويې وچې جېئولوژۍ سمندرگي او خلیجونه.
- د آسيا اقليم
- بشري جغرافيه
- اقتصادي جغرافيه
- کانونه او صنعت
- مواصلاتي جغرافيه
- سياسي جغرافيه

د څپرکي موخې

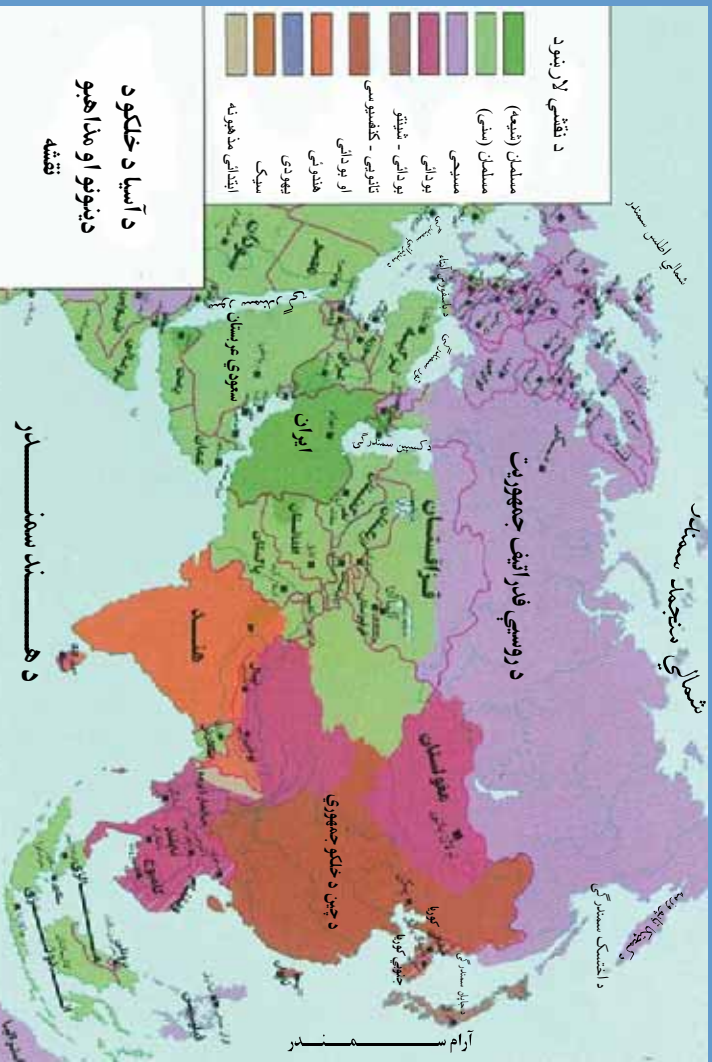
له زده کوونکو څخه هیله کېږي چې ددې څپرکي له ویلو وروسته:

- په نړۍ کې د آسیا د لویې وچې له موقعیت سره آشنا شي.
- د آسیا طبیعي جغرافې په اړه معلومات پیدا کړي.
- د آسیا له بشري جغرافې سره آشنا شي.
- د آسیا د لویې وچې اقتصادي جغرافې سره آشنا شي.
- د آسیا د لویې وچې د حمل او نقل په اړه معلومات پیدا کړي.
- د آسیا د لویې وچې له سیاسي جغرافې سره آشنا شي.
- د آسیا د لویې وچې له اقلیم سره آشنا شي.
- د آسیا په لویه وچه کې د اقتصادي شتمنیو په اړه معلومات پیدا کړي.
- د آسیا د لویې وچې له مهمو سیندونو، سمندرګیو او جهېلونو سره آشنا شي.

له زده کوونکو څخه هیله کېږي چې ددې څپرکي په لوستلو سره لاندینو مهارتي اهدافو ته ورسېږي:

- د آسیا د لویې وچې انځورول او په هغې کې د سرحدونو، سمندرګیو، مهمو سیندونو، جهېلونو، غرونو او داسې نورو ښه کول.
- د آسیا د لویې وچې د قشې پریخ د طبیعي شیانو ښودل.
- د سپینې قشې پریخ د سرحدونو، سمندرګیو، مهمو سیندونو، جهېلونو او غرونو ښه کول او ټاکل.

پنجه ويښتم لوست د آسيا د لويې وچې موقعيت او څلور خواوې

د آسيا نقشه له څلورو خواو سره ښي

آيا پوهيرئ چې آسيا تر ټولو لويه وچه ده؟

آسيا لويه وچه ده چې زياته برخه يې په ختيځ او شمالي نيمو کره کې موقعيت لري. د آسيا لويه وچه د ختيځ طول البلد د ۲۵ درجو او د لويديځ طول البلد د ۱۷۰ درجو په منځ کې، د جنوبي عرض البلد د ۱۰ درجو او د شمالي عرض البلد په ۸۰ درجو کې پرته ده. پراخوالی يې ۴۴،۲ ملیونه کيلومتره مربع دی. د آسيا د لويې وچې په شمال کې کنگل شوی شمالي سمندر، جنوب خواته يې د هند سمندر او ختيځ خواته يې آرام سمندر پراته دي. لويديځ خواته د آسيا او اروپا د لويو وچو په منځ کې د اورال غرونه، د اورال سيند، د کسپين سمندرگي، تور سمندرگي او د باسفورس آينا جوړه وي. د جنوب لويديځ خواته سورسمندرگي او د سويلز کانال آسيا له افريقا نه بيلوي. د شمال ختيځ خواته د بيرنگ آينا، آسيا د امريکې له لويې وچې نه جلا کوي.

د آسيا او اروپا لويې وچې يوځای د يوريشيا په نامه هم يادوي. څرنگه چې خلکو د آسيا اروپا او افريقا دريو لويو وچو په اړه له پخوا معلومات درلودل نو ځکه د لرغونۍ نړۍ په نامه هم

د هغو یادونه شوې ده.

د آسیا لویه وچه درې لویې ټاپو وزمې لري چې دا دي: د عربستان ټاپو وزمه، د هند ټاپو وزمه او د هند و چین ټاپو وزمه. په دې لویه وچه کې د نړۍ ډېرې لوړې خوکې پرتې دي.

د آسیا لویه وچه د لرغونو تمدنونو او دینونو زانګو ده. د نړۍ خلک آسیا د کلدې، آشور او بابل د لرغونو تمدنونو سره پیژني. د کتنې وړ او تاریخي آثار لکه په مکه معظمه کې د کعبې خونه او د اسلام د ستر پیغمبر زیارت په مدینه منوره کې ډېر اهمیت لري. حضرت آدم او بی بی حوا علیهما السلام په آسیا کې ژوند کاوه. د الله پاک لوی او مهم دینونه لکه د اسلام مقدس دین، د عیسویت او یهودیت دینونه او لوی ائینونه لکه بودیزم، کنفیوس او نور په دې لویې وچې کې منځ ته راغلي دي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په بیلابیلو ډلو وویشل شي. هره ډله دې د ټولګي په منځ کې د آسیا جغرافیایي موقعیت، شاوخوا سمندرونه، کانالونه، آبنا ګانې او ټاپو وزمې د نقشې پرمخ وښي.

پوښتي

- ۱- د آسیا د لویې وچې د شاوخوا سمندرونو نومونه واخلئ؟
- ۲- خالي ځایونه په مناسبو کلمو پوره کړئ:
الف - د غرونه د آسیا او اروپا د لویو وچو په منځ کې طبیعي سرحد جوړوي.
ب - د سمندرګي او کانال آسیا له افریقا نه بیلوي.
ج - د آبنا آسیا د امریکا له لویې وچې نه جلا کوي.
۳- د آسیا د دریو ټاپو وزمو نومونه واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د آسیا د لرغونو تمدنونو او بیلابیلو دینونو په اړه معلومات راغونډه کړي او په راتلونکي درسي ساعت کې دې په ټولګي کې واوروي.

د هماليا غر

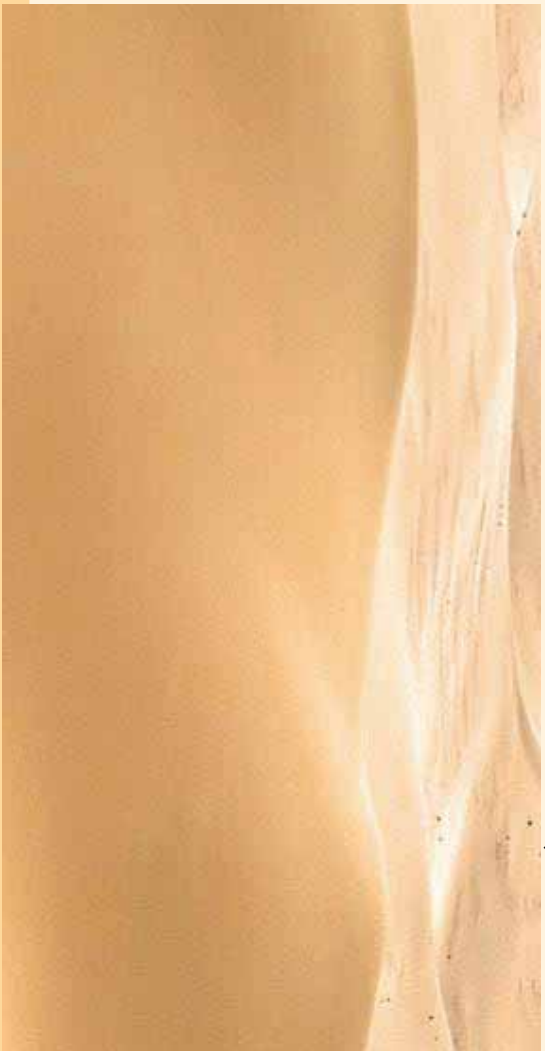
د آسيا د غرونو په اړه څه پوهيږئ؟

د آسيا لويه وچه لوړ غرونه، لوړې سطحې او پراخې دښتې لري. د آسيا ټولې لرغونې برخې د جيولوجي په دوهمه دوره کې د يو لوی سمندر او تور سمندرګي، د ټيټس د سمندر د پاتېشوني برخه ده. اوس ارال او بالخاش جهيلونه او د کسپين او تور سمندرګي، د ټيټس د سمندر د پاتېشوني برخه ده. اوس د ټيټس سمندر له منځه تللی او د هغه پرځای د آسيا لويه وچه پرته ده. د آسيا د لويې وچې غرونه د پامير له لوړې برخې نه پيل شوې ختيځ خواته د چين ترختيځ د سايبريا تر جنوب ختيځ او لويديځ خواته د ترکيې تر آخره پورې پراته دي.

تکتونيکي فعاليتونو له دې لوړو او اصلي غرونو، پرته، واړه غرونه د همدغو غرونو په لور رامنځ ته کړي دي.

د آسيا ډېر جگ غرونه د هند په شمال کې د هماليا غرونه دي چې له ختيځ نه مخ پر لويديځ پراته دي. جگه څوکه يې د ايورسټ په نامه يادېږي چې د سمندر له سطحې څخه ۸۸۴۸ متره لوړوالی لري. د هماليا د غرونو لويديځ خواته په افغانستان کې د هندوکش غرونه په ايران کې د البرز او زاګروس غرونه، قفقاز غرونه، او په ترکيه کې د پونتيک او اناتولي غرونه پراته دي. همداراز ختيځ خواته د چين په شمال کې د تيانشان او د الټايي لوړ غرونه دي. د مغولستان، تبت، گونې او پامير لوړې برخې چې د آسيا د لويې وچې په منځنۍ برخه کې پراته دي. د آسيا ډېره لويه جگه سطح

جوړوي. همدا راز د آسيا لويه وچه پراخي دښتي لري چې دا دي:
 د مغولستان دښتي، د ايران د کوير او لوت دښتي، د سوريي او عراق دښتي او په عربستان کې
 د ربيع الخالي دښتي.

د ټولګي دننه فعاليت:

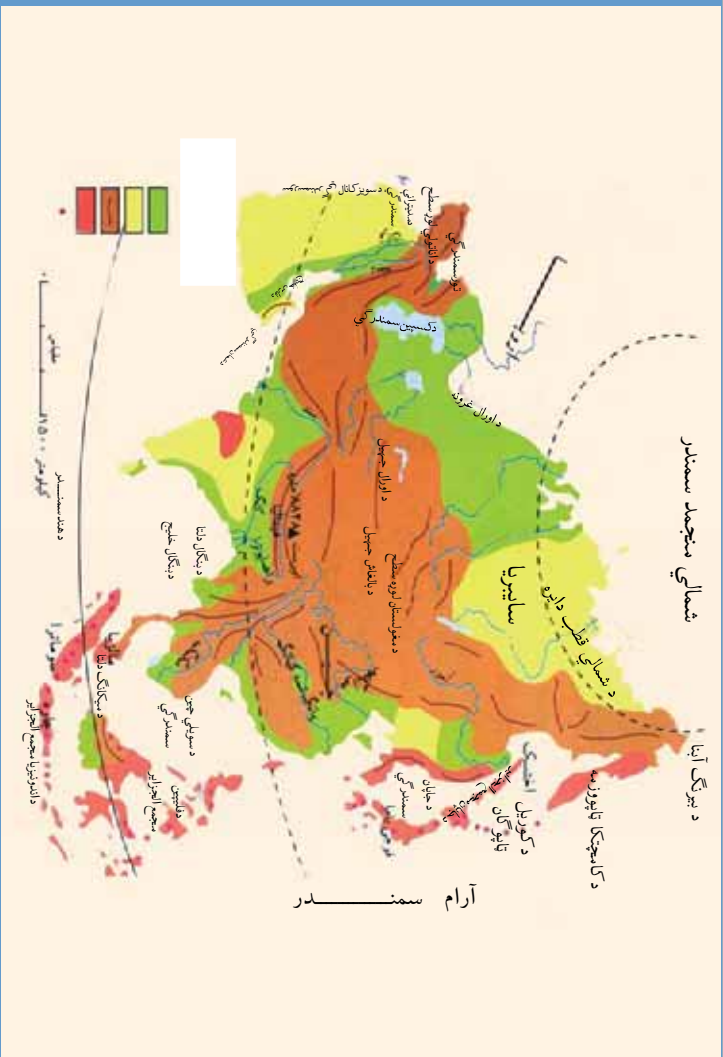
زده کوونکي دي په بيلابيلو ډلو وويشل شي، هره ډله دي د آسيا د طبيعي شیانو له جملې
 څخه يو لکه غرونه، دښتي، جهيلونه او د ټيټس له سمندر نه پاتې سمندرګي او د آسيا
 لورې سطحې د قشې پر مخ کې ونښي.

پوښتي

- ۱- د هندوکش د غرونو لړۍ په کوم هيواد کې دي؟ او کوم لورته غځيدلي دي؟
- ۲- د هماليا غر د آسيا په کومه برخه کې پروت دی او جگه څوکه يې خومره لوړوالی لري؟
- ۳- د ايران او ترکيې غرونه په څه نامه يادېږي او کومو خواوړته پراته دي؟
- ۴- د ټيټس سمندر په کوم ځای کې و او څه ښه يې پاتې ده؟
- ۵- د آسيا د دښتو نومونه واخلئ؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت

زده کوونکي دي د يوه چوکاټ په منځ کې د پامير لوړه سطح په ښه کړي وروسته دي د آسيا
 دغرونو نومونه وليکي او په راتلونکي درسي ساعت کې دي په ټولګي کې ولولي.

ڪه ڇه هم چي د آسيا په لويه وچه کي پراخي جنبتي پرته دي جي خلک د اوبو د نشوونالي له امله له ستونزو سره مخامخ دي، خو بيا هم د آسيا لويه وچه ډير سيندونه لري. د آسيا سيندونه د بهير له مخي جي سمندرو خواته رواني دي په څلورو حوزو ويشل کيږي.

۱ - هغه سیندونه چې د سايبرا د جنوب له غرو څخه سرچينه اخلي او له سويل نه مخ پر شمال بهيري او شمالي کنگل سمندر ته ورتويږي له لويديځ نه مخ پر ختيځ دادي: د Ob اوب، ينسي او ليا سيندونه. ددې سيندونو اوبه کله کله شمالي کنگل شوي سمندر ته نږدې کنگل وهي.

۲ - هغه سيندونه جي د آسيا ختيځ خواته بهيري او د آرام سمندر، سمندر گيو ته توپيري په ترتيب سره د شمال نه سويل خواته دادی: د امور سيند جي د مغولستان له شمالي غرونو څخه سرچينه اخلي او د ولاديا ستوک بندر ته نږدې د اخوتسک سمندرگي ته توپيري. د هوانگهو سيند جي د منځني چين له غرونو څخه سرچينه اخلي او د چپهلي په خليج کې چې د کوريا د خليج په لويديځ کې پروت دی، توپيري.

د ميگانگ سيند چي د سويلي چين له غرونو څخه سرچينه اخلي او د کمبوديا په سويل کې د سويلي چين سمندرگي ته توپيري.

۳- هغه سیندونه چې د آسیا له ختیځ نه لویدیځ ته د هند د سمندر سمندرګیو، د عربو سمندرګی او د فارس خلیج ته تویږي دادي:

ایراوادي له میانمار څخه د مارتابان خلیج ته تویږي. د گنگا سیند چې هندیانو ته سپیڅلی دی او د بنگله دیش په څنګ کې د بنگال خلیج ته تویږي. د سند سیند چې د عمان په سمندرګي کې تویږي د کارون سیند او د دجلې او فرات سیندونه چې شط العرب (اروند رود) جوړوي او وروسته د فارس خلیج ته ورتویږي.

۴- هغه سیندونه چې د آسیا په داخلي جېلونو کې تویږي دادي:

آمو (جیحون) او سیردریا (سیحون) چې د ارال په جهېل کې تویږي. د اورال سیند چې د آسیا او اروپا په سرحد کې بهیږي د کسپین په سمندرګي کې تویږي.

د ټولګي دنده فعالیت

زده کورنګي دې په څلورو ډلو وویشل شي هره ډله دې له پورتنيو سیندونو څخه په یوه باندې په خپل منځ کې سره بحث وکړي او د نقشي پرمخ دې مطلب په ټولګي کې بیان کړي.

پوښتي

- ۱- د آسیا سیندونه په څو برخو ویشل شوي دي؟
- ۲- د آسیا د شمالي برخې د سیندونو نومونه واخلئ؟
- ۳- هغه سیندونه چې د آرام سمندر، سمندرګیو کې تویږي نومونه یې واخلئ؟
- ۴- هغه سیندونه چې په بنگال خلیج او عربو سمندرګي کې تویږي نومونه یې واخلئ؟
- ۵- د افغانستان کوم سیند په ارال جهېل کې تویږي؟
- ۶- هغه سیندونه چې د فارس په خلیج کې تویږي نومونه یې واخلئ؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

له سیندونو نه څه ګټه اخلو؟ په دې اړه یو پنځه کرښیز مطلب ولیکئ او په راتلونکي درسي ساعت کې یې په ټولګي کې ولولئ

آيا د آسيا د لويې وچې د خلیجونو په اړه معلومات لرئ؟
د آسيا سواحل پرې کړي او تاوانا و ځایونه زیات لري، له دې امله د سواحلو په شاوخوا کې
بې زیات خلیجونه لیدل کېږي، چې ځینې یې د بیړۍ چلولو لپاره ښه لاره هواره کړې ده.
د آسيا د شمالي سواحلو خلیجونه: ډیر نامتوي د اوب خلیج دی خو واره نور کوچني خلیجونه هم لري.

د ختيځې آسيا د سواحلو خلیجونه: د کروندتسکي خلیج او نور.
 د آسيا د سويلي سواحلو خلیجونه: د سیم خلیج، د بنگال خلیج، د فارس خلیج، د عدن خلیج او نور.
 د آسيا لويديځ ساحلي خلیجونه: کوچنی خلیج د عقیې، د خلیج په نامه.
 لوی او واړه سمندرګي هم په آسيا کې لیدل کېږي: د کسپین سمندرګي د آسيا په دننه کې چې د آسيا د لویې وچې په داخل کې ډېر لوی سمندرګي دی.
 د آسيا د ختيځ سمندرګي: د ټينګ سمندرګي د اخوتسک سمندرګي، د جاپان سمندرګي، ټيپر سمندرګي او د ختيځ چين سمندرګي دي.

د آسیا د سویل سمندرګي: د ختیځ چین سمندرګي، د جاوا سمندرګي، د اندامان سمندرګي، د عربو سمندرګي او د عمان سمندرګي چې زیات سوداګریز اهمیت لري. د آسیا په لویدیځ کې سور سمندرګي د ډېر اهمیت وړ دی.

د ټولګي د ننه فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو وویشل شي، لومړۍ ډله دې د آسیا جېلوته، دویمه ډله دې د آسیا خلیجونه او دریمه ډله دې د آسیا سمندرګي په هغه نقشه کې چې د ټولګي مخې ته څرېدلې ده ونښي.

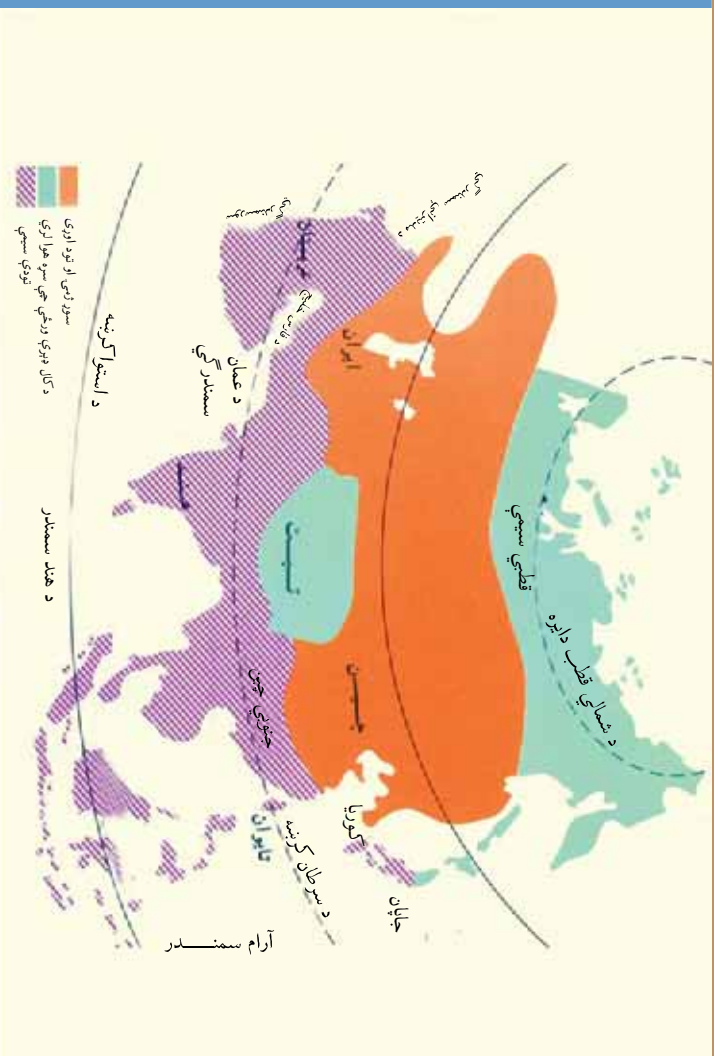
پوښتي

- ۱- د آسیا د ختیځ د دریو سمندرګیو نومونه واخلئ؟
- ۲- د جاپان سمندرګي کوم هیوادونه سره پیلوي؟
- الف - ترکیه او سوریه ب - جاپان او کوریا
- ۳- د کسین سمندرګي د آسیا په کومه برخه کې پروت دی؟
- الف - ختیځ ب - لویدیځ ج - شمال د - سویل
- ۴- ولې د آسیا د سواحلو په څنګ کې ډېر خلیجونه شته دي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

هر زده کوونکی دې د آسیا نقشه انځور کړي او په هغه کې دې د مهمو سمندرګیو او خلیجونو نومونه ولیکي.

نهمه ويشتم لوست د آسيا د لويې وچې اقليم

د آسيا د لويې وچې اقليمي نقشه

آيا پوهيږئ چې د آسيا اقليم ددې لويې وچې د خلکو په ژوند باندې څه اغيزه لري؟

آسيا ډېره پراخه او لويه وچه ده. داستوا له سيمې څخه تر شمالي قطبه او له ختيځ نه تر لوېديځ پورې بيلا بيلې اقليمي سيمې لري. لدې امله ده چې د آسيا په لويه وچه کې نباتي پيداوار، ځنگلونه، خاوره، د کورونو او جامو ډولونه بېلابېل او راز راز دي. د آسيا راز راز اقليم په لاندې توگه دی:

۱- د قطبي او پخچالي سيمو اقليم

د آسيا د لويې وچې د شمالي سواحلو په اوږدو کې د شمالي عرض البلد له $66\frac{1}{2}^{\circ}$ درجو څخه تر 85° درجو پورې قطبي برخې پراختيا پيدا کړې ده. دا اقليمي سيمه د تندرا سيمې په نامه يادېږي. ټيټ بوټي، دلته زيات دي، خاوره يې حاصلخېزه نه ده. له کنگل او واورې نه ډک وي. تودوخه يې ډېره کمه ده چې کابو د سانتي گرېد 10° - درجو ته رسېږي.

۲- د قطب لاندې اقليم

دا اقليمي سيمه له ختيځ نه لوېديځ ته د سايبريا زياته برخه نيولې ده. ژمی يې ډېر سوړ او دوښمن يې لږ سوړ يعنې د 18° او 19° درجې د سانتي گرېد دی. ستنيز پاني هميشني شنه ځنگلونه په دې سيمې کې زيات دي.

۳- د سټېپ د سیمې اقلیم
دا ډول اقلیم د منځنۍ آسیا د چین له شمال لویدیځ خڅه پیل شوی لکه د یو کمربند په څیر تر ترکیې پورې غځېدلې ده. د افغانستان او ایران په ګډون د منځنۍ آسیا هیوادونه پکې راځي. د ورنېست اندازه یې ډېره کمه ده یعنې کابو د ۱۵۰ او ۲۰۰ ملي مترو په منځ کې ده. تودوخه یې په دوبي کې کابو ۴۰ درجې د سانتي ګرید ته او د ژمي سمور والی یې منفي لس او پنځلس درجو د سانتي ګرید ته رسېږي. ددې په څیر صحراګانې په ایران، افغانستان، هند او پاکستان کې هم لیدل کېږي.

۴- د غرنیو او لوړو برخو اقلیم
د هماليا، قراقم، تیان شان، هندوکش، البرز او زاګروس د غور لړیو د لوړو سیمو اقلیم جوړ کړی دی د ورنېست اندازه یې تل د واورو په شکل وي. د غرونو دا لړۍ د آسیا د سیندونو سرچینه جوړوي.

۵- صحراوي اقلیم
د عربستان ټاپو وزمه چې د افریقا د لویې صحرا په اوږدو کې پرته ده د دوبي د تودوخي درجه یې له ۴۵ سانتي ګرید درجو نه زیاتېږي او په ژمي کې شلو او پنځلس درجو ته راټیټېږي. په ډېرو کلونو کې ورنېست پکې نه کېږي. ورنېست یې کله کله ۵۰ ملي مترو ته رسېږي چې هغه سیلابي او تخریبي وي.

۶- معتدل اقلیم
کلنی ورنېست یې له ۴۰۰ ملي مترونه زیات وي او د ژمي منځنۍ تودوخه یې له پنځلس درجو نه جګه او دوبي یې ۳۰ درجو د سانتي ګرید ته رسېږي. د چین ټول هیواد د هماليا جنوب او د هند شمال په دې اقلیم کې شامل دي.

۷- مدیریتونه یې اقلیم
د ترکیې یوه محدوده ساحلي برخه، د عراق شمال ختیځه برخه، د کسپین د سمندرګي سویل ختیځې ساحلي برخې یوه کوچنۍ سیمه او د مدیترانې سمندرګي ختیځې غاړې په مدیریتونه یې اقلیم کې شاملې دي. دوبي یې وچ، ژمی یې باراني او معتدل او دوبي یې نسبتاً تود دی. دستروس ونې (نارنج، مائه، لیمو) او مدیریتونه یې بولټي په دې ځای کې ډېر شنه کېږي.

۸- د استوایي سوانا اقلیم
د دوبي وربست یې له ۸۰۰ ملي مترونه زیات دی. د اوري او ژمي تودوخه یې زیات بدلون نه لري
د ۲۰ او ۳۰ درجو په منځ کې بدلون لري د هند و چین ټاپو وزمه او د هند د نیمې قارې زیاته برخه دا
ډول استوایي سوانا اقلیم لري، جگ جگ بوتي، سوه لرونکي او بې سوي وني پکې شني کيږي.

۹- د استوا د باراني ځنگلونو اقلیم
د شرق الهند ټاپو گان، د هندوچین لویدیځ سواحل د بنگله دیش سویل او د شمال لویدیځ
هند یوه برخه په دې کې شامل دي. کلنی وربست یې ډېر زیات دی او په هره میاشت کې له ۵۰۰
ملي مترو څخه زیات وربست لري. په دې ځای کې د کال فصلونه نشته، کلنۍ منځنۍ تودوخه
یې د ۲۵ او ۳۰ سانتي گریډ درجو په منځ کې ده. هوايي تل توده او لنډه وي. د ربړ وني یې له
مهمو پیداوارو څخه دي.

د ټولګي دنده فعاليت

زده کوونکي دې په درې ډلو وویشل شي هره ډله دې د آسیا د اقلیم درې سیمې تر بحث لاندې ونیسي او نتیجه دې خپلو ټولګیوالو ته بیان کړي.

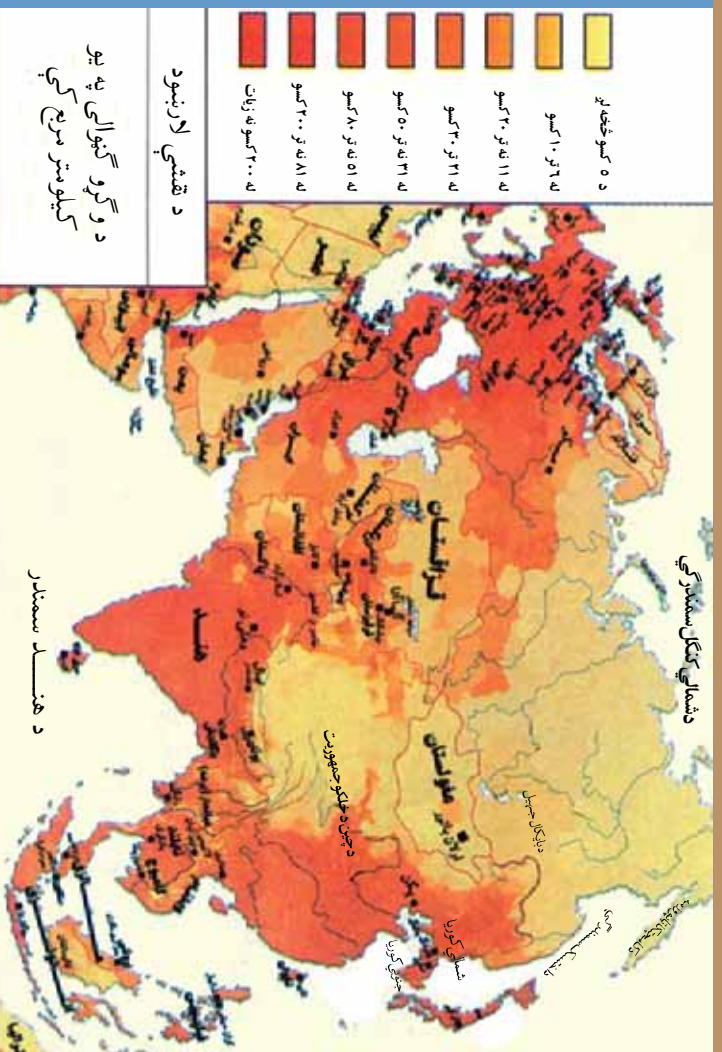
پوښتي

- ۱ - د تندرا سیمه د آسیا د کوم ډول اقلیم په سیمه کې پرته ده؟
 - الف - تر قطبي لاندې ب - قطبي ساحه ج - صحراوي د - غربي
- ۲ - د استوایي ځنګلونو اقلیم کومې ځانګړتیاوې لري؟
 - الف - ډېر وړښت د زياتې تودوخې سره ب - کم وړښت او تودوخه یې له صفر نه ټیټه
- ۳ - بنگله دیش کوم ډول اقلیم لري؟
 - الف - قطبي اقلیم ب - تحت قطبي اقلیم ج - استوایي اقلیم
- ۴ - صحراوي اقلیم د آسیا په کومه برخه کې اکثریت لري؟
 - د - صحراوي اقلیم

له ټولګي څخه بهر فعاليت

زده کوونکي دې د آسیا اقلیمي نقشه رسمه کړي او د ډول ډول اقلیمونو سیمه په رنگونو ښه کړي.

دېرشم لوست بشري جزاځايه

د آسيا د خلکو د نفوس، ژبې، دينونو او نژاد په باره کې څه پوهيږئ؟

د آسيا د نفوسو گڼوالی ته په نقشه کې څير شى. آيا ددې لويې وچې په ټولو ځايو کې خلک په يوه اندازه خپاره دي؟ په کومو ځايونو کې د خلکو گڼوالی زيات او په کومو ځايو کې خلک لږ ليدل کيږي؟

د ٢٠٠٨ ميلادي کال د سر شميرنې له مخې د آسيا په لويه وچه کې د نفوسو شمير کابو ٤،٠٥ ميلارده کسه شمېرل شوى دى.

د وگړو نه ډکې او لږ نفوسه سيمې د ژوند د شرايطو په اساس د آسيا په بيلو بيلو برخو کې سره توپير کوي.

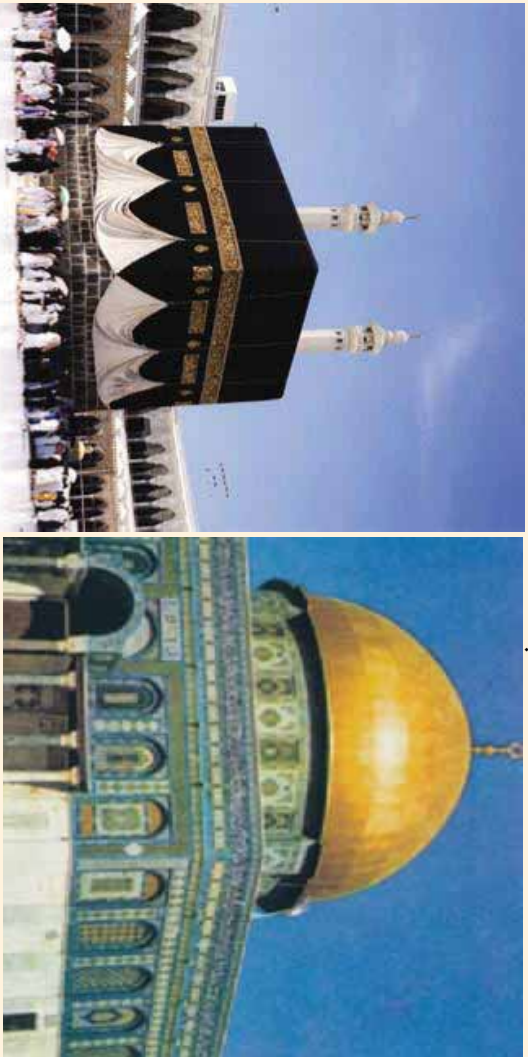
په هغو سيمو کې چې د ژوند ښه شرايط لکه ښه او برابر اقليم، د کرنې او مالدارۍ پراخې ځمکې، د صنعتي فابريکو موجوديت، ښارونه او د سوداگرۍ بندرونه، ترانسپورتي ډبرې لارې، د مواصلاتو وسايل او سېلې او زياته کارموندنه په کې وشي د نفوسو شمېر هلته مخ په زياتيدودى. په غرنيو سيمو کې چې په اوږدې مودې کې سوري اقليم لري، کرنيز لږې ځمکې، د صنعتي فابريکو نشتوالى، د ترانسپورتي وسايلو او لارو کمبود او زوړتوب، د کارنه پيدايښت، وزگاريتا او په گرمو، مرطوبو، ځنگلي او با طلاقي سيمو کې د وگړو شمير ډېر کم وي.

کوم هيوادونه چې په آسيا کې زيات نفوس لري د چين، هند، اندونيزيا، پاکستان، بنگله ديش، جاپان

او سويل ختيځ آسيا هيوادونه دي.
د آسيا په لويه وچه کې د نفوسو نه د وګو ځايونو او لږ نفوسه ځايونو په اړه خپل دلايل بيان کړئ؟

ژبې
د آسيا خلک په بيلابيلو ژبو خبرې کوي. د آسيا دخلکو ژبې په دوو لويو برخو وېشل شوي چې د ژير پوټکو ژبې لکه د چين، کوريا او مغولستان د خلکو ژبې دي. او د سپين پوستکو ژبې لکه عربي، اردو، پښتو، دري، فارسي او ترکي ژبې دي.

دينونه
د آسيا لويه وچه، د لويو دينونو او لرغونو آيينونو لويه وچه ده. لوی دينونه يې عبارت دي له: اسلام مقدس دين، مسيحيت او يهوديت څخه. د عربي هيوادونو، د منځني آسيا هيوادونو، افغانستان، ايران، پاکستان، بنگله ديش، اندونيزيا او نور د دين اسلام دی. چې مقدس ځايونه يې په مکه معظمه، مدينه منوره او بيت المقدس کې دي.
د آسيا د لويې وچې لرغوني آيينونه: بودايي، برهمني، شنتو، کنفسيوس او داسي نور دي. چې د چين، هند، جاپان او کوريا خلک يې پيروان دي.

د مکې معظمې انځور

په بیت المقدس کې د اقصی د جومات انځور

نژاد
د آسيا خلک درې رنگه يعنې سپين، ډير او کم رنگه تور نژاد لري.
- سپين نژاد: په منځنۍ آسيا، لويديځه او سويل لويديځه آسيا او د سويلي آسيا په يوه برخه کې ژوند کوي.

- ډير نژاد: په ختيځ، سويل ختيځ او سايبريا کې ژوند کوي.
- تور نژاد: دهند په سويل کې، سريلانکا او د مالديو په ټاپوگانو کې استوگنه لري.

د ټولګي د ننه فعاليت

د هرې ډلې غړي دې پرېوې لاندینۍ پوښتنې باندې بحث وکړي او نقشې ته په څیر کېدو سره دې ځواب وړاني.

- ۱ - د آسیا د وګړو نه د ډکو هیوادونو نومونه واخلئ؟
- ۲ - لږ نفوسه سیمې د آسیا په کومو ځایو کې پرتې دي؟ ولې لږ نفوسه دي؟
- ۳ - اسلامي مقدس ځایونه په کوم هیواد کې پراته دي او د څه په نامه یادېږي؟
- ۴ - د آسیا د خلکو د نامتو ژبو نومونه واخلئ؟
- ۵ - ژېړ پوستګي په کومو آسیایي هیوادو کې ژوند کوي؟
- ۶ - د جاپان، هند او بنگله دیش خلک د کوم آیین او دین پیروان دي؟

پوښتنې

په لاندې جدول کې په څیر سره وګورئ، د القبا د څنګ اعداد د مربوطو جلمو په قطار کې ورسوئ.

الف	د مسلمانانو مقدس ځایونه	د آسیا په ختیځ، سهېل ختیځ او سالیږیا کې ژوند کوي	۱
ب	د آسیا د وګړو ډک هیوادونه	د هند په سهېل، سریلانکا او د مالدیو په ټاپوګانو کې ژوند کوي	۲
ج	ژېړ یوټلګي	په غرنۍ سوړه اقلیم سیمه کې، تودې مروطې، ځنګلي اړوا جلالتی سیمې کې.	۳
د	د نفوسو ګټوالۍ	په سعودي عربستان او فلسطین کې ځای لري.	۴
هـ	کم رنگه تور پوستګي	د انسانانو په منځ کې د افهام او تفهیم وسیله ده.	۵
و	کم نفوسه سیمې	چین، هند، اندونیزیا، پاکستان، بنگله دیش، جاپان او د هند او چین هیوادونه دي.	۶
ز	ژبه	هغو سیمو کې چې د ژوند بڼه شرایط او د کار پیداښت وي.	۷

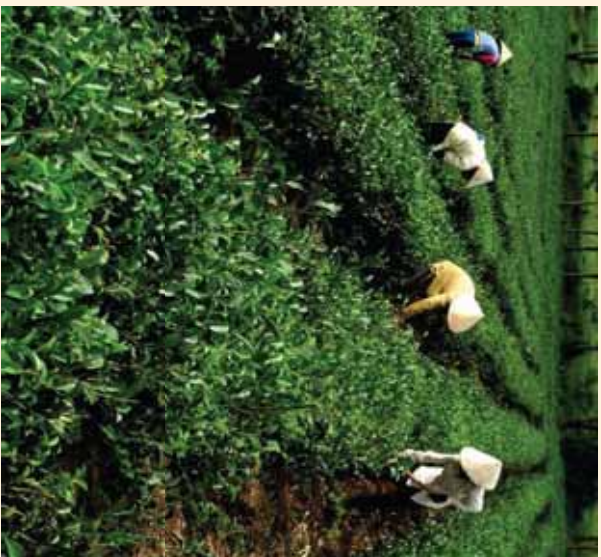

له ټولګي څخه بهر فعالیت

کوم عوامل په یوه سیمه کې د وګړو د زیاتیدو باعث ګرځي؟ په دې اړه په خپلو کتاېچو کې یو مطلب ولیکئ او په راتلونکي ساعت کې یې په ټولګي کې ولولئ.

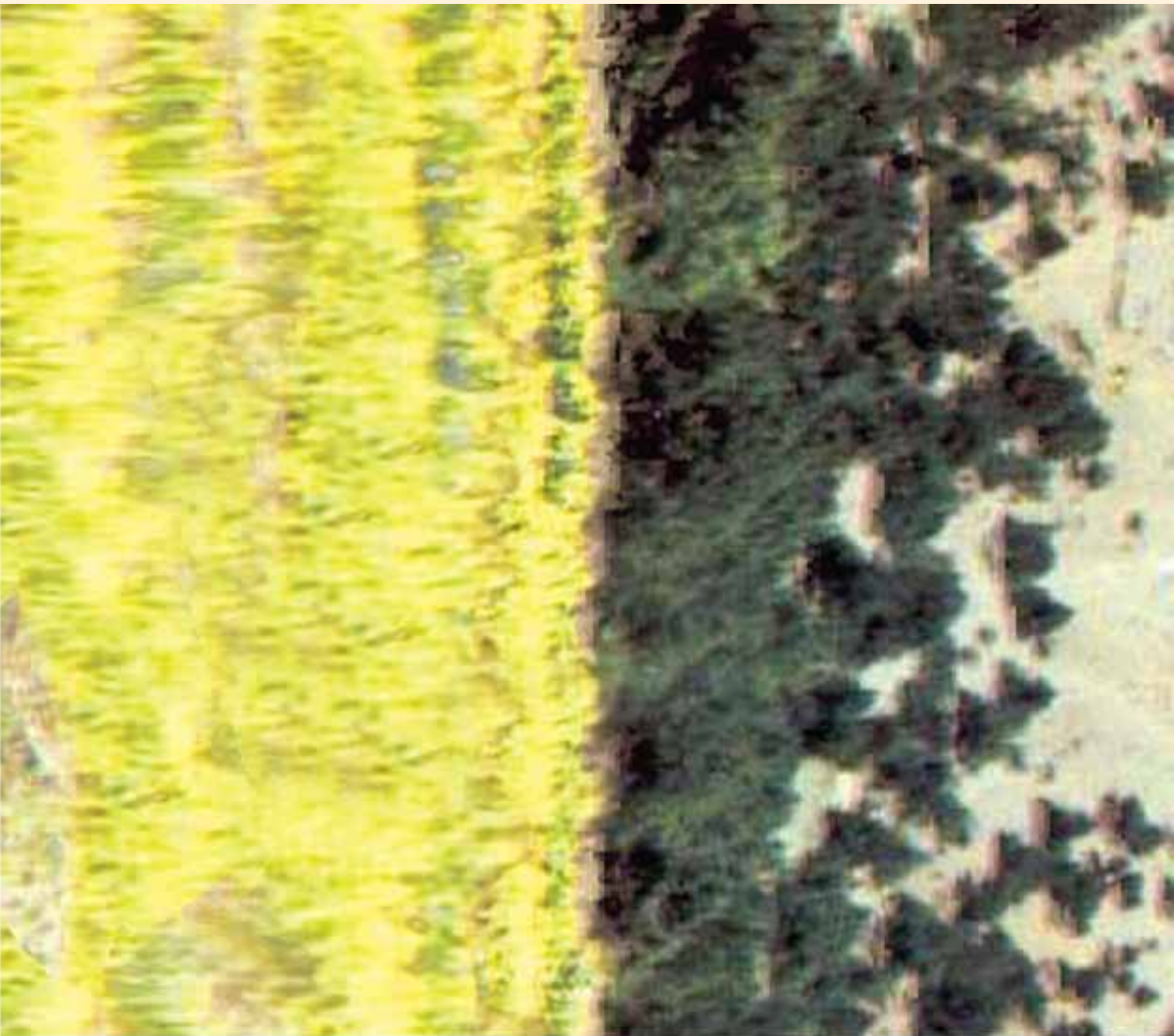

ايا ڪو لای شے جي د آسپا په لويه وجهه ڪي د چای د توليد رڙڪو ڇو هيو ا درون نومونه واخلئ؟
د چای ڪرونده

د آسیا د لویې وچې اقتصادي تقشې ته وگورئ. پخواند آسیا د لویې وچې اقتصاد په کرڼه او ملالدارۍ ولاړ و چې په پخواني شکل کیده خو د وگړو د زیاتوالي او د ښارونو د ودې سره غذایی توکمونه وړخ په وړخ اړتیا زیاته شوه.

لږې امله آسیایي هیوادونه زیار باسي خلکو ته د غذایی توکو د برابرلو لپاره، د کرنې د نویو طریقو او ماشین آلاتو نه په گټې اخستني سره کرنیز تولیدات زیات کړي. د آسیا په لویه وچه کې د اقلیمي ځانگړو شرایطو په اساس په هغو ځایونو کې چې حاصلخیزې ځمکې او زیاتي اوبه لري، خلک په کرنې بوخت دي.

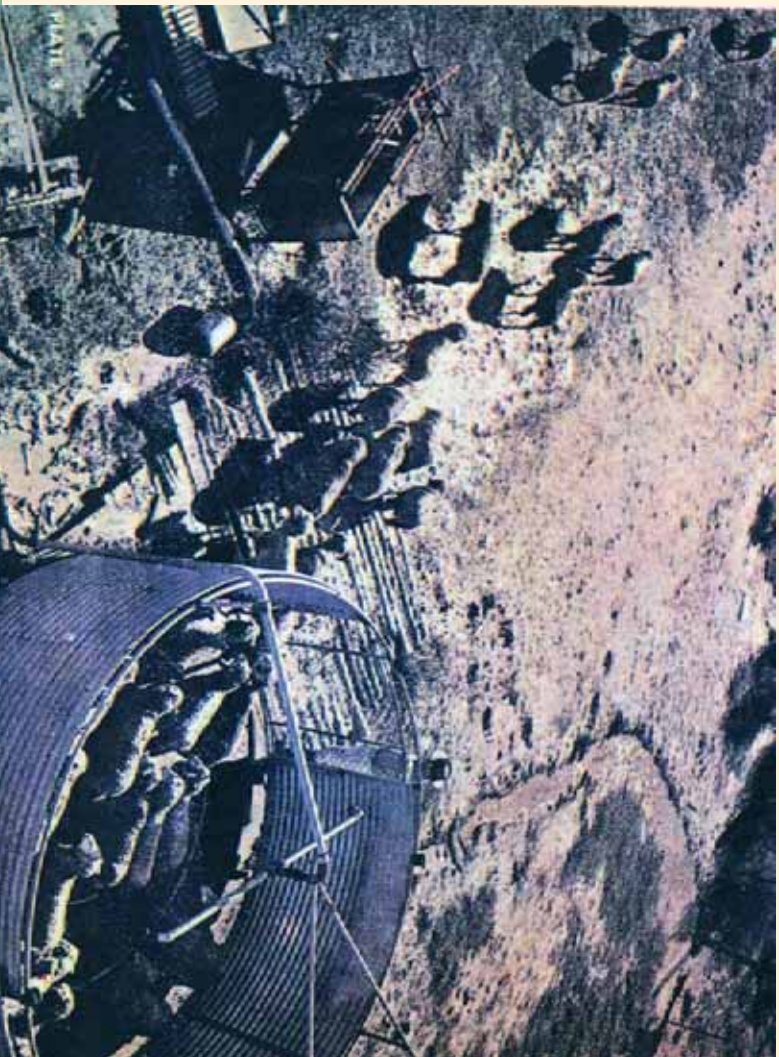
د آسيا د لويې وچې په بيلو بيلو برخو کې د اقليم او کرنې هم‌هنگي بايد په پام کې ونيسو. داسيا په وچو سيمو کې غلې دانې لکه غنم، اوربشي او جوار کرل کېږي. په منځنۍ او سويل ختيځه آسيا کې د آرام سمندر او د هند د سمندر په غاړو کې د زياتې لنډې هوا او ورښت له امله وريچي کرل کېږي. په دې وروستيو کلونو کې کرڼه او د حاصل ټولول په ټولو دغو سيمو او په ځانگړي ډول په هغو هيوادونو کې چې صنعت ته يې ډېره پاملرنه کړېده سيکانيزه شوې ده او زياتوالی يې پيدا کړی دی. دچای او کفن توليد په هند، پاکستان، سيلون او بنگله ديش کې زيات اهميت لري.

مالداري

د آسيا په لويه وچه کې خصوصاً په منځنۍ او لويديځه برخه کې د څارويو ساتل او روزنه ډېر رواج لري. په دې سيمو او په غرنیو سيمو کې ډېر د غوايانو او پسونو روزنه کوي. آس په ځانگړې ډول ترکمني ښکلي آسونه په منځنۍ آسيا کې روزل کېږي. د قره قل د پسونو روزنه په افغانستان او ايران کې رواج لري.

د فيل روزنه د سويل ختيځې آسيا په هيوادونو او د هند په يوه برخه کې رواج لري. له فيل نه په کرنيزو کارو او حمل و نقل کې ګټه اخستل کېږي.

د پسو د سينځلو مرکز

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دي په دلو وويشل شي هره ډله دې لاندني موضوعاتو باندې بحث وکړي او د بحث نتيجه دې خپلو ټولګيوالوته بيان کړي.

کرته.....

مالداري.....

پوښتنې

لاندې سمي جملې په (ص) او ناسمي جملې په (غ) نښه کړئ:

- ۱ - د آسيا د لويې وچې اقتصاد په صنعت باندې ولاړ دی. ()
- ۲ - آسيائي همواره زيار باسي غذائي توکو د پوره کولو لپاره د کرنيزو توليداتو اندازه زياته کړي. ()
- ۳ - د آسيا د لويې وچې په وچو برخو کې ډېرې ريځي توليديږي. ()
- ۴ - د آسيا په لويه وچه کې د چای توليد په هند، پاکستان، سيلون او بنگله ديش کې ډېر رواج لري. ()

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د فیل په اړه چې څه رنگه حیوان دی او په کوم ځای کې د څه کار لپاره ساتل کېږي، یو مطلب ولیکئ او په راتلونکي ساعت کې یې په ټولګي کې بیان کړئ.

د گاز تصفیه

آیا پوهیږئ چې د آسیا صنعتي هیوادونه کوم دي؟

تر ځمکې لاندې منابعو څخه گټه اخیستل او د کاني توکو را ایستنه د آسیا د لویې وچې یوه بله برخه اقتصادي عایدات جوړوي چې له کرني څخه ډېر وروسته ورڅخه گټه واخیستل شوه. استعمالوي سیالۍ اساسي عامل و چې په دې لویه وچه کې د کانونو را ایستنه کې د ځنډ او ځنډ لامل شو. د آسیا لویه وچه د کانونو او د ځمکې لاندې منابعو خصوصاً نفتو، گازو او ډبرو سکرو په برخه کې ډېره غني ده. د سویل لویدیځ هیوادونه چې د فارس خلیج په شاوخوا کې پراته دي. لکه سعودي عربستان، عراق، ایران، کویت، متحده عربي امارات د نړۍ د نفتو او گازو ډبرې مهمې کاني زېږې لري چې مختلفو هیوادونه یې صادروي. د ډبرو سکرو را ایستنه په ایران، ترکیې او هند (د کلکتي لویدیځ) کې شهرت لري. د آسیا په ختیځ کې جاپان ډېر لوی صنعتي هیواد دی. که څه هم چې دا هیواد د کاني زیرمو له پلوه کمزوری دی خو تر لږه بڼې د اوسپنې، ډبرو سکرو، مالګې او سلفرو په را ایستني سره خپلو صنایعو ته پراختیا ورکړې وه. جاپان د اوبو د بریښنا له ډبرو لویو تولیدوونکو هیوادو څخه دی. روسیه په آسیایي برخه کې پر نفتو سربېره، د ډبرو سکرو، اوسپنې او نورو فلزاتو ډبرې زېږې لري. د آسیا په سویل ختیځ کې اندونیزیا او میانمار د نفتو د تولیدولو ډېر لوی هیوادونه دي.

صنایع

صنایعو په آسیا کې ډیره وده نډه کړې. خو درانه صنایع په روسیې د چین د خلکو په جمهوریت، هند او جاپان کې منځته راغلې. د آسیا ډېر مهم صنعتي هیواد جاپان دی خو د جنوبي کوریا، چین او تایوان نومونه هم د یادولو وړ دي.

ددې هیوادونو صنعتي توکي د نړۍ هرې خوا ته صادرېږي. چې ځینې یې دادي: هر راز ماشین آلات، الوتکې، موټر، تراکتورونه، کمپاین، د لارو جوړولو ماشینونه، موټرسيکلونه، راډیو او د عکاسۍ سامانونه، کاغذي صنایع او کرنیز صنایع په جاپان کې د نفتو ویستلو لویې بیړۍ هم جوړېږي.

د چین دیوال

د آسيا ځينې هيوادونه اوس هم په کرڼه ټکښه لري. په دې هيوادونو کې عمدۀ صنعت غالبه اوبدل او لاسي صنايع دي. خو ورو ورو په صنعتي هيوادونو بدلېږي. هغه آسيایي هيوادونه چې له اوبو او سمندرونو سره نښتي، د هغو سوداگري (صادرات او واردات) د سمندر له لارې کيږي. کب نيول هم په آسيا کې ډېر دود دي.

تاج محل

په آسیا کې د لیدلو وړ توریستیکي ځایونه لکه زیارتونه، طبیعي او تفریحي منظرې زیاتې دي. هر کال زرگونه خلک له تاریخي او طبیعي ځایونو څخه لیدنه کوي چې ددې وچې په اقتصاد کې ډېر اهمیت لري.

د ټولګي دنده فعالیت

زده کوونکي دې په ټولو ویشل شي، هره ډله دې له لاندینو موضوعاتو څخه پر یوې په خپل منځ کې سره بحث وکړي او پایله یې د ټولګي په منځ کې بیان کړي.

- کانوڼه
- صنایع
- تورنیزم

پوښتنې

- ۱- نفت په کومو آسیایي هیوادونو کې زیات دي؟
- ۲- د آسیایي هیوادونو درانه صنایع، کوم تولیدات جوړوي؟
- ۳- د آسیا د ډېرو مهمو صنعتي هیوادونو نومونه واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د منځني ختیځ په هیوادونو کې د نفتو د نقشې په اړه معلومات راټول کړئ او په راتلونکي درسي ساعت کې یې په ټولګي کې بیان کړئ.

درې دېرشم لوست د آسیا مواصلاتي جغرافیه

آيا د ورېښمو د لارې په اړه څه پوهیږئ؟

د ورېښمو لاره لرغونې لاره وه چې چین او هندوستان یې له مدیترانې سمندرګي او اروپا سره نښلول. دا لاره له ډېرو اسیایي هیوادونو په ځانګړي ډول له افغانستان څخه تیریده په دې لاره ورېښم او دواګانې له آسیا څخه اروپا ته رڼل کېدې. نن لارو له پخوانه زیات پراختیا موندلې ده.

لارې په دریو برخو ویشي:

۱- د وچې لارې چې له سړکونو او د اوسپنو له پټلیو څخه عبارت دي.

۲- هوایي کرښې.

۳- د اوبو یا سمندري لارې

۱- د وچې مواصلاتي لارې:

دا لارې سړکونه او د اوسپنې پټلۍ دي. د اوسپنې پټلۍ مېشې، ارزاني او ډېرې د امن لارې دي چې ډېر آسیایي هیوادونه ترې ګټه اخلي. ډېره اوږده د اوسپنې لاره په روسیه کې ده چې د ولادیوستوک بندر چې د جاپان سمندرګي په غاړو کې پروت دی له مسکو او اروپا سره نښلوي. په اوس وخت کې د ترکیې، ایران، پاکستان او هند هیوادونه له یو بل سره د اوسپنو د پټلیو په وسیله نښلي او سوداګریز مالونه او مسافرین بیلابیلو ځایونو ته رسوي. د آسیا په ځینو نویو ښارونو کې د اوسپنې پټلۍ د ځمکې لاندې د (مترو) په ډول شته دي.

۲- سمندري لاري

د آسيا خلکو له لرغونو زمانو څخه تر ننه پورې په هغو ځايو کې چې سمندر گيو او سيندونو يې ډيرې اوبه او لږ څو درلود او د بېړۍ چلولو وړ وې له هغو نه د خلکو او سوداگريزو توکو په وړلو او راوړلو کې گټه اخيستله. مسهم کانالونه او ابنا گاني لکه: د باب المندب ابنا، ملاکا او هرمز د آسيا د لويې وچې په شاوخوا کې پرته دي. د هرمز ابنا چې د عمان د سمندر گي او د فارس خليج په مينځ کې پروت دی هره ورځ زيات شمير بېړۍ ورڅخه تيرېږي او په زرگونو بوشکي نفت د نړۍ گوټ گوټ ته لېږدوي، د سويس کانال سور سمندر گي د مديترانې له سمندر گي سره نېلوي چې ډېر سوداگريز مالونه د آسيا، اروپا او افريقا په منځ کې تبادله کوي.

د ملاکا ابنا چې د ماليزيا او اندونيزيا د هيوادونو په منځ کې پرته ده هم د آسيا ختيځ او سويل ختيځ هيوادونه له نوري نړۍ سره نېلوي.

۳- هوايي کرښې

هوايي کرښې لوی ښارونه سره نېلوي. د شلمې پېړۍ په وروستيو کې د الوتکو په جوړولو کې ډېر پرمختگونه شوي دي. الوتکه د لېږد (تقليې) ډېره گړندۍ وسيله ده چې ډيرې آسانياوي بې په لېږدولو را لېږدولو کې رامنځ ته کړي دي. د هر هيواد لوی ښارونه هوايي ډگرونه لري چې مسافرين او سوداگريز مالونه په لږ وخت کې له يوه ځای نه بل ځای ته لېږدوي.

د ټولگي دنده فعاليت

زده کوونکي دې په درېو ډلو ووېشل شي، هره ډله دې د لاندې موضوعاتو په اړه بحث وکړي او پايله دې خپلو ټولگيوالونه بيان کړي.

۳ - د وچې لارې

۲ - سمندري کرښې

۱ - هوايي کرښې

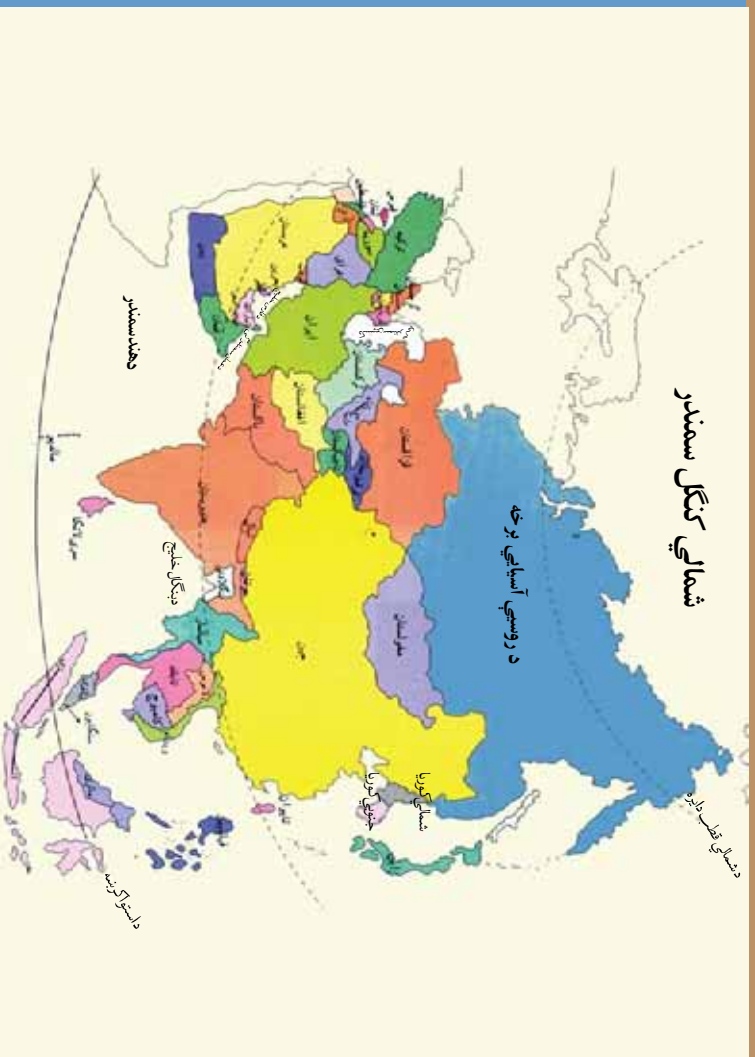
پوښتي

- ۱- د وچې مواصلاتي لارې کومې لارې دي؟
- ۲- ډېره ارزانه او د امن مواصلاتي لاره کومه ده؟
- ۳- کومه ابنا د عمان د سمندر گي او د فارس د خليج په منځ کې پرته ده؟
- ۴- د سويس کانال سمندر گي له سمندر گي سره نېلوي.

له ټولگي څخه بهر فعاليت

د مواصلاتي لارو د اقتصادي اهميت په اړه يو مطلب وليکئ او د جغرافيې په راتلونکي ساعت کې يې په ټولگي کې ولولئ.

څلور دېرشم لوست د آسيا سياسي جغرافيه

د آسيا د سياسي جغرافيه په اړه څه پوهېږئ؟

سياسي جغرافيه د جغرافيه د علم يوه څانګه ده چې د هيوادونو د څلور خوا او سرحدونو په اړه، کورنيو او نړيوالو اړيکو او اداري جوړښت باندې بحث کوي.

آسيا د نړۍ ډېره لويه وچه ده چې پراخه ساحه يې نيولې ده. په دې لويه وچه کې ۴۱ خپلواک هيوادونه پراته دي، چې بېلابېل رژيمونه لري. په ځينو دغو هيوادو لکه افغانستان او ايران کې اسلامي جمهوري حکم چلوي. يو شمېر نور جمهوري رژيمونه لري. ځيني هيوادونه لکه جاپان شاهي رژيم لري. د قطر او متحده عربي امارات شېخ نېشنې حکومت لري او فلسطين خود مختاره دولت لري. ځيني د نظر خاوندان د آسيا لويه وچه د سياسي جغرافيه له مخې په اوو برخو ويشي:

- ۱- منځني ختيځ چې د آسيا په سهيل لويديځ کې پروت دی او اسلامي عربي هيوادونه او ايران په کې پراته دي.
- ۲- د آسيا جنوب چې د افغانستان اسلامي جمهوريت، پاکستان، هند، بنگله ديش په کې پراته دي.
- ۳- د آسيا سويل ختيځ: چې مهم هيوادونه يې د انډونېزيا اسلامي هيواد او مالېزيا دي.
- ۴- لري ختيځ چې مهم هيوادونه يې چين، جاپان او کوريا دي.
- ۵- منځني آسيا چې د تاجکستان نه تر ترکمنستان او قزاقستان پورې په کې شامل دي.

۶ - شمالي آسيا چې يوازي د روسيې آسيايي برخه په کې پرته ده.

۷ - لويديځه آسيا چې په کوچنۍ آسيا هم يادېږي او لوی هيوادني ترکيه ده. هغه هيوادونه چې د سمندرونو په خوا کې پراته دي د ټولو هيوادونو خواته آزاده لاره لري. د افغانستان، مغولستان، لاوس، نيپال، بوتان او د منځنۍ آسيا هيوادونه آزاد سمندر ته لار نلري. چې له دې امله د نورو هيوادونو سره په ارتباطي ستونزو اخته دي. د آسيا لويه وچه ډېر او با ارزښته کاني مواد، مسهم کرنيز محصولات او ډېروگري او ښه د خرڅلاو بازارونه لري. په همدې دليل د اروپايي هيوادونو د پاملرنې وړ ده. د اروپا استعماري هيوادونه په اوله کې د سوداگريزو کمپنيو په نامه آسيا ته راغلل، وروسته يې ساحلي برخې تر خپلې واکمنۍ لاندې راوستلې. په اتلسمه او نولسمه پېړۍ کې اروپايان (پرتگاليان، هالنډيان، هسپانويان، انگرېزان او فرانسويان) آسيا ته راغلل. پرتگاليانو د آسيا سويل ختيځ برخې تر خپل استعمار لاندې ونيولې. هالنډو اندونيزيه، انگرېزانو د ميانمار نه تر افغانستان پورې اشغال کړل. افغانستان د انگرېزانو په ضد درې جگړې وکړې او لوېدیځ هيواد و چې د نړۍ لوی استعماري قدرت ته يې ماته ورکړه او خپله خپلواکي يې لاسته راوړه.

د شلمې پېړۍ په منځ کې په آسيا کې يوازي شلو هيوادونو خپلواکي درلوده. د خپلواکۍ غوښتنې غورځنگونه په ملتونو کې ورځ په ورځ ژوندي کيده ترڅو چې اکثر هيوادونو خپله خپلواکي تر لاسه کړه.

؟ د ټولگي د ننه فعاليت

زده کوونکي دې په اوږدو وويشل شي، هره ډله دې د سياسي نقشې پرمخ کې د آسيا او برخو يوه، د نقشې پرمخ وښيي.

پوښتنې

- ۱ - سياسي جغرافيه د کومو موضوعاتو په اړه بحث کوي؟
- ۲ - کوم هيوادونه اسلامي جمهوريت لري؟ نوم يې واخلئ.
- ۳ - کوم هيوادونه آزاد سمندره لار نلري؟ نوم يې واخلئ.
- ۴ - ولې د آسيا لويه وچه په اتلسمه او نولسمه ميلادي پېړۍ کې د استعمار گرو تر پاملرنې لاندې راغلې وه؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت

هغه هيوادونه چې د آسيا په لويې وچې کې آزاد سمندره لاره نلري د هغو هيوادونو سره چې آزاد سمندره لار لري د اقتصاد له پلوه انډول کړئ او پايله يې په راتلونکي ساعت کې خپلو ټولگيو لويه ولولئ

د آسیا د لویې وچې د هیوادونو لست

شمبره	د هیواد نوم	پلازمېنه	مساحت په کیلومتر مربع	نفوس	د حکومت ډول
۱	افغانستان	کابل	۶۵۲۰۰۰	۲۶۰۰۰۰۰۰	اسلامي جمهوري
۲	د عربو متحده امارات	ابوظی	۸۳۶۰۰	۴۱۱۴۰۰۰	د اوو امیرنشینو فدراسیون
۳	اندونیزیا	جاګارتا	۱۹۰۴۳۳۳	۲۲۲۷۳۱۰۰۰	اسلامي جمهوري
۴	اردن	عمان	۸۹۳۲۶	۵۵۰۵۰۰۰	مشروطه شاهي
۵	ازبکستان	تاشکند	۴۶۷۴۰۰	۲۶۳۸۳۰۰۰	خو حزبي جمهوري
۶	ایران	تهران	۱۶۴۸۱۹۵	۷۰۴۷۲۸۴۶	اسلامي جمهوري
۷	بحرین	منامه	۶۹۴	۷۲۷۰۰۰	شاهي
۸	برونډي	د سړی بګاوان بندر	۵۷۶۵	۴۷۵۰۰۰	شاهي
۹	بنګله دیش	ډاکه	۱۴۷۸۵۷۰	۱۳۸۸۳۵۰۰۰	جمهوري
۱۰	بوتان	تیمپو	۴۷۰۰۰	۷۹۰۰۰۰۰	مشروطه شاهي
۱۱	پاکستان	اسلام آباد	۷۹۶۰۹۵	۱۵۶۷۰۰۰۰۰	اسلامي فدرال جمهوري
۱۲	تاجیکستان	دوشنبه	۱۴۳۱۰۰	۷۰۶۳۰۰۰	جمهوري
۱۳	تایلند	بنګاک	۵۱۳۱۱۵	۶۴۶۳۲۰۰۰	مشروطه شاهي
۱۴	تایلوان	تایی	۳۶۰۰۰	۲۲۸۱۵۰۰۰	جمهوري
۱۵	ترکمنستان	عشق آباد	۴۸۸۱۰۰	۴۸۹۹۰۰۰	جمهوري
۱۶	ختیځ تیمور	دبلی	۱۴۸۷۴	۱۰۳۲۰۰۰	خو حزبي جمهوري
۱۷	ترکیه	انقره	۷۸۹۴۵۲	۷۲۹۴۲۰۰۰	خو حزبي جمهوري
۱۸	چین	پېکنګ	۹۵۷۲۹۰۰	۱۳۱۱۳۸۱۰۰۰	یو حزبي سوسیالستي جمهوري
۱۹	روسیه	مسکو	۱۷۰۷۵۴۰۰	۱۴۲۳۹۴۰۰۰	فدرالي جمهوري
۲۰	جاپان	توکیو	۳۷۸۸۱۹	۱۲۷۷۱۶۰۰۰	مشروطه شاهي
۲۱	سريلانکا	کلمبو	۶۵۶۱۰	۱۹۸۷۹۰۰۰	جمهوري
۲۲	سنگاپور	سنگاپور	۶۴۱	۴۴۰۸۰۰۰	جمهوري
۲۳	سوريه	دمشق	۱۸۵۱۸۰	۱۸۵۴۲۰۰۰	جمهوري

شماره	د هیواد نوم	پلازمېنه	مساحت په کیلومتر مربع	نفوس	د حکومت ډول
۲۴	عراق	بغداد	۴۳۸۳۱۷	۷۵۵۱۳۰۰۰	جمهوري
۲۵	سعودي عربستان	ریاض	۲۲۴۰۰۰۰	۲۳۶۸۷۰۰۰	مشروطه شاهي
۲۶	عمان	مسقط	۳۰۹۵۰۰	۲۵۱۶۰۰۰	مطلقه شاهي
۲۷	فلسطين	قدس	۶۱۶۳	۴۱۴۱۰۰۰	خود مختاره دولت
۲۸	فلپین	مانیلا	۳۰۰۰۰۰	۸۵۵۶۳۰۰۰	څخه حزبي جمهوري
۲۹	قبرس	نیکوزیا	۹۲۵۰	۱۰۰۴۰۰۰	څخه حزبي جمهوري
۳۰	قزغزستان	پیشکک	۱۹۸۵۰۰	۵۱۹۲۰۰۰	څخه حزبي جمهوري
۳۱	قزاقستان	استانه	۲۷۱۷۰۰	۱۵۲۴۲۰۰۰	څخه حزبي جمهوري
۳۲	قطر	دوحه	۱۱۴۷۱	۸۳۸۰۰۰	اماري شيخ نشين
۳۳	کيويديا	پيرام پين	۱۸۱۰۳۵	۱۳۶۴۸۰۰۰	مشروطه شاهي
۳۴	سويلي کوريا	سيول	۹۹۶۶۶	۷۸۱۳۸۰۰۰	څخه حزبي جمهوري
۳۵	شمالي کوريا	پيوڼګ ياګګ	۱۲۲۷۶۲	۲۲۵۸۳۰۰۰	څخه حزبي جمهوري
۳۶	کويت	کويت	۱۷۸۱۸	۳۰۸۴۰۰۰	مشروطه شاهي
۳۷	لاوس	وين تيان	۲۳۶۸۰۰	۵۷۵۱۰۰۰	څخه حزبي جمهوري
۳۸	لبنان	بيروت	۱۰۴۰۰	۴۲۸۴۰۰۰۰	څخه حزبي جمهوري
۳۹	مالديو	ماله	۷۸۹	۳۰۰۰۰۰	جمهوري
۴۰	ماليزيا	کوالا لامپور	۳۲۹۷۵۸	۲۶۶۴۰۰۰۰	مشروطه قدرال شاهي
۴۱	مغولستان	اولان باتور	۱۵۶۶۵۰۰	۲۵۸۰۰۰۰	څخه حزبي جمهوري
۴۲	ميانمار	رنګون	۶۷۶۵۷۷	۴۷۳۸۳۰۰۰	څخه حزبي جمهوري
۴۳	نيپال	کتمندو	۱۴۷۱۸۱	۲۷۶۷۸۰۰۰	مشروطه شاهي
۴۴	وېتنام	هانوي	۳۳۱۰۴۱	۸۳۴۵۸۰۰۰	څخه حزبي جمهوري
۴۵	هند	نوي دهلي	۳۱۶۵۵۹۶	۱۱۱۹۵۳۸۰۰۰	څخه حزبي جمهوري
۴۶	يمن	صنعا	۵۵۵۰۰۰	۲۰۶۷۶۰۰۰	څخه حزبي جمهوري

د خپړکي خلاصه

- آسيا د نړۍ ډېره لويه وچه ده چې ډېره برخه يې په ختيځه نيمه کره او شمالي نيمه کره کې پرته ده.
- د آسيا لويه وچه لرغوني تمدنونه او ديتونه لري.
- آسيا لوړ غرونه (هماليا، هندوکش او البرز) او پراخي دښتي (د مغولستان دښته په مغولستان کې، لوت په ايران کې، او رېغ الخالي په عربستان کې) لري.
- په آسيا کې زيات سيندونه بهيرې، چې عبارت دي له اوب، امور، سند، هلمند، کارون، فرات او داسې نورو خڅه.
- د جغرافيايي موقعيت پر بنسټ، زيات جهيلونه د آسيا په قاره کې شته دي. چې عبارت دي له: بايکال، بالخاش، شيراء، اروميه، وان او ارال څخه.
- د آسيا مهم خليجونه د فارس خليج، بنگال، عقبه او مهم سمندرګي يې د کسپين سمندرګي دی چې د آسيا د لويې وچې لوی داخلي سمندرګي جوړوي.
- دې موضوع ته په پاملرنې چې د آسيا لويه وچه د استوا له کرښې نه تر شمالي قطب پورې پرته ده، بيلا بيل اقليمونه لري لکه د قطبي ساحې اقليم، يخچالي، د قطبي لاندې اقليم، د منځنۍ آسيا د سټپ سيمه، غرنۍ او لوړې څوکې، صحرايي، معتدله، مديترانه يې، استوايي سوانا او استوايي او باراني ځنگلونه.
- د آسيا په لويه وچه کې د وګړو خپرېدا يو ډول نډه په کرنيزو پراخو ځمکو، د صنعتي فابريکو په څنګ، بنارونو او سوداګريزو بندرونو او ... کې د وګړو تراکم زيات او په غرنیو او تودو لنډو ځنګلي سيمو کې وګړي لږ دي.
- د آسيا خلک سپين، ژيړ او کمرنگه تور نژاد لري.
- د آسيا اقتصاد پخوا ډېر په کرڼه او مالدارۍ باندې ولاړ و او په ابتدايي توګه و.
- د آسيا سويل لويديځ هيوادونه د نړۍ د نفتو او ګازو ډېرې لويې زيرمې لري.
- د آسيا ډېر مهم صنعتي هيوادونه دادي: جاپان، سويلي کوريا، چين او تايوان.
- د آسيا مواصلاتي لارې په دريو برخو، د وچې لارې، هوايي کرښې او اوبيزو لارو باندې ويشل شوې دي.

- د باب المندب، هرمز او ملاکا آبناهي له اقتصادي او نظامي پلوه ډېر اهمیت لري او د آسیا په وچه کې پرتې دي.
- د سونیز کانال سور سمندرګی او د مدیریتاني سمندرګی سره نښلوي.
- د افغانستان او ایران هیوادونه اسلامي جمهوري حکومت لري.
- د قطر او متحده اماراتو هیوادونه د شیخ نشینې حکومت لري.
- د آسیا لویه وچه د سیاسي جغرافیې له مخې په اورو سیمو ویشل کېږي چې عبارت دي له: منځنۍ ختیځ، سویلي آسیا، سویل ختیځ، لرې ختیځ، منځنۍ آسیا، شمالي آسیا او لویدیځه آسیا.
- د آسیا لویه وچه زیات او ارزښتناکه کاني منابعو او د خرڅلاو د ډاډمنو بازارونو، د لرلو له امله تل د استعماري هیوادونو د پاملرنې وړ ګرځیدلي دي.

جغرافیای اصطلاحات

اعتدالین: د کال هغه وختونه چې د لمر وړانګې د استوا پر کرښې باندې عمودي لګېږي او دواړه قطبونه په یوه اندازه له لمر څخه ګټه اخلي او د استوا د کرښې په اوږدو په شمالي او سوېلي نیمو کره کې د هرې بلې قطبي د ورځې اوږدوالی ۱۲ ساعته دی. د اعتدالین وخت د پسرلي لومړۍ نېټه (د حمل لومړۍ) او د مني لومړۍ (د میزان لومړۍ) ده.

اقلیم: د ځمکې د هوا منځنۍ اندازه ده چې په یوې ټاکلې سیمې کې په یوې اوږدې مودې کې ټاکل کېږي.

استوايي قطب: د ځمکې د کرې ډېر لوی قطر ته وايي چې ځمکه په مساوي دوو شمالي او سوېلي نیمو کره ویشي.

تندرا: روسي کلمه ده چې د روسيې په شمال کې هغو سیمو ته ویل کېږي چې ونې نلري چې ژمې یې سوړ او اوږد او خاوره د کال په ډېرو ورځو کې کنګل وي. د هغه ځای دوی ډېر لنډ او د تودوخې درجه د لسمو درجو نه کمه ده او په همدې لنډې مودې کې د ځمکې د منځ کنګلونه ویلي کېږي او بوټي لکه خړې او ګلسنگ وده کوي.

تمدن: په ښارګۍ ژوند کول، ښاري رسم او رواج سره بلدتیا او د ځان لپاره د پرمختګ د ښه ژوند د اسبابونو تیارولو ته تمدن وايي.

توریست: د تاریخ له مخې فرانسوي اشراف زاده ګانو ته چې د تحصیل اوپه ژوند کې د تجربو د لاسته راوړلو لپاره به سفر ته تلل توریست (سیلاني) یې ورته وايي. دا اصطلاح له نولسمې پېړۍ نه معمول شوه، وروسته یې دا اصطلاح په فرانسې کې هغو خلکو ته کاروله چې د وړ کار تیا د وخت تیرولو لپاره به یې فرانسې ته سفر کاوه داسې سفرونو ته پورې ګرځېدل یا توریزم ورپیل شو.

جهیل: ډېرې پراخې ولاړې اوبه دي چې په طبیعي حالت باندې د وچې په واسطه چاپېر شوي وي. **جنوبي نیمه کره:** له استوا کرښې نه تر جنوبي قطب پورې جنوبي نیمه کره ده.

حضیض: کله چې ځمکه خپل انتقالي حرکت کې چې د لمر په چاپېره ګرځي هغه وخت چې د ځمکې او لمر واټن ډېر نږدې شي د حضیض په نامه یادېږي.

خليج: په وچه کې د پراخو او ژورو اوبو مخکې تگ دی چې دريو خواوړته يې وچه او يوې خوا ته يې اوبه چاپېره شوي وي.

څړځای: هغه ځمکه ده چې ډېر بوټي پکې شته کيږي چې څاروي کولای شي يوه موده پکې وڅري.

څوکه: د غره ډېرې لوړې برخې ته وايي.

دارکتیک دایره: د شمالي عرض البلد ۱۰۰° درجه، په دې اصطلاح يادوي.

د انټارکتیک دایره: د جنوبي عرض البلد ۱۰۰° درجو ته انټارکتیک ویل کيږي.

د استوا دایره: د عرض البلد لویه دایره ده چې د ځمکې کره په دوو شمالي او سويلي نیمو کرو وېشي.

د جدي دایره: د جنوبي کرې $۲۳\frac{1}{۲}^{\circ}$ درجې چې د لمر وړانګې د جدي په لومړۍ نېټه ورباندې عمودي لگيږي.

د سرطان دایره: د شمالي عرض البلد $۲۳\frac{1}{۲}^{\circ}$ درجې چې د لمر وړانګې د سرطان پر لومړۍ ورځ ورباندې عمودي لگيږي.

د عرض البلد دایره: هغه دایرې چې د استوا د کرښې سره موازي دي او د ختیځ لویدیځ لوری لري او د طول البلد پر دایرو عمودوي.

د قطب ستوری: غټ او ځلیدونکی ستوری دی او د ځمکې شمالي قطب د هغه په لور پروت دی.

د اوري شمسي انقلاب: دا انقلاب هغه وخت رامنځ ته کيږي چې د لمر وړانګې د سرطان پر کرښې (شمالي $۲۳\frac{1}{۲}^{\circ}$ درجو) باندې د دوبي په لومړۍ نېټې باندې رامنځ ته کيږي. چې په شمالي نیمه کره کې دوبي پیل کيږي.

د ژمي شمسي انقلاب: د انقلاب د جدي پر کرښې (جنوبي $۲۳\frac{1}{۲}^{\circ}$ درجو) باندې د لمر د وړانګو عمود پیل د ژمي په لومړۍ ورځې باندې کيږي. چې په شمالي نیمه کره کې ژمي پیل کيږي.

د کورني ابتدايي طريقه: کرکيله ده چې د لاس او حيواني يوې باندې سرته رسېږي.

د کورني ماشيني طريقه: کرکيله ده چې د کرنيزو ماشين آلاتو په واسطه کيږي.

د جنوبي قطب نقطه: د ځمکې دکړې وروستۍ جنوبي نقطه ده چې د ځمکې د محور جنوبي وروستۍ برخه کې پرته ده. د ځمکې محور: فرضي کرښه ده چې د ځمکې کره د هغه په چاپېره گرځي.

د ځمکې د محور ميلان: د ځمکې د محور ميلان د $۲۳\frac{1}{۲}$ درجې په زاويه د ځمکې د مدار پر مستوي باندې ده.

ستې: د وښو سيمه چې دکرنې او خاړويو څرخای ته برابره وي. هغه سيمې چې نيمه وچ اقليم لري چې واښه او نې په خپاره ډول پکې ليدل کيږي.

سمندرگي: د پراخو اوبو يورې برخې ته وايي چې تر سمندر وړه وي. ځينې وخت د سمندر سرو نښتې وي او کله د وچې په واسطه چاپېره شوي وي.

سوانا: اقليمي سيمه ده چې بوتي، نيزارونه او ټټې ونې لري.

شاليزار: هغه ځمکې چې شولې پکې کرل کيږي.

شمالي قطب: د ځمکې دکړې شمالي وروستۍ برخې ته وايي.

شمالي نيمه کره: له استواکرنې نه تر شمالي قطبه پورې شمالي نيمه کره ورته وايي.

صنعت: هغه کار او فعاليت دی چې د هغې په واسطه خام توکي په پخو توکو بدلېږي. د مثال په توگه له اوسپنو څخه موټر او له پنبې څخه ټوکر او کالي جوړېږي

صحرايي اقليم: هغه اقليم دی چې ځانگړتياوې يې د وښت لېوالۍ، د شېبې او ورځې د تودوخې د درجې زيات توپير، سخت بادونه او د بوټو او نباتاتو لږ والۍ دی.

طبيعي جغرافيه: يوه څانگه د جغرافې ده چې د غرونو، سيندونو، د هوا تودوخه، نباتاتو او سمندرونو په اړه بحث کوي.

طبيعي جنگل: د ځمکې يوه سيمه ده چې پخپله پرې ونې او بوټي چاپېره شوي وي.

طول البلد: هغه کرښې چې د شمالي قطب او سويلي قطب په منځ کې غځېدلې وي او پر عرض البلد باندې عمودي وي.

قطبي قطر: چې په اصل کې د ځمکې محور دی او په استوايي قطر عمودي يوه څنډه يې شمالي قطب او بله څنډه يې جنوبي قطب جوړوي.

قيمتي ډبرې: لا جوړدو، يا قوتو، فيروزه او نيزو ته قيمتي او با ارزښته ډبرې وايي.

گرڼوېچ: لندن ته نږدې يو پارک دی چې د گرڼوېچ رصدخانه پکې جوړه شوې ده. او د صفر درجې طول البلد د هغه له منځ څخه تېرېږي.

ماشيني صنايع: هغه کار او فعاليت دی چې د توکو جوړول د ماشين په واسطه کېږي.

مجسمه کړه: د ځمکې د کرې کوچنۍ بدل په يو ټاکلي مقياس باندې دی.

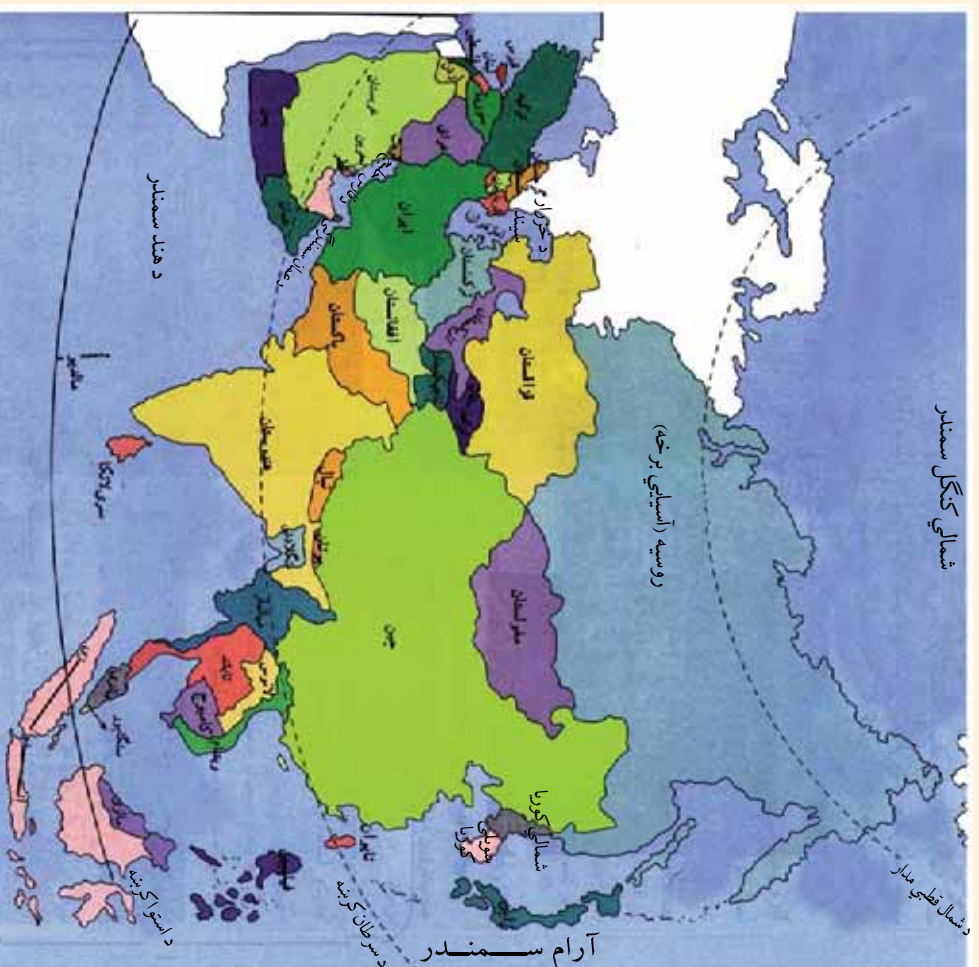
واردات: سوداگريز مالونه چې له باندې نه هيواد ته راوړل کېږي، لکه: موټر، کالي، د برېښنا وسيلې، خوراکي توکي او داسې نور.

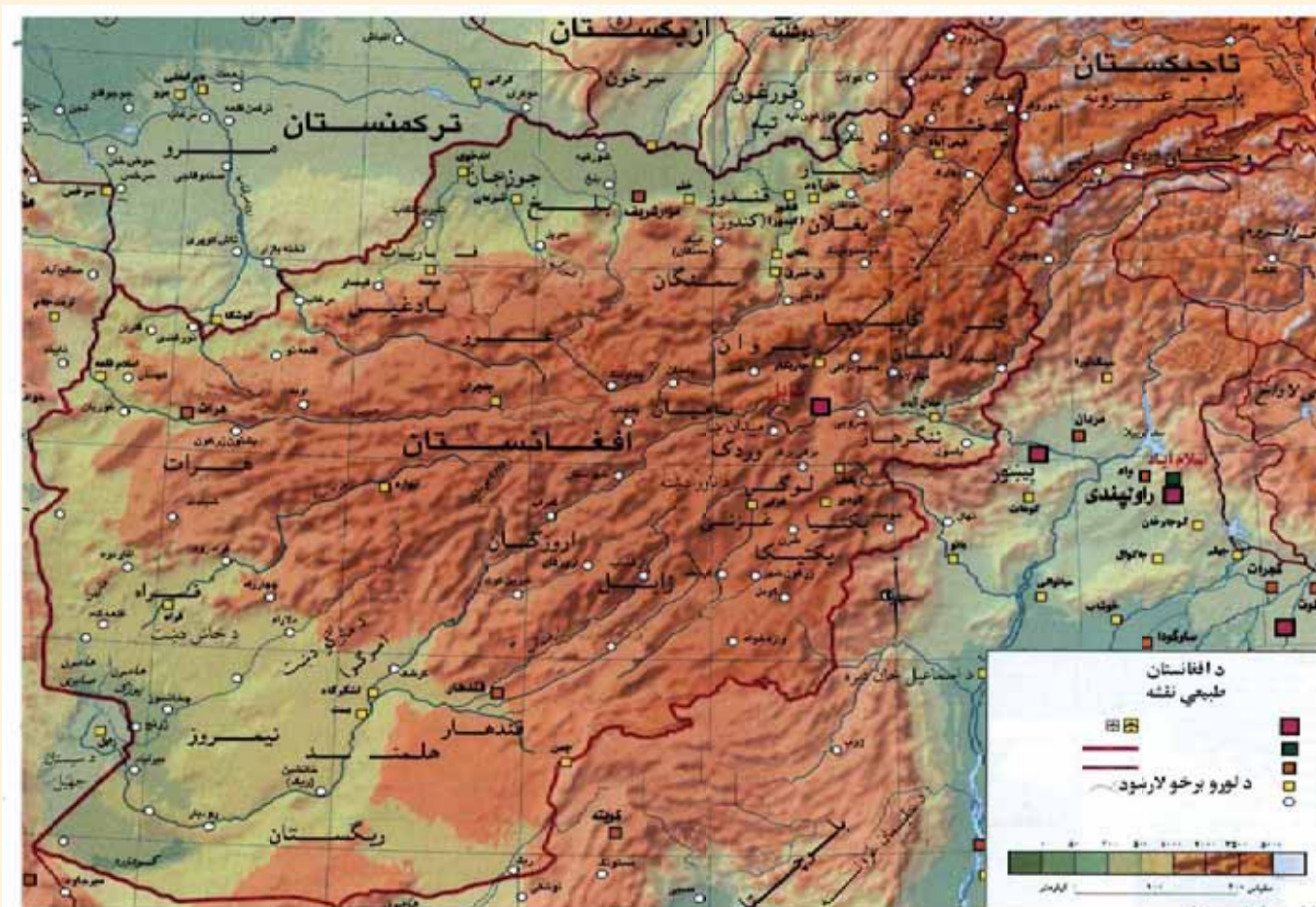
هکتار: د مساحت د اندازه کولو واحد دی او د هرو لسو زرو مترو مربعو معادل يا پنځه جريده ځمکه ده.

هوا (جو): د ځمکې د منځ چاپېره هوا ته جو وايي.

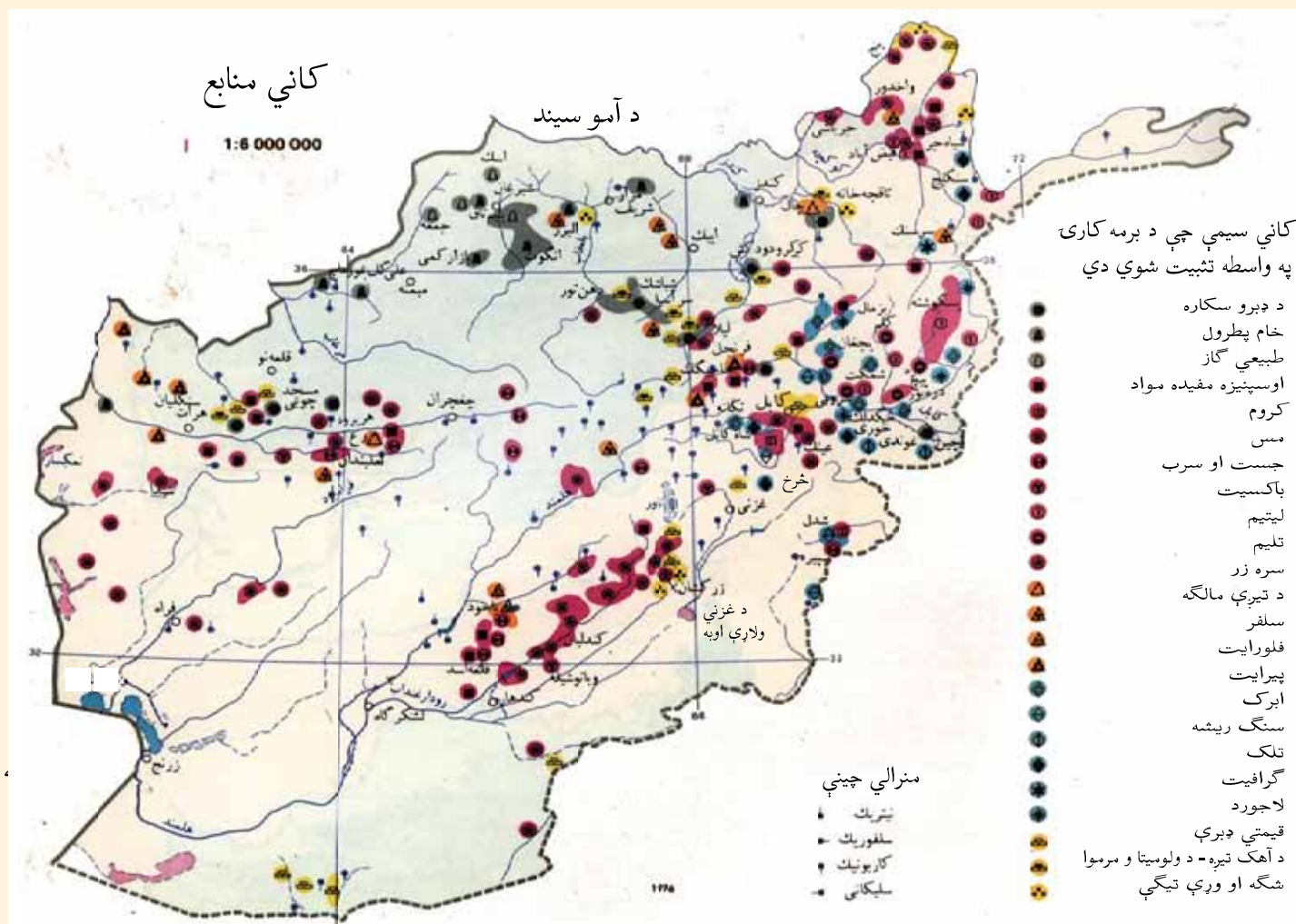
پاڼی

د آسیا سیاسي نقشه

د افغانستان طبیعي نقشه

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library